ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

YENİDEN GÖZETİM PRATİKLERİNİN İNCELENMESİ: DİJİTAL ÇAĞDA YAŞLILIK

Melek YOĞAN

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ayşe CANATAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
SOSYOLOJİ BİLİM DALI

KASIM 2020


ankara
HBM

YENİDEN GÖZETİM PRATİKLERİNİN İNCELENMESİ: DİJİTAL ÇAĞDA YAŞLILIK

Melek YOĞAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
SOSYOLOJİ BİLİM DALI

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

KASIM 2020

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Melek YOĞAN

06.11.2020

YENİDEN GÖZETİM PRATİKLERİNİN İNCELENMESİ:
DİJİTAL ÇAĞDA YAŞLILIK
(Yüksek Lisans Tezi)

Melek YOĞAN

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
Kasım2020

ÖZET

Yeniden gözetim kavramı dijital çağ ile birlikte hayatın her alanına yayılan ve kişilerin bütün yaşama pratiklerinin doğrudan yeniden düzenlenmesine yönelik olarak oluşturulan ve akışkan bir şekil alan müdahale biçimlerinin ve gözetim ağının genel tanımıdır. Yeniden gözetim pratiklerinin toplumsal alanının farklı bir bölümünü temsil eden yaşlılar üzerinde ne şekilde oluşturulduğu ve toplumsal alanda bir risk halini alan dünyanın yaşlanması sorunsalı üzerinden nüfusun yeniden düzenlenmesinin hangi metotların kullanılarak sağlanmaya çalışıldığı bu çalışmada analiz edilecektir. Ayrıca, bu çalışmada, "gözetim" kavramı MichelFoucault'nun gözetim toplumu konusunda yapmış olduğu çalışmalar üzerinden, "yeniden gözetim" ve "akışkan gözetim" kavramları ZygmuntBauman ve David Lyon'ın çalışmaları üzerinden, "risk toplumu" kavramı UlrichBeck'in çalışmaları üzerinden ve ayrıca "dijital çağ "kavramı ise Manuel Castells'in çalışmaları temel alınarak açıklanmıştır.Bu çalışma sonucunda, yukarıda belirtilen kavramlar aracılığıyla günümüz toplumsal yapısında ve teknolojik gelişmelerde meydana gelen değişimlerin yaşlılık ve yeniden gözetim eksenindeki yönü ele alınmış olacaktır.

BilimKodu	:	113836
AnahtarKelimeler	:	Yaşlılık, Gözetim, Yeniden Gözetim, Akışkan Gözetim, Risk Toplumu, Ağ/ Dijital Toplum.
SayfaAdedi	:	151
Tez Danışmanı	:	Prof. Dr. Ayşe CANATAN
ORCID ID	:	0000-0001-6230-7604

ANALYSİNG THE PRACTİCES OF RE-SURVEİLLANCE: AGEİNG İN DİGİTAL ERA

(M.Sc.Thesis)

Melek YOĞAN

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY

THE INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES

November2020

ABSTRACT

The notion of re-surveillance is the general definition of the intervention forms and surveillance networks diffused in every aspect of life with the digital era's effect and aims to rearrange the whole life practices liquidly. This study aims to analyze the effects of re-surveillance practices on the elderly, a different segment of society. In addition to that, the methods of rearranging of the population will be discussed based on the problem of the aging world, which creates a risk for the public sphere. Additionally, in this study, the notion of surveillance will be explained based on the studies of Michel Foucault, while the notions of"re-surveillance" and "liquid surveillance" will be based on Zygmunt Bauman and David Lyon's, the notion of "risk society" is based on Ulrich Beck's and finally, "digital era" will be based on Manuel Castells' studies. In conclusion, with the help of the notions mentioned above, the changes in today's social structure and technological developments will be explained based on the aging and re-surveillance.

Science Code	:	113836
KeyWords	:	Ageing, Surveillance, Re-surveillance, Liquid Surveillance, Risk Society, DigitalEra
PageNumber	:	151
Supervisor	:	Prof. Dr. Ayşe CANATAN
ORCID ID	:	0000-0001-6230-7604

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET iv

ABSTRACT v

İÇİNDEKİLER vi

1. GİRİŞ 1

2. YÖNTEM 9

3. MODERN TOPLUMDA PANOPTİKONİK GÖZETİM VE BÜYÜK KAPATILMA 10

3.1.Gözetim Kavramının Tarihsel Oluşumu 11

3.2. Modern Toplum ve Panoptik Gözetim 20

3.2.1. Modern Toplum Düşüncesinin Tarihselliği 20

3.2.2. Modern Toplum ve Panoptik Gözetim Düşüncesi 26

4. AKIŞKAN GÖZETİM TOPLUMUNDA YENİDEN GÖZETİMPRATİKLERİNİN İNCELENMESİ 33

4.1. Akışkan Gözetim Toplumu 33

4.2. Akışkan Gözetim Pratiklerinin Oluşumu ve Topluma Yansımaları 36

4.3. Yeniden Gözetim Kavramı ve Pratiklerinin İncelenmesi 49

5. DİJİTAL ÇAĞIN RİSK TOPLUMUNDA AKIŞKAN GÖZETİM 63

5.1. Dijital Çağın Tarihsel Gelişimi 63

5.1.1. Daniel Bell'in Bakış Açısıyla Sanayi Sonrası Toplum Modeli 63

5.1.2. Manuel Castells ve Enformasyon Toplumu 65

5.2. Dijital Çağda Risk Toplumunun Oluşumu ve Gelişimi 68

6. YAŞLILIK TEORİLERİ VE İŞLEVSELLİK KURAMI BAĞLAMINDA DİJİTAL ÇAĞDA YAŞLI OLMAK 83

6.1. Yaşlılık Nedir 83

6.1.1. Yaşlanmanın Biyolojik Yönleri 85

6.1.2. Yaşlanmanın Psikolojik Yönleri 86

Sayfa

6.1.3. Yaşlanmanın Sosyolojik Yönleri 86

6.2. Yaşlılık Teorileri 88

6.2.1. Birinci Kuşak Sosyal Yaşlılık Teorileri 88

6.2.1.1. Yaşamdan geri çekilme (ilişki kesme) teorisi 89

6.2.1.2. Aktivite (etkinlik) teorisi 90

6.2.1.3. Süreklilik (devamlılık) teorisi 91

6.2.1.4. Rol teorisi 92

6.2.1.5. Alt- kültür teorisi 93

6.2.1.6. Yaş tabakaları teorisi 93

6.2.2. İkinci Kuşak Teoriler (Etkileşimci Yaklaşımlar) 94

6.2.2.1. Sembolik etkileşim teorisi 94

6.2.2.2. Etiketleme teorisi 95

6.2.2.3. Sosyal çöküş teorisi 96

6.2.2.4. Sosyal alış-veriş teorisi 97

6.2.2.5. Yaşlılığın politik ekonomisi 99

6.2.2.6. Sosyo- çevresel teori 100

6.2.2.7. Yaşam rotası (seyri) yaklaşımı 101

6.2.2.8 Yaşam boyu sermaye teorisi 101

6.2.3. Üçüncü Kuşak Teoriler 102

6.2.3.1. Sosyal fenomenoloji ve sosyal yapılandırmacı yaklaşımlar 103

6.2.3.2. Eleştirel yaklaşım 104

6.2.3.3. Feminist teoriler 105

6.2.3.4. Postmodern teori 106

7. İŞLEVSELLİK KAVRAMI 107

7.1. Dijital Çağda Yaşlılığın Anlamı ve Yaşlılık Algısı Üzerine Değişen Dinamiklerin Anlamlandırılması 111

Sayfa

7.2. Dijital Çağda Yaşlılar Üzerinde Uygulanan Yeniden Gözetim Pratikleri 124

8. SONUÇ 137

KAYNAKLAR 143

EKLER 149

Ek -1. Yaşlı veya Özürlü Aylığı Talep Formu 150

ÖZGEÇMİŞ 151

1. GİRİŞ

21. yüzyılın en büyük problemlerinden birini "dünya nüfusu yaşlanıyor" konusu oluşturmaktadır. Dünyanın yaşlanmasında özellikle doğum oranlarının azalması etkili olmaktadır. Bu durumda genç ve dinamik olan nüfus yapısında demografik değişimler meydana gelmektedir. Tarihsel olarak nüfusun yaşlanmasına bakıldığında, 20. yüzyıl ortalarından itibaren yaşam beklentisindeki artış ve doğum oranlarında meydana gelen düşüşlerin nüfusun yaşlanmasında önemli rol oynadığı görülmektedir. Nüfusun yaşlanması ülke yönetimlerinde yaşlılık politikalarını ve nüfus planlama hareketlerinin kontrol altına alınmasını gerekli kılmıştır. Nüfus planlamasında genç ve dinamik bir nüfus yenilik hareketlerinin yapılmasında ve yaşlı nüfusun yükünün biraz daha aza düşürülmesinde önemli roller üstlenmektedir (Suğur, 2019: 55-61).YaşlananNüfus ile nasıl mücadele edileceği ve var olan nüfusdan en iyi biçimde nasıl faydalanılacağı önemlilik arz etmektedir. Özellikle şehir devletlerinin kurulması ile birlikte "artan nüfusla baş etme, ticari taleplerin doğru şekilde yönetilmesi ve dolaşımın sorunsuz bir biçimde devamlılığının sağlanması" dönemsel olarak farklılıklar göstermiş olmakla birlikte her dönemin temel yönetim biçimini oluşturmaktadır (Foucault, 2016: 97). Nüfusun bu şekilde kontrollü bir biçimde dizayn edilmesi özellikle istatistiksel verilerden elde edilen sonuçlara bağlı olarak gerçekleşmektedir. Günümüz dünyasının yaşlılık ile olan ilişkisi de bu bağlamda ortaya çıkmaktadır. Bu durum toplumsal olarak oluşturulması hedeflenen normların ve kuralların işlevsellik kazanmasında belirleyici rol oynamaktadır.

Nüfusun istatistiksel verilere dayalı olarak yönetilmesi düşüncesi nüvelerini 18. Yüzyıldan itibaren bulmaktadır. Foucault'ya (2016: 97- 98) göre, bu tarihten önce suç işleyen kişilere yönelik uygulanan cezalandırma pratikleri çeşitli öldürme biçimleri şeklinde yapılıyor iken, teknolojik gelişmelerin hayata geçmesi ile birlikte yeni bir rasyonalite fikri, "devlet aklı" ortaya çıkmıştır. Devletler, "kendi vatandaşını öldürmeyi değil, sürekli bir ölçümün, regülasyonun parçası haline getirerek yaşatmayı tercih etmektedir". Böylece beden üzerinde uygulanan bir dizi iktidar ve disiplin yöntemlerinin çağı başlamaktadır. Devletlerin hayata geçirmeyi tasarladıkları normlarda hem bedenlerin yönetimini elealmak, hem de nüfusları buna dahil etmek hedeflenmektedir. Davranışların ıslah edilmesi konusunda ve nüfus hareketlerinin

kontrol altına alınmasında bu norm modelinin daha yararlı olacağı düşünülmektedir. Devlet aklının bu şekilde nüfusların yönetilmesini temel hedef olarak belirlemesi dünya devletlerinin hayata geçirmiş oldukları yönetim politikalarında nüfusun yaşlanması konusuna dair belli birtakım normların hayata geçirileceği konusunu gündeme getirmektedir.

Yaşlılık konusunun bir sorun olarak görülmesi ve bu konu hakkında yapılması düşünülen birtakım değişimler gözetim hususunu gündeme getirmektedir. Gelişen ve dijital bir hal alan nüfus yapısının günümüz dünyasında nasıl kontrol altına alınacağı ve yönetileceği teknolojik devrimler ışığında tespit edilerek yaşlılar üzerinde uygulanacak olan sınırsız yeni gözetim ağlarının yönü tayin edilmektedir. Bu çalışmada, yaşlılık konusunun yeniden gözetim pratikleri yoluyla nasıl kontrol altına alınacağı fikri araştırılacaktır. Yaşlılar üzerinde uygulanan yeniden gözetim pratiklerinin neler olduğu, örnekler üzerinden analiz edilecektir. Bunun sonucunda yaşlı bireyler üzerinde inşa edilmeye çalışılan gözetim ağının daha iyi anlaşılması ve incelenebilmesi için yaşlılık literatürü ile gözetim literatürü arasında köprü oluşturulması amaçlanmaktadır. Yaşlanan bireylerin gözetim ağ ve yapısına ne şekilde müdahil edildiği ve sonrasında yaşlıların yeni hayat düzenlemelerine bu durumun nasıl yansıdığı örnekler üzerinden ifade edilecektir. Bu durum sosyolojik olarak ele alınan yaşlılık kavram ve kuramları ile ilişkilendirilerek yapılacaktır. Bu çalışmada hem ilgililiteratürler; hem de kavramlar birbirlerine bağlı bir biçimde kullanılacaktır. Öncelikli olarak gözetim olgusunun ne olduğu, günümüz dijital dünyasında gözetimin hangi türden uygulamalardan geçerek akışkan gözetim kavramına doğru geçildiği anlatılacaktır. Özelikle günümüz dijital dünyasının daha iyi anlaşılması için bu dönemin özellikleri ayrıntılı bir biçimde ele alınacaktır. Daha sonra dijital dünya ile ilişkili olduğu düşünülen ve birbirine paralellik gösteren risk toplumu kavramı üzerinde durulacaktır. Risk toplumu kavramı sanayi sonrası toplum modelinin özellikleri çerçevesinde ele alınacaktır. Gözetim konusunu karmaşık kuramsal bir harita olarak düşünürsek **dijital çağ, akışkan gözetim, yeniden gözetim ve risk toplumu** kavramlarının bu konuyu daha iyi anlaşılmasında yol gösterici nitelikte olacağı düşünülmektedir. Gözetim olgusu teorik arka planı verildikten sonra yaşlılığın tarihsel olarak ne anlama geldiği, yaşlılık teorilerinin genel özellikleri anlatılacaktır. Çalışmanın ana omurgasını oluşturan yaşlılık konusu böylece geniş bir perspektiften ele alınacaktır. Son olarak elde edilen teorik arka plan

destekli olarak günümüz dünyasında yaşlılar üzerindeki gözetim pratikleri örnekler üzerinden analiz edilecektir. Böylece dijital çağda teknolojik gelişmelerin ışığında tüm dünya nüfusuna uygulanan yönetim stratejilerinin gözetim teknolojileri ile nasıl bir ilişki içinde olduğuna parantez açılmış olacaktır.

Özellikle gözetim pratikleri konusunun daha iyi anlaşılması için gözetimin ne olduğu konusuna değinmek yararlı olacaktır. Kısaca Gidden'a (2008: 24) göre gözetim, kavramsal olarak insanların temel düzeyden itibaren farklı davranış şekillerinin kontrol altında tutulması yoluyla kişilerin bilgileri üzerinden datalar oluşturulması ve bu dataların şifrelenerek kodlamalar yapılmasıdır. Burada kişiler hakkında elde edilen datalar üzerinden yapılan bir dizi işlem ve düzenlemelerden söz edilmektedir. Kayıt altına alınan gözetim haricinde izleme ve dinleme yoluyla da bir dizi gözetim sağlanmaktadır. Gözetim özellikle "sosyal kontrol" aracı olma işlevini yerine getirmektedir.

Gözetim konusu tarihsel olarak incelendiğinde ilk gözetleme pratikleri özellikle askere gidecek olan kişilerin belirlenmesine yönelik olarak yapılan nüfus sayımlarıyla başlamıştır.Bu yolla kişilerin bilgileri o dönemin koşullarının el verdiği biçimde kağıtlara yazılı olarak alınmakta ve bu bilgiler arşivlenerek yazılı bir biçimde saklanmaktadır. Kişiler hakkında elde edilen dataların artması ve çeşitlilik kazanması yeni kayıt altına alma teknolojilerine olan ihtiyacı gündeme getirmiştir. Özellikle bilgisayar teknolojisinin gelişmesi ve bilgilerin bu sayede depolanmasının kolaylaşması ile birlikte çok sayıda datalar elde edilerek kısa sürede ve daha güvenli bir biçimde saklanmaya başlamıştır. Ülkeler arasında sınırların genişlemesi ve ortaya ciddi anlamda güvenlik hususunda sorunların meydana gelmesi gözetim alanında yapılan çalışmalara ivme kazandırmış ve yeni güvenlik düzeneklerinin kurulması hususu gündeme gelmiştir. Özellikle ülkelerin kendi vatandaşlarının güvenliğini sağlamaya ve diğer ülkelerle olan sınır güvenliğinin aşılması gibi durumlara yönelik olarak ciddi güvenlik ağı oluşturulmuştur. Gözetim, insanlığın başlangıcından günümüz dijital çağ olarak adlandırılan döneme kadar çeşitli biçimlerde pratik edilmiştir. İnsanların gözetime maruz kalması özellikle tabi oldukları kişiler tarafından doğrudan uygulanmıştır. Modernleşme hareketleri ile birlikte gözetimin yönünde ve şeklinde de belirgin bir biçimde farklılıklar oluşmuştur. Bireysel olarak gözetleme eylem ve pratikleri tüm kitleleri kıskacına almaya başlaması ile birlikte

gözetlemeye maruz kalan çember genişleyerek toplumun genelini içine alan bir yapıya dönüşmüştür. Burada geniş bir kesimin gözetime dahil edilmesi hususu teknolojik gelişmelerin izin verdiği sınır içinde yapılabilmiştir.Elektronik araçların mikroçipler halinde her bir bireyin özel alan ve mahremiyetine girerek bu yolla kişilerin her alanı gözetim altına alınmaktadır (Kalaman, 2019: 577-578).

Tarihsel olarak incelendiğinde insan bedeni ve hayatının gözetim altına alınması Foucault'ya(2019: 66)göre çok eski zamanlardan beri var olan bir uygulamadır. Gözetim alanında MichealFoucault'nun yapmış olduğu çalışmalarda, "cezalandırma uygulamalarını hukuki teorilerin sonucu olmaktan çok, siyasal anatominin bir bölümü olarak ele almanın mümkünlüklerini incelemiştir". *B*edenin birmekana kapatılması ile birlikte bedene yapılan ve sürekli uygulanan işlemlerin özenli denetiminden geçen, bedenin güçlerinin aynı zamanda sınırlarının sürekli olarak tabiiyet altında olmasını sağlayan ve onlara bir "itaatkarlık- yarar oranı dayatan bu yöntemler **disiplin"**olarak adlandırılmaktadır (Foucault,2019: 209-210). Foucault'ya (2012) göre, XX. yüzyılda büyük iktidar teknolojisini oluşturan soyut düzenlemeler kitlesel olarak tüm insanların üzerinde hissettikleri bir olgu olma özelliğine sahiptir. Bedenlerin boyun eğmesini ve nüfusların denetimini sağlamak üzere ve çok sayıda teknik bir anda ortaya çıkmış, gelişme ve birçok yere yayılıma göstermiştir. Biyo- iktidar çağı bu koşullarda olgunlaşmıştır. Biyo-iktidar çağının yaşlıların yaşam pratiğine yansımalarında emeklilik sisteminin, istihdam yapısının, sağlık ve sosyal bakımın, vatandaşlık hakları gibi düzenlemelerin aracılığıyla ne şekilde sağlanamaya çalışıldığı bu çalışma kapsamında araştırılacak konulardan bir tanesidir.

"Yeniden gözetim" kavramı ise, dijital çağ olarak adlandırılan günümüz ağ toplumundakişilerintüm mahrem alanlarınınkayıt altına alınması ve önceki dönemlerde eşi benzerine rastlanmayan boyutlardaki verilerin işlenerek kişilerin her türlü pratiklerinin bilinebilirlik ölçüsünün genişlemesini ifade etmektedir. Akışkan gözetim pratiklerinin yaygınlık göstermesi ve toplumsal alanın her kurum ve alanında risk oluşumlarının nüvelerinin görülmeye başlanması sonucunda yeniden gözetim kavramının gündelik hayat pratiklerinde yansımaları derinlikli olarak hissedilmeye başlanmıştır. İktidarın gözetim pratikleri, akışkan bir hal alarak her kurumun gözetimine evrilerekyeniden gözetim pratikleri halihazırda 21. yüzyılda

kendisini doğrudan insan bedenini ve daha bir çok farklı mekanı kullanarak sağlamaya çalışmaktadır. Gözetim alanında özellikle bu çalışmanın da ana dinamiğini oluşturan "yeniden gözetim" kavramı bu çerçevede ayrıntılı bir biçimde analiz edilecektir (Şahin, 2018:26).

Günümüz dünyası dijital çağ ya da ağ toplumu şeklinde ifade edilmektedir. Böyle adlandırılan günümüz toplumunun en büyük özelliği teknolojinin ve internetin hayatın her alanında faal olarak yer almasıdır. Lyon'a (2006: 17) göre, teknolojik unsurlarla birlikte hayatın her alanında kameralar vasıtasıyla veya kameralar olmaksızın gözetlenen bir topluma doğru bir evirilme yaşanmaktadır. "Gözetim toplumu" kavramının sosyolojik olarak incelenebilmesi için toplumsal alanda görünür hale gelen "gözetleme pratiklerine"ışık tutulması ve ayrıca günümüzde yaşanan temel toplumsal değişimlerin açıklanması için önemlilik arz etmektedir. Yirmi birinci yüzyıla girerken teknolojik gelişmelerin göstermiş olduğu büyük çaptaki genişleme sonucunda desteklenen ve dünyanın her yerine yayılan bilgi alt yapıları sayesinde büyük çaplı bir gözetleme ağı kurulmuştur. Böylece gözetleme alanları "nüfusu sıralama ve eleme, kategorize ederek sınıflandırma, kimilerinin yaşama şansını kuvvetlendirirken kimilerinin ise azaltmak"gibi hususlarda doğrudan etkisini göstermektedir. Gözetleme ağında meydana gelen genişleme ve hayatın ayrılmaz bir parçası halini alan dijital mekanlar yeniden gözetim kavramının tanımlayıcı özelliklerini oluşturmaktadır.

Gözetim alanında önemli çalışmaları yapan ZygmuntBauman (2013) ise, günümüz modern dünyasında gözetim pratiklerinin*akışkan bir biçimde* gündelik eylemlilikler üzerinde "esneklik ve hareketlilik"unsurları ile doğrudan belirleyici bir rol oynadığını düşünmektedir. Bu hareketlilik durumu "hız" ile orantılıbir şekilde varlığını devam ettirmektedir. Hız ve sosyal kontrolün başka bir alanı olan "sosyal medya"herkesin kolaylıkla ulaşabildiği bir mecradır. Bu mecraya istenildiği takdirde birçok yerden erişim sağlanabilmektedir. Bu ise insanların hayatlarının diğer kullanıcılar tarafından kolaylıkla mercek altına alınabildiği bir alan yaratılmasına yol açmaktadır. Gözetim sistemlerinin toplumsal hayatta oynamış olduğu roller birden fazla alanda kendini hissettirmektedir. Günümüz dünyasını tanımlarken Bauman (2013) gözetim konusundaki çalışmalarında "katı olan sabitliğin çözülmeye uğramış olduğundan" söz etmektedir. Bu çözülme alanları sanal mekanlar üzerinden

işlenerek, kişisel olan her şeyin bir bilgi nesnesi haline dönüşmesi sonucunda her sağlanan internet erişiminin ardında bırakılan izler büyük veriler olarak bir araya getirmektedir.

Modern zamanın ulaşmayı hedeflediği "kesinlik ve sabit toplum düşüncesi"günümüzde postmodern dünyada tam zıddı bir şekilde "akış, sürekli değişim ve yaygın bir belirsizlikler"halleri ile tanımlanmaktadır. Günümüz popüler söylemi haline gelen dijital çağ kavramının tarihsel ve toplumsal olarak nasıl oluştuğu önemlidir. Sanayi sonrası toplum modeli konusunun daha iyi anlaşılması için Daniel Bell'in sanayi sonrası toplum kuramı üzerinde durulması gerekmektedir. Bu dönemde meydana gelen değişim hareketlerinin neler olduğu ve dijitalleşen dünyanın bu türden durumlar üzerinde ne gibi etkilerde bulunduğu bu çalışmada açıklanacaktır. Dijitalleşmenin yoğunlaştığı bu dönemde yeni toplum biçiminin "ağ toplumuna*"*ne şekilde evirildiği ve ağ toplumun genel özelliklerinin açıklanması konusunda Manuel Castells'in enformasyon toplum yapısı adlı çalışmasından yararlanılacaktır (Rıtzer ve Stepnisky, 2013: 191).

Dijital çağ ile birlikte hayata müdahil olmaya başlayan risk kavramının oluşumu, gelişimi ve küresel bir boyut kazanarak herkesi etkisi altına alma biçimi incelenecektir. Risk toplumlarının gelişimi, yayılışı ve bunların sonucu olarak dünya toplumlarını tehdit altına aldığı durumlar örnekleri ile birlikte ele alınacaktır. Ayrıca, bu bölümde modernleşmeye eleştirel bir noktadan bakan UlrıchBeck'in görüşlerine değinilecektir.

Postmodern çalışmalarda yaşlı bedeni sağlık alanının önemli bir konusu halini almaya başlamıştır. Yapılan sağlık çalışmaları sonucunda özellikle yaşlılık karşıtı tedavinin geliştirilmesi ve genç görünüm için hazırlanan reklamların sayılarının gittikçe artması yönünde medyada çalışmalar hızlanmaya başlanmıştır. Bu tür çalışmalar yaşlanmaya yönelik toplumda yeni bir bakışın ve yeni bir yaşlılık döneminin oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Gündelik hayat içinde yaşlıların aktif bir yaşam sürmesi 2000'li yıllardan itibaren hız kazanmaya başlamıştır. Böylece aktif yaşlanma kavramı doğmuştur. Yaşlı insanların kendileri ve yaşlılık hakkındaki bilgi ve tecrübeleri arttıkça toplumdan arzu ettikleri istekleri belirlemekte ve böylece aktif yaşlanma için gerekli zemini oluşturmaktadır (Canatan, 2008).

Bu çalışmada yaşlılığın tanımlanma ve algılanma şekillerinin birbirinden farklı ve birbirine yakın olan özeliklerinin neler olduğu ayrıntılı bir biçimde açıklanacaktır. Daha sonraişlevsellik kuramının ne olduğu ve hangi özelliklere sahip olduğu anlatılacaktır. İşlevsellik kuramı çerçevesinde dijital çağda yaşlı olmanın yaratmış olduğu durumlar ve sorunlar geniş bir biçimde analiz edilecektir. Post modernitede yani günümüz dünyasındaki yaşlıların edindiği roller ve bu akışkanlığın içinde ne gibi işlevlere sahip olduğu ve bunun nasıl değiştiği konusunda geniş bir literatür taraması yapıldıktan sonra yeniden gözetim pratiklerinin ne şekilde yaşlılar üzerinde görünür kılındığı çözümlenmeye çalışılacaktır.

Yeniden gözetim pratiklerinin incelenmesi sonucunda iktidarın yönetme ve yönlendirme pratiklerinin yaşlı hayatını düzene sokma konusunda ne şekilde icra edildiğinin mikro boyutta incelemesi yapılmış olacaktır. İktidar anlayışının temelini oluşturan "teknoloji terimleriyle taktik ve strateji terimleri ile kullanıldığında doğru noktaya temas edeceğinin düşüncesi"hâkim iken bu teknolojinin yaşlıların yaşam pratiğinde onlarda yeniden işlevsel olmayı ne şekilde sağladığı konusunda yapılan çalışmalara bir kapı aralanması amaçlanmaktadır. Yeniden gözetim pratiklerinin sağlanmasında "akışkan gözetim kavramının etkileri" ve "dijital çağda yaşlı olmak" ile nasıl bir ilişkide olduğu öğrenilmiş olunacaktır (Foucault, 2019).

Bu çalışma ile günümüzde tüm dünyanın ortak bir sorunu halini alan yaşlılık problemi ile nasıl başa çıkılacağı ve bunun için hangi türden politikaların üretilebileceği konusunda yapılması planlanan çalışmalara yardımcı olması amaçlanmıştır. Üretilen politikaların yaşlıların mutluluğunu ve refahını ne ölçüde sağladığı ve sağlayamadığı oranda da ne gibi sorunlar meydana getirdiği konusu göz önünde bulundurulması gereken bir husustur. Dijital çağın gerisinde kalmayan yaşlıların bu çağa ayak uydurmayı istemek ve ayak uyduramamak arasında yaşanan gerilimin neresinde durmayı tercih ettikleri ve bunun sonucunda toplumsal alanda yaşlılık algısının nasıl değişimler yaşadığı öğrenilmiş olacaktır.

2. YÖNTEM

Bu çalışmada gözetim olgusunun günümüzdeki dijital çağda nasıl bir dönüşüme uğradığı araştırılmıştır. Yaşanan bu değişimin gözetimin özünde nasıl bir alanı etkilediği incelenmiştir. Dijital çağda gözetim unsurunun tek bir nokta ile sınırlı kalmayarak hayatın her alanında görülmesi akışkan gözetim ve risk toplumu kavramsallaştırmaları üzerinden analiz edilmiştir. Bu akışkan gözetimin ne türden hayat pratikleri ile icra edildiği alanda yeni bir kavram olan yeniden gözetim kavramı çerçevesinde anlatılmıştır. Bu çalışmadaki araştırma deseni aşağıda da belirtilmiş olan birincil kaynak kitapların ve çalışmaların "doküman analizine" dayalı olarak nitel bir şekilde yapılmıştır (Yıldız, 2016: 403- 404). Yeniden gözetimin işlevsel bir biçimde yaşlılar üzerindeki uygulanma biçimlerinin anlaşılması ve analiz edilmesi amaçlanmıştır. Bu analiz yöntemi ile, araştırılması tasarlanan yeniden gözetimin günümüz dijital dünyasında nasıl deneyimlendiği yönüne dikkat çekilecektir.

Bu kapsamda ilgili literatür sistematik bir şekilde taranmış ve analiz edilmiştir. Dokümantasyon analizi yöntemi araştırılmak istenen konunun *niteliği, miktarı ve tutarlılığını* göz önüne alan dikkatli ve özenli olarak yapılan analizleri gerekli kılmaktadır. Araştırmada incelenen konuya ilişkin olarak belirli sınırlılıklar dâhilinde kavram oluşturulmuş ve bu doğrultuda konuyla birinci dereceden ve ikinci dereceden bağlantılı eserlerden yararlanılmıştır. Bu yöntem ile "dâhil etme" ve "hariç tutma" esasları göz önünde bulundurularak yeniden gözetimkavramının yaşlıların yaşama alanlarında ne şekilde pratik edildiği incelenmiştir.Ayrıca, bunlar, günümüzün dijital toplum ve risk toplumuolarak kavramsallaştırılan yapısı üzerinden ayrıntılı bir biçimde analiz edilecek kavramlar üzerinden yazılmıştır (Çelik, 2020; 21).

Çalışmanın birinci bölümünde gözetim konusunda temel oluşturan eserlerden birisi olan, MichelFoucault tarafından yazılan,"Hapishanenin Doğuşu" adlı eser incelenmiştir. Bu eserde, gözetim olgusunda modernleşme ile birlikte nasıl bir değişim yaşandığı tarihsel ve toplumsal olarak cezalandırma sisteminde meydana gelen dönüşümlerin analizi üzerinden ele alınmış ve çözümlenmiştir.

Gözetim, akışkan gözetim ve yeniden gözetim kavramlarına ilişkin literatürde önde gelen isimler ZygmuntBauman ve David Lyon'dur. Bu nedenle, bu çalışma

kapsamında, söz konusu kavramlar temel olarak bu yazarların eserleri üzerinden incelenmiştir. Kullanılan temel kaynaklar ise “Akışkan Gözetim” ve “Gözetim Çalışmaları” isimli çalışmalardır.

Bu çalışmada günümüz Enformasyonel Toplumu’nun tanımlanması için yararlanılan kavramlar ağ toplumu ve risk toplumu olmuştur. Bu kavramlara ilişkin olarak literatürde yer alan çalışmalara sahip kişiler UlrıchBeck ve Manuel Castells’dir. Bu bağlamda“Risk Toplumu” ve “Bin Yılın Sonu Enformasyon Çağı Ekonomi,Toplum ve Kültür” çalışmaları söz konusu kavramların analiz edilmesi ve açıklanmasında birincil kaynak niteliğinde kullanılmıştır.

Bu çalışmanın yaşlılık teorilerine ilişkin olarak yararlanılan en önemli referans kaynakları arasında Ayşe Canatan’ın “Temel Gerontoloji” kitabının ilgili bölümleri ve “Sosyal Yönleriyle Yaşlılık” adlı çalışmaları yer almaktadır. Aynı zamanda yaşlılık konusunda yararlanılan kaynaklardan bir diğeri editörlüğünü Umut Yanardağ ve Melek Zuharoğlu Yanardağ’ın üstlendiği “Yaşlılık ve Sosyal Hizmet” adlı çalışmadır. Yaşlılığın tarihsel ve toplumsal olarak nasıl kavramsallaştırıldığı, yaşlılık dönemi ve bu dönemi analiz eden teoriler konusunda ayrıntılı bir biçimde bu kaynaklara başvurulmuştur.

3. MODERN TOPLUMDA PANOPTİKONİK GÖZETİM VE BÜYÜKKAPATILMA

3.1.Gözetim Kavramının Tarihsel Oluşumu

Tarihsel olarak incelendiğinde insan bedeni ve hayatının gözetim altına alınması çok eski zamanlardan beri var olan bir uygulamadır. Gözetim daha fazla hapishane ortamında uygulanmaya başlamıştır. Cezalandırma sisteminin mahkûmun bedenine uygulanan yöntemlerinden mahkûmun kapatılmasına yönelik uygulamalar silsilesine doğru bir dönüşüm yaşanmıştır. Foucault yapmış olduğu çalışmalarda, "cezalandırma uygulamalarını hukuki teorilerin sonucu olmaktan çok, siyasal anatominin bir bölümü olarak ele almanın mümkünlüklerini" incelemiştir.Ayrıca, cezalandırma mekanizmalarının anlaşılması ve anlamlandırılması için beden tarihinin incelenmesi gerektiğini düşünmektedir. Bedenin cezalandırmanın aracı olması nüfus ve tarihsel olarak bir sorun alanında incelenmiştir (Foucault, 2019: 62- 66).

İnsan yaşamının tarihsel olarak geçirdiği aşamalar göz önünde bulundurulduğunda cezalandırma mekanizmaları da bundanetkilenmiştir. Cezanın kişilerin bedenine uygulanan bir yöntem olmaktan çıkarılması rasyonelleşmenin bir sonucunu göstermektedir. Devlet aklı eskiden olduğu gibi cezayı kişinin bedeninden almış olduğu öç ile yapmamakta, kişilerin yaşatılması ve ıslah edilmesi üzerinden bir mekanizma inşa etmektedir.

Foucault'a göre (2019: 198) gözetimin asıl amacı "verimlilik*"*ve "güvenliktir*"*. Verimlilik asıl olarak çalışma yaşamındaki üretimin sağlanması ve malların kontrolünün yapılması için önemlidir. İşçilerin çalışması üzerinde sağlanmaya çalışılan gözetim ağı sayesinde hem işçiler disiplinli bir şekilde istenildiği ölçüde üretim sağlamakta hem de bu sayede işçilerin kaytarmadan işlerini bitirmeleri garantilenmektedir. Çünkü gözetleniyor olma düşüncesiile işçilerin tüm davranış ve hareketlerinin birileri tarafından sürekli olarak kontrol edildiği ve gözetlendiği hissi verilmek istenmektedir. Bu yolla işçilerin iş üzerinde yapma ihtimalleri olan keyfi davranışları önlenilmeye ve iş akışının sorunsuz bir şekilde devamlılığı öncelikli hale getirilmeye çalışılmaktadır. Bu sayede işveren/patron işçisi üzerinden her an gözetleme pratiğini sağlayarak kendi iş disiplinini sağlamış olmaktadır. Devlet toplum içinde güvenliğin sağlanması hususunda ise güç

aygıtlarına güvenmektedir. Burada polis devletin güç aygıtını oluşturmakta ve toplumun güvenliğini bu tür "kollu kuvvetler"sağlamaktadır. Suç işleyen insanların toplum içinde elini kolunu sallayarak dolaşması devletin kendi otorite ve iktidarı için her zaman bir tehdit unsuru taşımaktadır. Bunun önlenmesi için devlet gözetimi sağlamak ister çünkü toplum içinde suçun engellenmesi ve toplumsal normlara uyumun yani kontrolün sorunsuz bir şekilde icra edilmesi bu şekilde mümkün olmaktadır. Devlet iktidarı toplum üzerinde kurumları vasıtasıyla uygulamaya başlar. Burada hali hazırda var olan ceza sisteminin amacı bir suçu fiili olarak silmek, olmamış gibi kabul ederek hafızaları manipülasyona uğratmak değildir. Verilen cezaların nihai hedefi bir suçluyu dönüştürmektir. Harcanan emek ve para bu dönüşümün sağlanmasınıamaçlamaktadır.

Suç işleyen ve yasalar önünde suçlu olarak kabul edilen kişilerin ıslah edilmesi ve toplumsal alanda bu suç potansiyelinin kontrol edilebilir olması önemlilik arz etmektedir. Tıpkı eskiden yapılan cezalandırma usul ve esaslarının seyirlik bir unsur taşıması gibi, günümüz cezalandırma sistemi cezanın bir norm oluşturması ve bu normlar silsilesi üzerinden yaşam alanlarının titizlikle yeniden düzenlenmesine alan açmaktadır. Bireylerin çalışma yaşamında da bir suçlu potansiyelini koruyabileceği ve her an kontrol edilebilir olması önemlidir. Çalışma alanlarının güvenlik sistemleri vasıtasıyla korunabilir ve gözetilebilir olması iş veren için uzaktan yönetebilme ve gücü elinde tutabilme yetki ve imkanını vermesi açısından işlevseldir.

Planlamalar dâhilinde tasarlanan hapishane kurumunda cezalandırma, bireylerin bastırılması ve sisteme boyun eğmeleri için bir tekniktir: bedenin terbiye edilmesi için var olan alışkanlık, davranış ve tavırların radikal değişimi amaçlanmaktadır. Bu usul ve teknikler bütünü ceza yönetiminin işlerliliği ve denetimi konusunda "kendine özgü bir iktidarın kurulmasını gerektirmektedir"(Foucault, 2019: 203). Bedene uygulanan doğrudan müdahaleler birtakım teknikler yoluyla icra edilmektedir. Bunlar "kuşatmak", "damgalamak", "terbiye etmek", "azap çektirmek", "ondan işaretler talep etmek"üzerinedir. Bu şekilde bedenin siyasal amaçla zaptı rap altına alınması onun ekonomik amaçlar için kullanılan karmaşık ve ilişkisel yapısından kaynaklanmaktadır. Bedenin yararlı bir güç haline gelebilmesi üretken ve tabi kılınması şartıyla sağlanmaktadır. Bedeni bu

şekilde hâkimiyet altına alma işlemini bedenin "siyasal teknolojisi"olarak adlandırılmaktadır. Bu teknolojinin özellikleri arasında "dağınık olma", sürekli ve sistematik söylemler"biçiminde tanımlanmıştır. Bu şekilde sağlanan ve çok biçimliliğe sahip bu yapıdaki düzenlemelerin belli bir kurum veya devlet yapılanması içinde varlığını tespit etmek mümkün olmamaktadır *(*Foucaul, 2019: 63).

Burada bedene uygulanan ve kaynağını teknolojik olandan alan yapısal bir ilişkiden söz edilmektedir. Yapı ilişkisel yapının farklı dinamiği ve uygulanma dozları bulunmaktadır. Benzer şekilde doğrudan bedene müdahale şeklini alan ve doğrudan kim tarafından uygulandığı belli olmayan bir takım hakimiyet alanlarından söz edilmektedir. Bu alanlar yaşamı kuşatmakta ve git gide girift bir hal alarak tüm alanlara müdahaleimkânve şartları sağlamaktadır. Kişilerin özel alanına olan ve bedenin terbiyesi üzerine inşa edilmiş bu yapının dışına çıkmak çoğu zaman "namümkün" olmaktadır.

Bu şekilde uygulanan iktidarın yapısı incelendiğinde" iktidar mikrofiziği" kavramı ile karşılaşılmaktadır. İktidarın burada bir "strateji"olarak kabul edilmesi söz konusu iken, mülkiyet olduğuna dair düşüncelerin yanlışlılığı ifade edilmektedir. İktidarın egemenlik ilkelerinin sahiplenmekten çok: "düzenlemeler, manevralar, taktik, teknik ve işleyişlerle*"*iç içe olduğu için her zaman aktif olan bir ilişkiler ağının yeniden kurulması ile keşfedilebileceğini söyler. İktidar burada sabit olan değil her zaman faaliyette icra edilendir.İktidar kendi varlığını bu egemen olunan durumdan destek alarak devam ettirmektedir. Çözümleme mekanizması üzerinden Foucault modern ruhun soy ağacı yorumunu getirerek burada "cezalandırma iktidarının bir mikrofiziğinin"tarihini ortaya çıkarmaya çalışmaktadır. İncelenen bu ruhun en derinlerinde "ideolojinin toplumsal kalıntılarından çok, beden üzerinde güncelliğini koruyarak uygulanan iktidar teknolojisinin ilişkisi görülecektir*"*(Foucault, 2019: 64- 67).

İlişkiler ağı tarafından terbiye edilen ve kontrol altında tutulmaya çalışılan yaşama pratikleri kişilerde alan kavramının oluşmasını engellemektedir. Mahrem olanın sınırının nereden itibaren başlaması gerektiğine bu iktidar teknolojileri karar vermektedir. Yaratılan ve bilgisayarlara yüklenerek akılcılaştırılmaya çalışılan birçok fiziki olanın yanı sıra insan davranışları da kontrol edilebilir ve önceden bilinebilir hale getirilmeye çalışılmaktadır. Özellikle robot teknolojilerinin geliştirilmesi

sonucunda ileri seviye programlar aracılığı ile robotlara insan türüne ait belli başlı duygu durumları yüklenerek olay veya durumlara yönelik olarak davranışların tespit edilmesi ve üzerinde çalışmalar yapılmasının imkânı sağlanmış olacaktır.

Beden üzerinden işleyen iktidar yapısının çözümlenmesi için bu yapının nasıl korunduğu ve bu yapı üzerinden iktidarın nasıl üretildiğine bakmak gerekir. Foucoult bu üretimin beden üzerinden analizine bakarak bu cezalandırma mekanizmasını şu şekilde analiz etmektedir: Foucault'ya (2019: 68) göre beden içinde gerçekliğe sahip bir ruhun var olduğunu, cezalandırılanlar üzerinde daha da genel olarak gözetim altında tutulanlar, terbiye ve ıslah edilenler, deliler, çocuklar, okullular, bir üretim aracının üzerinde sabitleştirilenler ve tüm varoluşları boyunca denetlenenler üzerinde uygulanan bir iktidarın işleyişi aracılığıyla bedenin çevresinde, yüzeyinde, içinde, sürekli olarak üretildiğini söylemek gerekir.

Bedenin hapishanesi halini alan ruhun soy kütüğü burada araştırılmaya değer kılınmıştır. Beden ve ruh arasındaki ilişki ve kurulan bu ilişki üzerinden beden üzerinde kontroller silsilesinin sorunsuz bir biçimde yeniden inşasını mümkün kılmıştır.

Foucault' ya (2019: 73) göre"azap, hakkında daha önceden düşünülmüş ve planlanmış teknikler silsilesini meydana getirir. Ölüm- azap: hayatı, binlerce ölüme bölerek ve nefes almanın son bulmasından önce bedeni acı içinde tutma sanatıdır".Bedenin çektirilen azabı duyumsaması için "azap belli bir miktarda acı üretmelidir: azap çekmenin ölçüsü ölümün salt yaşama hakkını elden alma olmaması ve hesaplı bir acı çektirme basamaklarının fırsatı ve sonu olmasıdır". Toplumda yaşayan insanlar üzerinde ve onlara yönelik uygulamaların değişmeye başlaması ve politikaların dönemin koşullarına göre kendilerini revize ediyor olduklarının göstergesi *başka* "bir siyaset alanının inşa ediliyor"olduğunun ayak sesleri ile kendini açığa çıkarmaktadır. Bunu yaparken de: "bunların her günkü davranışlarıyla, kimlikleriyle, faaliyetleriyle, görünüşte oransız olan hareketleriyle ilgilenmeyi üstlenen" ve "bunları gözetim altına alan aygıtların bir uyumu ve bir incelmesi*": "*bir halkı meydana getiren bir gövde ve güç çoğunluğuna ilişkin*"* bilgi ve veriler toplanmaktadır (Foucault, 2019: 131).

Azap çektirmenin hazzı ve görkemini dengede tutmaya çalışan celladın iktidarından; ince hesaplamaların yapıldığı ve bedenin bir inceleme alanına

dönüştüğü bir döneme doğru gerçekleştirilen bir değişim yaşanmaktadır. İktidar teknolojisinin ayak sesleri güçlü bir biçimde kendini vatandaşlarına hissettirmektedir. Her bir kişi hakkında elde edilen bilgiler ile büyük bir havuz oluşturulmakta ve toplumsal alanın sınırlılıkları buradan itibaren tayin edilmeye başlanmaktadır.

Cezayı ihlal edenin toplum için ortak bir düşmanı haline gelmiş olması müthiş bir cezalandırma iktidarının oluştuğunun bir göstergesidir. Yasa ihlali yapan kişi adeta bir vatan haini mertebesine ulaşmakta ve toplum ve devlet tarafından bir çıkmaza sokulmaktadır. Bu kişilerin varlığı devletin varlığına zeval getirmektedir. Böylece suçlu olan kişinin varlığının yok edilme pahasına susturulması gerekmektedir. Bu durumda suçlu yok edildiğinde,: bu kişi veya kişiler yurttaş olmaktan çok bir düşman olarak yok edilmektedir. Cezalandırma iktidarı hükümdarın savunulmasından toplumunun savunulmasına doğru yön değiştirmiştir (Foucault, 2019: 148).

Yasanın ihlal edilmesi sonucunda kişilerin suçlu kabul edilmesi hükümdara rağmen toplumun savunulması fikrini gündeme getirmiştir. Cezalandırma sisteminin suçluya azap çektiren şölenleştirme halinden suçlunun yasalar önündeki yargılanır ve adaletin yerine getirilir olmasından söz edilir hale gelindiği bir dönem yaşanmıştır. Bu yeni dönemin adalet anlayışı toplumun haklarını göz önünde bulunduran bir yapıya doğru evirildiği yukarıda anlatılmaktadır.

Foucault'ya (2019: 150- 152) göre, günümüzde mahkûma yönelik yapılan düzenlemelerin görece olarak insani olma özelliği taşıdığı söylenebilir. Yasa şimdi toplum dışı olana eskiden olduğundan farklı bir şekilde muamele etmekte ve onun insanlığını göz ardı etmemektedir. Aksine yeni sistemde, insani vasıflarına vurgu yaparak düzenlemeler yapmaktadır. "Bunun nedeni suçlunun içinde gizli olan derin bir insanlık değildir. Değişiklikler iktidarın etkilerinin gerekli bir düzenlemesidir. Cezayı tartacak ve bunun uygulanış tekniklerini hükme bağlayacak olan işte bu ekonomik rasyonelliktir. İnsanlık bu ekonomiye ve onun özenli hesaplarına verilmiş saygılı addır".

İnsanlığın önem kazandığı bir yanılmasının vücut bulmuş halini temsil etmektedir. Yasanın insanlığın ön planda tutularak oluşturulduğu fikri ince rasyonel hesaplamaların ürününü oluşturmaktadır. Bu rasyonel biçimdeki hesaplamalar ekonomik olanın belirlenimciliği ve sınırlılıkları dahilinde yapılmaktadır. Hangi

kişinin insanlık adı altında ne şekilde hükümlere tabi tutulacağının sınırının nerede başladığı ve nerede bittiği hususu ekonomi- politiğin özenli hesaplamalarının toprağında filizlenmektedir.

Bir suçu işleyene yönelik verilen ceza, suçun toplumsal bünyeye verdiği zarar veya verme potansiyeli olan zararlar kümesinin büyüklüğü, şekli ve yapısı ile orantılıdır. Suçun toplumu ve kurumlarını içine soktuğu "düzensizlik": sebep olduğu sansasyonellik, verdiği örnekte saklıdır. Suçlunun işlemiş olduğu suça ceza hükmü verilmez ise bu bazı sonuçlara yol açabilir. Bunlar o suçun yeniden işlenebilir olmasına yönelik bir endişeye ve suçun toplum nezdinde genelleşmesine yönelik bir korkuya yol açabilir. Cezalandırma usullerinde ulaşılmak istenen nihai hedef suçlunun aynı suçu veya başka bir zamanda benzer bir mahiyet taşıma potansiyeli oluşabilecek bir suçu işlemesine yönelik heves veya arzunun oluşmasını engellemektir. Ayrıca başka insanların da benzer suçlar işlemesinin önüne geçmektir. Bu durumda cezalandırmak niyet üzerinden planlanan "bir sonuçlar sanatı olma özelline sahiptir".Foucault, Modern toplumda oluşturulmaya çalışılan düşünce yapısı "bizzat yasayı ihlal eden kişinin kendisine, doğasına, yaşama ve düşünme tarzına, geçmişine, iradesinin niyetine değil de niteliğine"atıfta bulunan bir ceza çeşitlendirilmesi olduğunu düşünmektedir. Cezayı işleyenin özne konumu dikkati çekmektedir. Suçlunun üzerinde taşımış olduğu nitelikler zamanla genişleme ve anlam değişmesi yaşamaktadır. Bir taraftan başlangıçta suç işlemesinden dolayı üzerine almış olduğu düşman vasfı: bunun sonucu olarak da artık yurttaş olma vasfından alıkonulmakta: böylece doğanın vahşetinin bir parçasını taşıyarak ortaya yeniden çıkmakta, suç işleyerek kötülüğe ortak olan, cani veya deli, hasta, bir süre sonra da "anormal" olarak görülmektedir. Bu nitelliğinden dolayı bir gün bilimsel nesneleştirmenin ve buna bağlı olarak "tedavi" nin konusu haline gelecektir (Foucault, 2019: 161- 164).

Burada Foucault, toplumsal bir düzende öznenin kurulum sancılarının suç ve yasa ihlaline yönelik olarak oluşturulacak norm oluşturma stratejisine doğru giden toplumsal sistemi tüm yönleriyle anlatmaktadır. Öznenin kurumlar vasıtasıyla bir sıfata bürünmesi almış olduğu karar veya sergilediği tüm yaşamsal tepkilerle orantı bir biçimde seyir göstermektedir. Bu durumda yasa ve normların dışında veya ona karşı bir tavır alan bireylerin seçilen ve buna yönelik olarak dizayn edilen mekanlara

kapatılarak ıslah etme ve toplumsaldan uzak tutarak anormalin sorunsuz bir biçimde kontrol altında tutulması sağlanmaya çalışılmaktadır. Buradaki ıslah etme çalışmalarında doktor veya tedaviye karar verecek olan kişi tıpkı mahkemelerdeki yargıçlar kadar o kişilerin hayatları üzerinde doğrudan yaptırım ve söz sahibi olma özelliğine sahip hale gelmektedir. Böylece tıp alanı normların yaşama pratikleri üzerindeki varlığının kabul edilebilir kılınmasındaki rolü açığa çıkmaktadır.

Cezalandırma yöntemi kendini yeni bir **beden siyasetine** bırakmaktadır. Burası suçluyu diğer tarafa yani"doğa karşıtı bir doğanın" tarafına atan bir hattır. Aynı zamanda burası suçluyu cezaların detaylıca hesaplanılmış bir ekonomiyle denetlemeye uğraşan hattır. Bunu yaparken de, yurttaşların kafasında fikir bağlantısı kurduğunuzda, onları yönetmekle ve onların efendisi olmakla övünebilirsiniz. Aptal bir müstebit köleleri, zincirlerle zorlayabilir, fakat gerçek bir siyaset onları kendi fikirlerinin zincirleriyle çok daha güçlü bir şekilde bağlar: bunun ilk halkası aklın sabit düzlemine bağlıdır: dokusunu bilmezsek ve onu kendi eserimiz sanırsak bu bağ daha da güçlü olur: umutsuzluk ve zaman demirden ve çelikten bağları kemirirler ama fikirlerin alışılmış birliğine karşı hiçbir şey yapamazlar bunu yalnızca daha da sıkıştırırlar ve beynin yumuşak liflerinin üzerinde en sağlam imparatorlukların sarsmaz temeli atılmıştır (Foucault, 2019: 165- 166).

Beden siyasetinin özneleri haline gelen kişilerin fikirleri üzerindeki doğrudan etkisi bir kişinin köle haline getirilmesinden daha kolay bir fikir olarak düşünülmektedir. Kişinin kendisini özgür birey olarak hissetmesi ve kendi almış olduğu kararların sorumluluğunu üstlenmesinin sağlanması zora dayalı olarak yapılmaktadır. Kişi kendisi rıza göstermekte ve böylece ortada suçu yöneltecek tek bir kişi olarakkişinin kendisi ve bedenikalmaktadır.

Foucault'ya (2019: 174) göre cezalandırma sisteminde meydana gelen bu beden siyasetinin seyirlik unsur olmaktan çıkarılıp hükümdarın üstüne mührünü bastığı ve iktidarın sonuçlarını titizlikle işlediği krala ait bir nesne haline gelmekteydi. Şimdi ise mahkûmun bedeni incelikli olarak planlanan ve hesaplanan bir kamu malı, ortak ve yararlı bir sahiplenmenin nesnesi haline getirilmektedir. Mahkûmların hapishaneden çıktıktan sonra üretken olarak faaliyet gösterebilmeleri için, hapishanede oldukları süre boyunca dışarıda işlerine yarayacak uygulama ve eğitimlerden geçirilmektedir. Böylece mahkûmlar için içerde yaşam sonsuz katılıkta,

sürekli gözetim merceğinde tutulan bir zamanın kullanımıyla sınırlandırılmıştır. Foucault'ya(2019: 194) göre günün hangi anında neler yapacakları, hangi faaliyet alanlarında yer alacakları kendilerinin değil yasanın hükmünü uygulayanlar tarafından belirlenmektedir. Bir gün boyunca uyanmaktan uyumaya kadar olan süre içinde nasıl vakit geçireceklerine karar verilmekte ve her saat önceden planlanmaktadır. Bütün olan biten her şey kısıtlı ve ayarlanmış bir şekilde günün her anı bir şeye tahsis edilmekte, belli bir faaliyet tarzını hükme bağlı olarak kendi gerçekleşmektedir.

Mahkumolan kişinin içeriye kapatılması bir dizi ıslah edilmeye tabi olmasının önünü açmıştır. Bu ıslah etme hali kişinin bir gün kapatılmış olduğu yerden çıktıktan sonraki hayatında toplumsal normlara uyabilmesi ve sorun çıkarmaması konusuna uygun şekilde dizayn edilmiştir. Kişinin tüm karar alma mekanizması üzerinde egemen olan bir ıslah etme operasyonu başlamıştır. Mahkûmun ruhu üzerinde titizlikle ve sıkı çalışılan bir konu haline gelmiştir. Yönetsel bir yapı olan hapishane, aynı zamanda suçlunun iplerini dönüştürecek bir halka olma haline dönüşmektedir. Mahkûm insan olma vasfını bir kenara bırakarak yani suç işleyerek mahkûm kimliği altına girdiği andan itibaren hapishanenin kuralları ve yönetmelikleri mahkûmun üzerinde önceden sınırları keskin bir şekilde belirlenmiş kurallar silsilesi ile donatılmış olacaktır.

Burada amaçlanan mahkûmun yok edilmesi gereken eski kötü alışkanlıklarının neler olduğunun tespiti, bunların değiştirilmesi ve yerine istenen davranış kalıplarının konulması için hapishanede kalınan süre boyunca gözetlenecek bir mahkûm bedeni ve hayatından söz edilmektedir. Burada yönetmelik aynı klinikte olduğu gibi işlemektedir. Orada hastalıklı ve yanlış bilinçli olarak görülen zihinlerin iyileştirilmesi için uğraşılmaktadır. Fakat bu sadece buna değenler için yapılmaktadır. Burada da kar ve elekte en son ne kalacağı ve son kertede ellerinde ne türden insan çeşidinin yaşayacağı belirlenecektir (Foucault, 2019: 196- 197).

Bedene arzu edilen biçimin ve düşünce şeklinin verilmesi için tasarlanan La Mettrie'nin**makine-insanı** modelinin merkezinde Foucault'ya (2019: 209) göre "çözümlenebilir bedene, yoğrulabilir bedeni ekleyen "itaatkârlık" kavramı hüküm sürmektedir. Tabi kılınabilen, kullanılabilen ve geliştirilebilen bir beden itaatkâr bir bedendir". İşte bu bedendir ki üzerinde ince ayarlamalar yapılabilen ve istenen şekli

almasını sağlayan doğru ayarlamalar sonucunda iktidarın yönü ve tavrı değişmiştir. İtaatkâr bedeniayrıntılarıyla işlemek, onun üzerinde doğrudan hissedilmeyen baskılar kurmak, hali hazırdaki hareketlerini mekanik düzeye indirgemek: böylece jest, tavır, hızlılık ve zapt edilmeleri sağlamak söz konusu hale gelmektedir.Beden üzerinde işlenen itaatkârlık kendisini hayatın her alanında göstermektedir.Foucault'nun iktidarın her yerde olduğu görüşü bir kez daha kendisini gözler önüne sermektedir. Mahkûmların kesintisiz, sabit faaliyetlerinin sonucundan çok onların içinden geçmiş oldukları süreci gözeten ve gözlemleyen bir baskı aracı gerekmektedir. Bu baskı aracı mekânı, hareketleri çok yakından çerçeveleyen bir şifrelemedir.Nüfusun istatistiksel olarak bir anlam ifade etmeye başlaması ve devlet aklının bundan sonra nüfusu yönetmek adına almış olduğu kararlarda bu tabloların kullanılması ön plana çıkmaya başlamıştır. Veriler elde etmek için kişilerin belli yerlere kayıtlı hale gelmesinin ve istatistiğinin tutulmasının temelleri böylece atılmıştır.

Gözetim konusunda"faaliyetin denetimi"nin nasıl sağlandığı önemli bir husustur. Bu faaliyet alanının belirlenmesi için ilk faaliyet denetimini sağlayan temel unsur zamanın kullanımıdır. Burada üzerinde özellikle durulan ve önemli olan üç öge vardır. Bunlar "vurgulu noktaları belirleme", "belirgin meşguliyetlerin yapılmasını sağlama" ve "tekrar devrelerini ayarlama"dır (Foucault, 2019: 227-230). Böylelikle zamanın etkin bir şekilde kullanımı bedene nüfus etmekte ve onunla birlikte iktidarın tüm kılı kırk yaran denetimleri de bedeni abluka altına almaktadır. Zamanın iyi kullanılması sonucunda bedenin de iyi kullanımına olanak vermesi ile hiçbir şey aylak veya yararsız olarak kalmamaktadır. Her şey önceden belirlenmiş ve sınırları çizilmiş olarak istenilen hareketin desteği olmaya devam etmelidir. "İyi bir disipline sahip bir beden, en küçük hareketin işlemsel bağlamını meydana getirmektedir. Bu şekilde olduğu sürece itaatkâr bedenin işlenmesine yönelik geliştirilen politikalar yararlı sonuçlarüretebilmektedir".

Zamanın doğru şekilde düzenlenmesi ve buna yönelik olarak bedenin disiplin mekanlarına ayrılması belli bir şekilde dizayn edilmiştir. Bu işlemler silsilesi sonucunda bedenin kullanım alanlarından minimum fayda sağlanması özellikle kol gücüne dayalı olarak çalıştırılan insanların yönetilmesi ve bu kişilerden yararlanılması temel hedef halini almıştır. Hayata geçen politikaların akıbeti bu türden yararların gözetilmesi sonucunda yeniden düzenlemelere gidilmesi usulü ile

dizayn edilmiştir.

Disiplinin faaliyet alanını oluşturan ve bunu yöneten kurumlar Foucault'ya(2019: 260)göre, adeta "hal ve gidiş mikroskobu olarak işleyen bir mekanizma icat etmişlerdir: bunların gerçekleştirdikleri ince ve analitik bölmeler, insanların etrafında bir gözlem, kayıt ve terbiye aygıtı oluşturmuşlardır".

İşleyen mekanizmanın sorunsuz bir biçimde topluma yarar sağlanmasında maksimum fayda elde etmek öncelikli amaç halini almıştır. Disiplin altına alınan bedenlerin itaat edilmesi yoluyla kontrol altında tutulması bedene uygulanan her türlü müdahale kapısının meşruluğunu yasalar önünde kabul edilebilir hale getirilmiştir. İktidarın yansımaları bedenin her bir hücresinde görmemiz böylelikle mümkün kılınmıştır.

Yukarıda gözetim kavramının tarihsel olarak işaret ettiği hususlar anlatılmıştır. Gözetim üzerinden inşa edilen disiplin mekanizmalarının nasıl bir bütün olarak insan bedenini denetim altına aldığı üzerinde ayrıntılı bir biçimde durulmuştur.

3.2. Modern Toplum ve Panoptik Gözetim

Bu bölümde toplum içinde modernliğin oluşum, gelişim ve yayılışının tarihsel olarak nasıl şekillendiğinden söz edilecektir. Modernlik anlayışı sonucunda gelişen toplumların kendi iktidar ve disiplin/denetim anlayışlarını yasal hale getiren uygulama ve pratikleri anlatılacaktır. Ayrıca modernleşme sonucunda inşa edilen ve gözetilerek disiplin altında tutulmaya çalışılan "kurum, yapı ve söylemlerin"panoptik gözetimi ne şekilde etkilediği ve ondan nasıl etkilenildiği üzerinde durulacaktır. (Best ve Kellner,1998:15).

3.2.1.Modern Toplum DüşüncesininTarihselliği

Giddens(1998: 11- 12) modern toplum kavramı ile on yedinci yüzyılda Avrupa'da başlayan ve sonraları neredeyse bütün dünyayı etkisi altın alan yeni bir toplumsal örgütlenme ve yaşam pratiklerini kapsadığından söz etmektedir. Modern toplum düşüncesinde maddi olan metaların "üretimine"dayalı bir sistemin varlığına işaretedilmektedir.

Modern teori, Descartes'in felsefe projelerinden aydınlanmaya ve oradan Comte ve Weber gibi başka düşünürlerin toplum teorisine uzanmaktadır. Marx,

Weber ve diğer düşünürler tarafından teorileştirildiği hali ile modernlik, Orta Çağı ya da Feodalizmi izleyen döneme gönderme yapan tarihsel bir kavramdır. Bazılarına göre ise modernlik doğrudan geleneksel toplumların karşıtı olarak anlamlandırılırken, ıslahat, yenilik ve dinamizmle beraber olumlu sıfatlarla ilişkilendirilmektedir.Modernizm, aydınlanma düşüncesinin dünyaya yaymış olduğu akılcılık temelli düşünce rehberliğinde ilerlemenin ve gelişmenin mümkün olabileceğini savunmuştur. Akıl, bilgi ve toplumların daha iyiye doğru evirilmesinin kaynağı olarak görülmüştür. Aklın rehberliği her şeyin temeli olarak kabul edilmiştir. Toplum yapısında meydana gelecek değişim ve eylemliliğin aklın öncüllüğünde gerçekleştirilebileceği kabul edilmiştir. Bu düşünce yapısı temelinde düşünce ve teoriler geliştirilmiştir. Modern toplum düşüncesinin ilk nüvelerinin temelleri kendini gündelik hayatta göstermeye başlamıştır. Burada modern olanın yayılması insanın sosyal çevresi ve dünya ile kurmuş olduğu çeşitli ilişkiler ve kanallar vasıtasıyla farklı toplumlarda yaşayan insanlara ulaşmıştır. Modern olanın topluma yayılması "sanat, gündelik tüketim metaları, yeni teknolojiler, ulaşım ve iletişim*"*araçları ile sağlanmıştır(Best ve Kellner, 1998:15- 17).

Modernleşme kavramı akılsal olanın esas nokta olarak belirlenmesi ve aklın rehberliğinde gelişen dinamik bir yapıya gönderme yapmaktadır. Toplumsal alanda meydana gelen değişim ve yenilikler geleneksel olan eski yapılar üzerinde doğrudan etkide bulunmuştur. Bu durum modernleşme hareketlerinin dinamizmi ve gücün geniş kesimlere yayılarak birçok alanı derinden etkilediğini söylemek gerekmektedir.

Giddens'a (1998: 15- 16) göre modern toplumsal alan ile geleneksel yapılar kıyaslandığında en büyük fark olarak modern çağın harekete geçirmiş olduğu değişim hızından söz edilebileceğini vurgulamaktadır. Bu hızın en çok göze çarptığı nokta teknolojik gelişmelerde kendisini göstermektedir. Daha sonra hızlı değişim alanları sosyal, ekonomik, kültürel gibi başka alanlarda da kendini hissettirmektedir. Modernlik düşüncesinin yerel olmaktan ziyade küresel ölçekli değişim alanına sahip olduğu bilinmektedir. Toplumsal olarak değişim tüm dünyayı etkileyerek ve son kertede de birbirlerinden etkilenerekilerlemektedir. Endüstriyel ve sömürgeci dünya düzeninin modernleşme sonucunda gelişerek yayıldığı düşünülmektedir. Yaratılan bu yeni dünya düzeninin temelleri ekonomik, politik, toplumsal ve kültürel gibi çeşitli dinamiklerin dönüşümü ile birlikte kurulmuştur

Modernleşme hareketleri özellikle değişimin ana dinamik kaynağını oluşturan teknolojik yeniliklere de ön ayak olması bakımından önemlilik arz etmektedir. Teknolojik olan, akılsal olanın kılavuzluğu ile hızlı bir biçimde ilerleme göstermiştir. Teknolojik gelişmeler ile paralellik gösteren modernleşme olgusu Giddens 'a göre yeni bir dünya dinamizmin oluşmasında temel rol oynayıcı olmuştur.

Modernlik, 20. yy'ın sonlarına doğru kendisini tüm toplum nezninde daha önceleri geleneksel toplumlarda görülmeyen bir şekilde her birey, toplum, kurum ve sistem için fırsatlara erişimin sınırsız bir seyir gösterdiği bir dönemi sunmuştur tüm dünyaya. Yaşamın daha güvenli ve olumlu görülmesi ve fırsatların insanlar için umut dolu bir yaşantıyı da beraberinde getireceği yanılgısı oluşturmuştur. Modernleşme dönemini anlatan Marx, Durkheim ve Weber gibi düşünürlerin ortak kanaati "modern endüstriyel iş yaşamının insanların kendi gelişimi için çok zaman alan ve insanlara maddi olanak dışında bir şey katmayan bir sistem*"*olarak nitelendirmeleridir. Modernitenin endüstriyel alanda gelişime katkı sağlaması olumlu sonuçlar olarak değerlendirilmekte ancak modern yaşamın uzun vadede çevreye ve doğaya yıkım niteliğinde olumsuz geri dönüşlerinin olduğu da gözden kaçırılmaması gereken bir noktaya temas etmektedir. Modernlik öncesinde sürdürülen devlet siyasal sisteminin despotizim ile ilerlediği bilinmektedir. O dönemde hükümdar/kralın varlığı ve hükmü her şeyin üzerindedir. Halkın tümü yöneticinin her dediğine itaat etmek zorundadır. O çağda keyfiyetin ve adaletsizliğin düzeni hakimdir. Modern döneme gelindiğinde ise totaliter yönetim rejim yapısı vardır. Bu yapının temel özelliği "siyasal, askeri ve ideolojik güçlerin tek bir elden yönetildiği*"*yönetilme şeklidir. Özellikle de askeri düzenin gelişimi ve gücü kaynağını bu siyasal yapıdan almaktadır.Teknolojinin gelişimi askeri alanın hızla gelişmesini beraberinde getirmiştir(Giddens, 1998: 16- 19).

Modernleşme dönemi için Weber, akıllaştırılmış biçimlerin ve rasyonelleşmenin en ileri boyutunun görüldüğü bürokratik bir çağın başladığından söz eder. Buradan hareketle de Giddens modernliğin kurumlar düzeyinde çok boyutlu bir kavram olduğunun altını çizer. Çeşitli geleneklerin birleşiminden oluşan her biri farklı unsur çeşitliliğini barındıran özellikler söz konusudur. Geleneksel dönemden modern döneme geçildiğinde meydana gelen "farklılaşma ve işlevsel

uzmanlaşma*"*bu dönemlerin birbirlerinden farklı özelliklere sahip olduğunun en büyük göstergelerinden birisidir. Modern dönemde kullanılan dilin yapısı toplumda yaşayan bireylerin düşünce yapısını şekillenmesinde önemli rol oynamaktadır. Giddens'a göre simgesel işaretlerin kullanılması: uzmanlık sistemlerinin kurulması, modern dönemin ruhunu oluşturan bu iki kavram modern toplumsal kurumların gelişimiyle yakından ilgilidir. Simgesel işaretlerin kullanılmasındainsanların kullandıkları "mübadele araçlarından söz edilebilir.İlk akla gelen mübadele aracı paradır*"*. *Para* mübadele ilişkisinin sağlanması için en önemli vasıtasıdır. Paranın değeri modern toplumda iktidar ve dil gibi birçok iletişim araçlarından birisidir (Giddens, 1998: 20- 29).

Keynesçi yaklaşımda para borç ile bir özdeşlik üzerinden uygulanır. Böylece paranın meta- para takası yoluyla "para ekonomisine" dönüşümünün ilk yolu gerçekleşmiş olur. Para değerini asıl kredi ve borç temelinde sağladığında gelişkin bir yapı arz eder. Ayrıca para ticari işlemlerin yürütülmesinde en önemli öğeyi oluşturmaktadır. Uzmanlık sistemlerinden kasıt ise: bugün içinde yapılan maddi ve toplumsal çevreyi yeniden bir düzen içinde yapılandıran*"*teknik beceri*"*veya profesyonel uzmanlık sistemleri kasıt edilmektedir (Giddens, 1998: 30- 33).

Modernleşme hareketleri aynı zamanda liberal düşüncelerin egemen olduğu bir toplumsal düzende kendisine yer bulabilmiştir. Liberal düşünme biçimi özgürleşmenin yolunu açarak kişilerin almış oldukları kararlarda bireysel oldukları her fırsatta ifade edilmiştir. Modernleşme hareketleri kişilere özgürlük alanı tanımasının yanı sıra endüstriyel alanlar için de yeni fırsat ve olanakların kapısını açmıştır. Endüstriyel alandaki gelişim ve ilerleme çalışmaları doğal çevrenin zarar görmesine rağmen devam etmiştir. Kontrollü bir biçimde doğanın da korunmasının ön planda tutulduğu bir modernleşme biçimi dünyada yer bulamamıştır. Bunun doğal soncu olarak iklim, doğal kaynaklar, ormanlar ve hayvanlar büyük zarar görmüştür.

Giddens'a (1998: 62-63) göre modernliğin dört temel kurumsal boyutu vardır: ilki kapitalizmdir. Kapitalizm, rekabetçi emek ve ürün piyasaları zemininde ekonominin siyasetten yalıtımıyla ilgilenir. İkinci kurumsal boyut gözetleme: modernliğin yükselişi ile ilişkili olan bütün örgütleme türleriyle tarihsel olarak iç içe geçmiştir. Ulus- devlet modernleşmenin temelini oluşturmaktadır. Üçüncü kurumsal yapı askeri güçtür. Endüstriyalizm ile askeri gücün arasındaki bağların derin ve yakın

olduğu görülmektedir.

Endüstri öncesi toplum yapısında tüm aktivitelerin beslenme, barınma ve yaşam ile ilgili her şeyin doğanın insana el verdiği şekilde sağlandığı görülmektedir. Son olarak doğa, insan yaşamını doğrudan biçimlendirmesine olanak tanıyan yegane itici güçtür. Doğanın değişken yapısına insanlar uyum göstermek durumundadır. "Güçlü olanın doğada kalabileceği*"*görüşü doğaya karşı olan mücadelenin simgesi olan bir sözdür. Bilim ve teknolojinin gelişimi sonucunda doğayla olan bu mücadele devinim kazanmış ve yeni bir boyuta geçmiştir. Doğanın insan yaşamı ve toplum üzerindeki belirlenimciliği artık yön değiştirmiştir. Doğanın insanın, çevrenin kontrolü dünya üzerinde küresel boyuttaki yönlendirici güçler tarafından sağlanmaktadır. Kapitalist girişimcilik ile modern toplumsal yaşama geçilerekgeleneksel olanın bırakılması sağlanmıştır. "Rekabetçi ekonomik girişim ve genelleşmiş metalaştırma süreçleri" arasındaki ilişkiler sonucunda sistem yapısal olarak devingen, çok yönlü bir alan haline gelmiştir.

Modernleşme süreci doğası gereği küreleştirici bir yapıya sahiptir. "Farklı toplumsal bağlamlar ya da bölgeler arasındaki bağlantı biçimleri*"*bir bütün olarak tüm yerküre yüzeyinde şebekeler vasıtasıyla ağlar inşa eder. Böylelikle birbirine coğrafi olarak uzak yerleşimleri söz konusu edilen yollar aracılığıyla (bunu ağlar üzerinden yürüterek sağlar) dünya çapında ilişkilerin yoğunlaşması sağlanmış olur (Giddens, 1998: 66).

Giddens 'ın küreselleşme fikrinden bağımsız olarak düşünmediği ve içe geçmiş bir şekilde düşündüğü "modernlik ve gelişme"fikri genel olarak üç konu üzerinde yoğunlaşır.

Bu konuların ilki zaman vemekân ile ilgilidir. *"*Zaman ve mekân*"* kavramları birbirlerinden oldukça farklı alanlara kaymış ve aralarındaki uzaklık da gittikçe artarak uzun yol kat etmiştir. Modern öncesindeki dönemde zaman ve mekân kavramları o yerin diğer sonsuz mekânlarla olan yakınlık veya uzaklığı ile orantılı olarak düşünülmekte ve ona göre hesaplamalar yapılmaktadır. Bu uzaklık ve yakınlığın ölçütü ise kişinin nereden olduğundan itibaren tayin edilen bir durumdur. Şimdi ise zaman ve mekân kavramları form değiştirmiş olmanın yanı sıra kişilerin coğrafi olarak bulundukları konumlardan bağımsız bir şekildetasavvur edilmektedir. Bu durumun sonucu olarak farklı mekânlarda uzak bölgede olan kişiler tek bir amaç

için, ortak bir noktada buluşarak o eylemin gerçekleşmesi için rollerini yerine getirmektedir. Zaman ve mekândan bağımsızlaşmak tüm dünya ülkelerinde yaşayan bir birey için *eşgüdüm* bir şekilde olmaktadır. Modernlik ve gelişme fikri ile ilgili olan bir diğer konu toplumsal kurumlar ile ilgilidir. "Toplumsal kurumlar*"*, zaman ve mekânın bu geniş hareketinden doğrudan etkilendikleri için var olan yapıları biçim değiştirerek yeni bir algılanma biçimine dönüşmektedir.

Toplumsal kurumlarda meydana gelen değişimler iki mekanizmanın icrası sonucunda oluşur. Birincisi sembolik işaretler yoluyla kurumlardaki ilişkilerin yeniden düzenlenmesi yoluyla sağlanır. Bunun en belirgin örneği "para*"*sistemidir. Diğeri ise "soyut sistemlerdir*"*. Soyut sistemler alansal olarak genişleyen bir yapıda sağlanan uzmanlaşmış teknik ve toplumsal bilgi kümesidir. Bu iki sistem toplum içinde oluşturulmaya çalışılan güven yoluyla sağlanmaya çalışılmaktadır. Modernlik ve gelişme fikri ile ilgili sonuncu konu ise bilginin kullanım şekli ile ilgilidir. "Bilginin kullanım*"*şeklinin çok fazla üzerinde düşünülmeden daha kendiliğinden olağan hali bilginin daha çok alışkanlıkların gerektirdiği şekilde kullanılmasıdır. Bilginin bir diğer kullanımı ise bilgi üzerine düşünmekle ilgilidir, bunun kavramsal karşılığı ise bilginin "refleksif*"*olmasıdır. İnsanoğlu bilgiyi nasıl öğrendiği üzerinde çok fazla düşünmeden ve edinmiş olduğu bilgileri çok fazla değiştirme yoluna gitmeden hayatını sürdürmeye meyilli olabilmektedir. Ancak dönem şartlarından bağımsız olarak bilgi de yerinde durmadan sürekli değişmekte ve kişi dönemin şartlarından geride kalmamak adına kendi bilgi ve deneyimini revize etmek durumunda kalmaktadır (Wallace ve Wolf,2012: 474- 475).

Modernleşme hareketleri özellikle zaman ve mekânda sınırların ortadan kaldırılmasını beraberinde getirmiştir. Bu durumda ülkeler arasındaki sınır sorunları ve savaşların daha fazla yaşanmasına ve böylece keyfiyete bağlı olarak sınır ihlallerinin yaşanmasına neden olmuştur. Küresel bir hal alan dünyada bir bölgede meydana gelen olay veya durumlar diğer ülkeleri de etkilemektedir. Bunun yanı sıra modernleşme kişilerin bilgiyle olan ilişkisinde de değişimler yaşanmasına yol açmıştır. Bilgiye erişim ve bu bilginin bilimselliği ve geçerliliği sorgulanmaya başlanmıştır.

Modern dünyanın tanımlayıcı vasıflarından söz ederken özellikle "bireyselleşme, dünyevileşme/ sekülerleşme, endüstriyelleşme, kültürel farklılaşma,

metalaşma, kentleşme, bürokratikleşme ve de rasyonelleşme" terimleri kullanılmaktadır (Best ve Kellner, 1998: 15).

3.2.2. Modern Toplum ve Panoptik Gözetim Düşüncesi

XVII. yüzyılın sonuna doğru hazırlanan bir yönetmeliğe göre, bir kentte veba salgını çıktığında alınması gereken önlemler üzerine uzunca bir yapılacaklar listesi oluşturulmuştur. Bu listede alınacak önlemler sınırları kesin olarak konulmuş maddeler tarafından oluşturulmuştur. Foucault'ya (2019: 290) göre bu şekilde veba salgınına uğramış olan kişi katı bir mekânsal çerçevelemeye maruz bırakılmıştır. Bu mekânsal sınırlandırma ardından kente olan giriş ve çıkışların kapatılması ve bunun sürekliliğinin sağlanması bu yönde davranış göstermeyen kişilerin en ağır ceza ile cezalandırılması hükmüne bağlanmıştır. Şehrin güvenliği bu şekilde katı düzenlemeler yoluyla sağlandıktan sonra asıl hastalığı bulaştırma ihtimali olan başıboş hayvanların da kontrol altına alınması veya öldürülmesi sağlanmıştır. Hatta öyle ki evden çıkma teşebbüsünde bulunanlara ölüm cezası ile karşılık verileceğine karar verilmiştir. Evden dışarı çıkılmaması için kapılar dışarıda gözetimi sağlayanlarca kapatılmakta ve anahtar da o kişilerde kalmaktadır. Burada veba salgınına yakalanan kişilere karşı uygulanan kurallar kesin ve tartışmaya açık değildir. Gözetim süreklidir ve bakışlar her an her yerde uyanık kalmaktadır.

Foucault(2019: 293) veba salgınının ortaya çıkması "disiplinsel şemaların*"*somut bir olayda hayata geçirilmesine olanak vermiştir. Veba kendi aralarında farklılaşan iki zıt grubun "kitlesel ve ikili" ayrışımlarından ziyade, iç dinamiklerin çok yönlü olduğu bir vakadır. Veba konusu tek tek "dağıtımlara, gözetim ve denetim" pratiklerinin tek yapıda "örgütlenmesine", iktidarın yapılarının kendi içinde daha yoğun hissedilmesine yapılan bir çağrının yankılarını toplumun her bir noktasında hissedilmesidir. Bir yandan büyük kapatılma yaşanırken diğer yandan ise iyi terbiye etmenin metotları geliştirilmeye çalışılmaktadır. Bunların toplumda en çok yankı bulduğu hallerden biri cüzzam ve bunun paylaşımı: diğer bir noktasını veba ve parçalara ayrılması oluşturmaktadır. Biri vurgulu hali ile toplumda yer edinirken, diğeri çözümlenmiş ve parçalara ayrılarak toplumun farklı mekanlarına yerleşmeye çalışmaktadır. Cüzamlının sürgün edilmesi ve vebanın tutuklanması kendileriyle birlikte aynı siyasal düşü taşımamaktadır. Biri arınmış bir toplumun, diğeri disiplinli bir toplumun düşüdür. İnsanlar üzerinde iktidar icra etmenin, onların

ilişkilerini denetlemenin ve bunların tehlikeli karışımlarını çözmenin iki biçimidir.

Vebaya yakalanan kentin üzerinden mükemmel bir şekilde ve ustalıkla işlenmiş bir yönetim ütopyası kurulmaktadır. Bunu yaparken kentin tüm kurumlarında baştan aşağı ast- üst ilişkisi, bakış, ifade gibi insan ilişkilerinde temel olan tüm iletişim bedenler üzerinden ayrı ayrı tek bir elden iktidarı işleyerek nüfuz etmektedir. Disiplinci iktidarın cüzamlılar üzerinden daha da işler kılınan XIX. yüzyıla ait bir takım kalıcı çözümler üretilmiştir. Başvurduğu yöntemlerden ilki "disiplinin ince bölümlerini, entegre etmenin karmaşık mekanına yansıtmaktır". Bu yansıtmadan sonraki aşaması bu mekânı iktidarın analitik dağıtım yöntemleriyle işlemektir. Toplumdan kovulanları bireyselleştirerek bu kişilerin kolektif bir bütünden tecrit edilmesini kolaylaştırarak onların toplum içinden kovulmalarına yönelik eylemliliklere işaret etmek istenmektedir. Bu "yolla bireyselleşmeusullerinden" verimli bir şekilde tecrit etme ve ayrıştırma hallerine imkân sağlanmış olacaktır. Bentham'ın panopticon'u mekân düzenlemelerinin mimarı biçimindedir. Çevrede halka halinde bina, merkezde bir kule, bu kulenin halkanın iç cephesine bakan geniş pencereleri vardır. Çevre bina pencerelere bölünmüştür: bunlardan her biri binanın tüm kalınlığını kat etmektedir: bunları biri içeri bakan ve kuleninkilere karşı gelen, diğeri de ışığa bakan ve ışığın hücreye girmesine olanak veren ikişer pencereleri vardır. Bu durumda merkezi kuleye tek bir gözetmen ve her bir hücreye tek bir deli, bir hasta, bir mahkum, bir işçi veya bir okul çocuğu kapatmak yeterlidir. Geriden gelen ışık sayesinde çevre binadaki hücrelerin içine kapatılmış küçük siluetleri olduğu gibi kavramak mümkündür. Ne kadar kafes varsa o kadar küçük tiyatro vardır. Bu tiyatrolarda her oyuncu tek başınadır (Foucault, 2019: 293-295).

Foucault'ya (2019: 296- 297) göre kendisi görülmeden gözetim imkanını sağlayan bu mekanizma, her an gözetlemeye ve hemen görünenin o anda tanınmasına izin veren mekansal birimler oluşturmaktadır. Böylece kapalı bir mekanın hücreye dönüştürülmesi fikri tersine çevrilmek ile birlikte "kapatmak", "ışıktan yoksun bırakmak", "saklamak" gibi işlevler tersine döndürülmektedir. İnsanlar üzerinde panopticon'un etki etme gücü şu şekilde dizayn edilmiştir: Tutukluda iktidarın otomatik işleyişini sağlayan bilinçli ve sürekli bir görünebilirlik halini yaratmak. Gözetim altında tutmanın, eylemi itibari ile kesintili olsa bile,

sonuçları itibariyle sürekli olmasını sağlamak: bu mimari aygıtın iktidarı icra edeninkinden bağımsız bir iktidar ilişkisini yaratan ve destekleyen bir makine olmasını sağlamak: kısacası tutukluların bizzat kendilerinin de taşıyıcısı oldukları bir iktidar durumunun içine alınmalarını sağlamak. İktidarın görünür olmanın yanı sıra kanıtlanamaz ilkesinden kaynaklı olarak mekanizmasının her kişiyi sürekli gözetim altında tutması sonucu kişi gözetim altında tutulduğunun bilgisine sahiptir. Gözetlenen kişinin görünür olma özelliği mühimdir çünkü tutuklu gözünün önünde sürekli olarak gözlendiği merkez kulesinin siluetini bulacaktır. Varlığının kanıtlanamaz olması ilkesinden münhasır tutuklu o anda kendisine bakılıp bakılmadığını asla bilmemektedir ancak bu gözetimin her an olabileceğinden de hiçbir kuşkusu bulunmaması sağlanmaktadır.

Gözetleme mekanizması önemli bir düzenek biçiminde dizayn edilmiştir. Çünkü bu sayede "iktidarı otomatikleştirmekte ve bireysellikten çıkarmaktadır". Var olan iktidar ilkesini tek bir kişiden ziyade bedenlerin, yüzeylerin, bakışların hesaplanmış ilişkisinden ve iç dinamiklerini kişileri bünyesine katan düzeneği yöneten bir aygıttan almaktadır (Foucault, 2019: 298).

"Panopticon bir doğabilimi işlevi görmektedir". Farklılıkların belirlenmesine yönelik çalışmalar yoluyla bilinebilirliğin arttırılmasına olanak vermektedir. Bunu tıpkı veba salgınına yakalanmış kişilerin tecrit edilmesi gibi titizlikle hizmet vererek sağlamaktadır. Hastaların içlerinden her bir kişinin gösterdiği semptomları, yatılan yerlerin birbirine olan uzaklığını, hastalıklı bedenin yaymış olduğu salgıları, salgının etkilerini gösteren klinik tablolarının birbirine karışmalarına olanak vermeden gözlem yapılmaktadır. Bunun yanı sıra küçük çocuklardaki gelişme seyirleri kayıt edilerek herhangi bir duruma yönelik yatkınlık ve hassasiyetlerinin belirlenmesi: var olan karakterlerin ortaya çıkarılması ve analizi, bunları sağlıklı bir şekilde sınıflandırmak yoluyla belirlenmesinin sağlanması hedeflenmektedir. Hastalar bu şekilde kayıt edildikten sonra sıradaki gözlem işçilerin olası yatkınlık hesaplamalarına yönelmektedir. İşçilerin verilen işi yapmak için kullandıkları zamanın kıyaslaması yapılmaktadır ve eğer aldıkları ücret günlük şeklinde ise ücretleriyle ilgili bu zamana göre hesaplamalar yapılmaktadır (Foucault, 2019: 300).

Panopticon kişiler üzerinde deney yapmaları sonucunda onlarda meydana gelen değişim ve dönüşümleri güvenilir bir biçimde analiz etmek konusunda

ayrıcalıklı bir konumdadır. Panopticon tıpkı "iktidarın bir laboratuarı" gibi çalışmakta ve işlem sağlamaktadır. Gözlem mekanizmaları sayesinde insanların tutumları üzerinde daha etkin olmakta ve daha fazla insan ve eylemleri üzerinde etkin olma olanağı kurmaktadır: iktidarın mümkün eylemlilikler üzerindeki bilgi artışı sayesinde ilerleme sağlanmakta bunun sonucunda da iktidarın icra edildiği bütün yüzeylerin üzerinde bilinecek bütün nesneleri keşfetmektedir. Panopticon, bu yolla iktidar işleyişinin insanların gündelik hayatlarıyla olan ilişkisini tanımlamanın bir biçimi olarak anlaşılmaktadır. Panopticon'un sağlamış olduğu "siyasal teknoloji biçimleri yoluyla insan bedenlerini farklı mekanlara yerleştirme": bireylerin kendi aralarında yeni hiyerarşik örgütleme biçimleri sağlama, iktidarın işlerliliğini sağlayan "merkez ve kanalları" yeniden dizayn etme meydana gelmiştir. Bu siyasal teknoloji araçları yoluyla yeni kurulmaya çalışılan iktidarın araçlarını ve müdahale biçimlerini tanımlama tarzını yeniden oluşturmuştur. Oluşturulmaya çalışılan bu yeni tarz "hastanelerde, atölyelerde, okullarda, hapishanelerde daha verimli bir şekilde kullanılabilir" hale getirilmeye çalışılmaktadır (Foucault, 2019:301- 303).

Bentham, panopticon tasarımı sonucunda ulaşmak istediği nihai hedefler silsilesini şu şekilde sıralamaktadır:

Her yerde ve her zaman uyanık olan, toplumu hiçbir boşluk bırakmadan ve kesintisiz bir şekilde kat eden bir düzenekler şebekesi haline getirmenin düşünü kurmaktadır. İlksel ve kolaylıkla aktarılabilir bir mekanizma düzeyinde, bütünü itibariyle disiplin mekanizmalarının nüfus ettikleri ve onlar tarafından kat edilen bir toplumun temel işleyişini programlamaktadır (Foucault, 2019: 307).

Disiplin herkesin potansiyel olarak var olan becerisini arttırmakta, bu becerileri eşgüdümlü bir hale getirmekte, aktif olarak yapılan hareketlerin ve eylemliliklerin hızlandırılmasını sağlamakta ve tüm bunların sağlanması ve hayata geçirilmesi için teşvik edici olarak "ateş gücünü" harlamakta ayrıca daha fazla alanda karşılaşılabilecek olası saldırı alanlarını genişletmekte buna yönelik olarak da direnme kapasite ve kabiliyetini arttırmaktadır. Bütün bu girişimlerin nihai hedefi "yatkınlıkların, hız, verimlilik,ve böylece var olan kârın" daha da artmasını sağlamaktır.Hal ve gidişleri mevcut ahlaki olanı koruyarak sağlarken"tutumları giderek daha fazla amaca yönelik kılmakta ve bedenleri bir mekanizmanın, güçleri de bir ekonominin içine sokmaktadır". Böylece kişilerden mümkün olabildiğince en

fazla oranda sağlayabileceği kârı ve verimliliği almaktadır. Bu yolla ulaşılmak istenen nihai hedef "disiplinlerin giderek, yararlı bireyler imal eden teknikler gibi işlev görmesini sağlamaktır". Gözetim toplumunun omurgasını toplumsal bünyenin bütününe yönelik bir algılama programı haline dönüşen, kendini belli ettirecek bir yüzü olamayan ancak bakışın da eksik olmadığı bir oluştan: her noktaya dizayn edilmiş sayısız bakış, sabit olmayan ve her zaman pür dikkat bir şekilde sıralanmış uzun bir gözetim ağı teknolojine uzanan bilgi sistemleri oluşturmaktadır. Gözetim toplumunun oluşumu beraberinde disiplin teknolojilerini de getirmektedir. Uygulanan disiplin yöntemleri herhangi bir kurum veya aygıt ile salt olarak bir düşünülmemekte: aksine disiplin sistemleri "iktidar tipi, iktidarı icra etmenin bir tarzı olarak, büyük çaplı aletler, teknik, usuller, uygulama düzeyler, hedefler bütününü meydana getirmektedir. Böylelikle disiplinler bütünü bir iktidar, fiziği veya anatomisi", teknolojisi olarak tasarlanmaktadır (Foucault, 2019: 309-310- 316).

Genel olarak, kapalı sistem cezaların uygulama alanına giren karantina biçimlerinden toplumun her alanına sonsuz derecede uzanan bir disiplin toplumuna geçiş söz konusu olmaktadır. Bu disiplinsel aygıtlar bütününe maruz kalan bireyin bütünlüğü hali hazırda bozulmaya uğratılmış olmamakla birlikte bireyin bu yeni sistemde bütüncül olarak dizayn edilen güçler ve bedenler taktik ve teknolojisine göre titiz bir biçimdeyeniden dizayn edilmiştir. Disiplinler çağının bir tür "insan çeşitliliğini düzene sokmayı sağlamaya yönelik teknikler oldukları söylenebilmektedir" (Foucault, 2019: 317- 319).

Bugün ceza sisteminin düzenlemelerinde ulaşmak istediği ideal rotası, belirsiz disiplinin inceleme alanından itibaren çekilen sınır ile yeniden tayin edilecektir. Azap çektirmenin görkemlik seyir unsuru haline gelmesinin kilise *tarafından emredilen bir usulü mantıken sona erdirmektedir*. Bunun yerine "gözlem altına almak", "disiplinsel yöntemler" ve "inceleme usulleri tarafından istila edilmiş olan bir adaletin" doğal uzantıları olarak kabul görmektedir. Bireyleri dağıtıma tabi tutmak, onları sabitleştirmek ve mekan içinde paylaştırmak, tasnif etmek, onlardan en fazla zaman ve en fazla gücü çekip almak, sürekli hareketlerini kodlamak, onları hiçbir boşluğu olamayan bir görünürlük içinde tutmak, onların etrafında koskoca bir gözlem, kayıt ve notlandırma aygıtı oluşturmak, onlara ilişkin olarak biriken ve merkezileşen bir bilgi meydana getirmek üzere, toplumsal bünyenin tümü itibariyle usuller

yoğrulduğunda, hapishane adli aygıtın dışında oluşmuştur.Cezai hapsetme, XIX. yüzyıldaki başlangıcından itibaren hem özgürlükten yoksun bırakmayı hem de bireylerin teknik olarak dönüştürülmelerini kapsamıştır.

Yasa tarafından verilen cezanın başlıca amacı suçun telafi edilmesiyse de, aynı zamanda da suçlunun ıslahını da arzu etmektedir. Bu dönüşümü hapsetmenin iç etkilerinden beklemek gerekmektedir: Hapishane- ceza, hapishane-aygıt (Foucault, 2019: 331- 339).

Hapishane her zaman, taslakların, yeniden düzenlemelerin, deneylerin, teorik söylemlerin, tanıklıkların ve soruşturmaların kaynağı olan faal bir alan içinde yer almıştır. Günler hatta yıllar boyunca insanın uyanıklık ve uyku zamanlarını, faaliyet ve dinlenme alanlarını, yemeklerin sayısı ve süresini, gıdalarının niteliğini, işin cins ve ürününü, ibadet zamanını, ne zaman konuşulacağını ve hatta ne zaman düşünüleceğini ayarlayabilen eğitimin gücü kavranılmaktadır. Bu eğitim insanı tümüyle, bütün fiziki ve ahlaki yetenekleriyle sahiplenen bir eğitimdir (Foucault, 2019: 343).

Bu bölüm ile birlikte modernleşme hareketleri ve panoptik gözetim konusu ayrıntılı bir biçimde ele alınmıştır. Günümüz toplumsal yapısının daha iyi anlaşılması için akışkan gözetim olarak adlandırılan yapının aydınlatılmasının yararlı olacağı düşünülmektedir.

4. AKIŞKAN GÖZETİM TOPLUMUNDA YENİDEN GÖZETİMPRATİKLERİNİNİNCELENMESİ

4.1. Akışkan GözetimToplumu

Günümüz dünyasının önceki dönemlerden farklı olarak her detayı yakından gözetlenerek kayıt altına alınmaktadır. Ayrıca, bu dönemin geçmiş dönemlerden bir diğer farkı ise gözetim altında bulunan kişilerin, kendilerini gözetleyenlerin kim olduğunu doğrudan bilmemeleri ve bu durumu çok da önemsememelerinden dolayı genellikle gözetleyenlerle gönüllü olarak iş birliği içinde olmalarıdır. Küresel bir boyutta olan dünya yapısında meydana gelen genişleme ve büyüme sonucunda mega kentlerde kameraların varlığı ve gözetlenme kamusal alanın alışılagelmiş ve adeta sorun teşkil edecek denli itiraz edilmeyen bir parçası haline gelmektedir. Ülkelerin kontrol mekanizmaları her alanda varlıklarını hissettirmektedir. Örneğin, uçaklara binmeden önce geçilen kontrol noktalarında "beden boydan boya taranıp biyometrik*"*olarak denetlenmektedir. Diğer taraftan bazı alanlarda bu kontrol mekanizmaları varlıklarını hissettirmeden var olmaktadır. Örneğin, "arama motorları ve kredi kartı okuyucuları" bütün günlük rutin haline gelmiş alışkanlıklarımızı, yönelim ve beğenip ilgilendiğimiz her şeyi kayıt altına alarak kendinin varlığını kullanıcılara çok fazla hissettirmeden veri akışlarını "hizmetine sokarak dolaşıma hizmet eder" hale gelmektedir. Günümüzün "akışkan modern" dünyasında yaşam üzerinde gündelik yapıp etmelerimizin yönündeki "esneklik ve hareketlilik" unsurları belirleyici rol oynamaktadır. Bu hareketlilik durumu "hız ile orantılı" bir şekilde varlığını devam ettirmektedir. Eskiden sınırların varlığı ülkeler için anlamı olan bir mesela iken, şimdilerde "ulusal sınırların ihlal edilmesi" artık olağan bir durum olmuştur. Hız ve sosyal kontrolün başka bir alanı olan "sosyal medya" herkesin kolaylıkla ulaşabildiği bir mecradır. Bu mecraya istenildiği takdirde birçok yerden erişim sağlanabilmektedir. Bu ise insanların hayatlarının diğer kullanıcılar tarafından kolaylıkla mercek altına alınabildiği bir alan yaratılmasına yol açmaktadır (Baumanve Lyon, 2013).

Günümüz dünyasında kişilerin teknolojik araçlarla kurmuş olduğu ilişki çeşitli ağ yapılarınca sağlanmaktadır. İnternet yoluyla ülkeler arasında sınırlar kalkarak her kişinin konumu belirlenmekte ve tüm yapıp etmeleri bu sayede

bilinebilir ve öngörülebilir kılınmaktadır. İnternet veri tabanında kişilerin bilgileri ilk tıklama yapılan andan itibaren saklı tutulmakta ve böylece geçmişteki hareketler üzerinden şimdi ve gelecek öngörülebilir hale gelmektedir. Geleceğe yön vermek isteyen kişi ve kurumlarca saklanan bu datalar üzerinden kararlar alınmaktadır.

Gözetim modern toplumsal hayatın bu akışkan haline uyumlu bir şekilde hareket ederek, zamanın herhangi bir döneminde olmadığı kadar hızlı bir şekilde, erişim noktasında herhangi bir sınıra tabi olmadan her yüzeye yayılmaktadır. ZygmuntBauman'a göre "Akışkan gözetim", gözetim olgusunu çok yönlü bir biçimde tanımlamanın bir metodu olmanın yanı sıra bir tür yönelim modeli sunmaktadır. Bu modelde günümüzün "değişken ve sarsıcımodernitesinde gözetim konusunda meydana gelen gelişmeleri konumlandırmanın bir yolundan" söz edilmektedir. Bauman akışkan gözetim teorisi ile gözetim olgusunu yeni kavramlar ve gelişmeler ışığında yeniden ele almaktadır. Ayrıca gözetimin mevcudiyetinin sebep ve sonuçlarıyla nasıl başa çıkılacağına ve nasıl çözüm yollarının geliştirilebileceğine yönelik çözüm önerileri sunmaktadır. Bu anlayışın gelişmesi için mercek noktasını güvenlik teknolojilerinin bilgi işleme biçimlerine yöneltmiştir. Çünkü bu türden güvenlik teknolojileri ile sabit bir konumu olmayan ancak "güvenlik" gerekçeleri ile panik duyulan ve teknoloji şirketlerinin yoğun satışları sonucunda gözetim/gözetlenme her alana yayılmaktadır. Gözetim olgusu modernite kavramı ile beraber gelişen ve kendisine bir alan bulan önemli bir konudur. Modernite kavramına tarihsel olarak bakıldığı zaman bu kavramın sabit olmayan ve sürekli değişen yapısı ile karşı karşıya kalınmaktadır. Bu yüzden modernite "geç modernite", "postmodernite" veya bu çalışmada da özellikle üzerinde durulacak hali ile "akışkan modernite" kavramı ile birlikte anılmaktadır. Bauman, modernite olgusunun farklı ve değişik metotlarla"akışkanlaştığından" söz eder. Buradaki akışkanlığın iki belirleyici özeliği bulunmaktadır. Bunlardan ilkinde "bütün toplumsal biçimlerin yenilerinin oluşmasından daha büyük bir hız kat ederek çözülmeye uğradığına değinilmektedir". İnsanların metaları kullanım ömrünü kısa tutarak hayatlarında herhangi bir alana yerleştirmediklerinden ötürü geçici bir şey olma özelliğinden söz edilmektedir. Bazı düşünürler, bu durumun katı ve değişmeyen yönleri ağır basan "gözetim" olgusu içinde geçerli olduğundan söz etmektedir. Eskiden daha çok "marjinal etkisi"olan gözetim ağının şuan gelmiş olduğu noktanın tüm yaşama pratikleri alanlarına sızarak yayıldığından söz

edilmektedir (Bauman ve Lyon, 2013: 13-14).

Panoptikon gözetlenme biçimlerinden yalnızca bir tanesini oluşturmaktadır. İktidar elektronik teknoloji ağı sayesinde küresel ölçekte "mobil örgütlenmeler*"* yoluyla kapalı kapılar veya duvarların varlığına ihtiyaç duymamaktadır. Bunun sonucu olarak farklı çehrelere bürünmüş bir şekilde ve farklı alanlarda yeni "kontrol" mekanizmalarının türemesine fırsatvermektedir. Kontrol türlerinin her alana girerek yayılması sonucunda mahremiyetin yok olması ve özel hayatın gizliliğinin ihlalleri gibi olumsuzluklar insanlar üzerinde hissedilen bir baskı olarak algılanmaz iken bu durumun aksine, kontrolün "eğlence ve tüketimde görülen esneklik ve eğlendiricilik" vasfına da sahip olduğuna değinilmektedir. Güvenlik artık geleceğe yönelik bir proje olarak hayata geçmiş durumdadır. Dünya üzerinde hareket eden her şeyin (ürünler, bilgi, sermaye, insanlık) izlenerek yürütülür olma anlayışı hakimdir. Bu sayede gözetim küresel dünyada ulus- devletlerle beraber ancak onları aşarak akışkan bir biçimde dolaşıma girer ve belli bir zaman ve mekânda faaliyetlerini yönetir. Akışkanlığın toplumdaki bir diğer yansımasını gösteren özelliği iktidar ve politikanın aralarındaki ayrışmadır. Günümüzde rol oynayan siyaset politikasında iktidarın etkileri küresel ölçekte olup, sınır ötesini aşmaktadır. Politik kontrolün sağlanmasında önemli ölçüde seyrek bir yapılanmanın görülmesi, toplum içindeki güvensizlik ortamını da pekiştirmekte rol oynamaktadır. Politika ve iktidar arasındaki bu durum toplumda yaşayan bireyler ve kurumlar arasında büyük bir belirsizliğin yaşanmasına neden olmakta ve bunun sonucu olarak da ülke politikaları o toplum içinde yaşayan vatandaşlarının sorunları ve endişelerine çözüm üretemez hale gelmektedir. Devlet güçleri, güvenlik teşkilatları ve özel kurumlar tarafından uygulanan gözetim gücü bu yolla kendisine alan açarak sağlanmaktadır (Bauman ve Lyon, 2013: 15- 16).

Teknolojik gelişmeler üzerinde her ne kadar devlet kontrolünün olduğu bilinse de gelişen hızlı ağ yapıları devletin kontrolünün sınırlarını aşmaktadır. Özel sektörün teknolojik gelişmeleri kendi ekseninde yönetmesi ve bunun ışığındaki gelişmelere ön ayak olması devlet kontrolünün belli bir noktaya kadar sağlanabildiğini göstermektedir. Özel hayatın gizliliği ve mahremiyet konusunda özellikle kişilerin üçüncü şahıslarla paylaşılmaması gereken bilgilerin ayak altına alındığı çeşitli haberler yoluyla doğrulanmaktadır. Böylelikle gelişen teknolojik

yenilikler ülkelerin kaderini ve almış oldukları siyasi, ekonomik, toplumsal kararların belirleyiciliğinde önemli rol oynamaktadır.

4.2. Akışkan Gözetim Pratiklerinin Oluşumu ve ToplumaYansımaları

Günümüz dünyasını tanımlarken Bauman, katı olan sabitliğin çözülmeye uğramış olduğundan söz etmektedir. Bu yüzden günümüzü "panoptik sonrası dönem" olarak tanımlamaktadır. Önceki dönemde panoptikonun sorunsuz bir şekilde çalışmasını sağlayan sorumlu kişinin (her yerde) olduğu varsayımı yaygın iken, bugün içinde bulunduğumuz çağda var olan güç ilişkilerini ve iktidarı elinde bulunduran merci "herhangi bir anda, bütünüyle ulaşılamaz hale gelebilir hatta öyle ki hiç ortalıkta dahi görünmeyebilir". Gözetim, akışkan modernite içinde kendine yeni bir çehre sunarak bu şekilde yeni biçimlerde hayata sızmaya devam etmektedir. Bunu da İnsansız Hava Araçları (İHA'lar) ve sosyal medya gibi alanlarda göstermektedir. Yeniçağa uygun bir şekilde tasarlanmış İHA'lar her olaydan görüntü almayı başarırken, kendilerinin görünürlükleri yok olacaktır. Tüm bunların yanı sıra etrafta olup biten her bir durum veya koşulu savunmasız bırakırken, mevcudiyetleri hiçbir şeyden etkilenmeyecektir. Akışkan gözetimin her bir biçimi bu sayede "farklı şekillerde işlenmeye" ve kullanıma hazır "kişisel bilgiler" üretmeye devam edecektir. Kişisel verilere erişimin bu denli kolay sağlandığı bir ortamda mahremiyetin iki belirleyici özelliği olan "görünmezlik ve bağımsızlık" kavramları reel dünyadaki geçerliliklerini kaybetmeye başlamaktadır. Yeniçağ tüm dünyada bütün bu vasıfların kayıp edildiğine şahit olmaktadır (Bauman ve Lyon, 2013: 23- 33).

Akışkan bir hal alan günümüz gözetim pratiklerinin toplumsal hayatta farklı yansıma biçimlerine şahit olunmaktadır. Özellikle fiziki olarak insanın var olmadığı ancak kendisinin yönlendirme ve veri akışı sağladığı cihazlar yoluyla her an her yerde kişilerin bilgilerine erişim sağlanabilmektedir. Bu şekilde modernleşme ile birlikte sınır ihlalleri sorunu artarak günümüzün en önemli güvenlik problemlerine zemin hazırlamaktadır. Özellikle ülkeler güvenlik açıklarını sebep göstererek kendi ülkelerindeki vatandaşların ve ülkelerine giriş yapan her bir vatandaşın kendi iç işlerine sorun oluşturma potansiyelinden endişe duyulduğu için alınan güvenlik düzenek ve önlemleri her geçen gün daha da artırılmaktadır. Özelikle büyük şehirler alınan güvenlik önlemleri ve gözetleme alanlarının ün büyük mekanlarını oluşturmaktadır.

Akışkan gözetim konusundaki en önemli sorunlardan bir tanesi her türlü ihtimam derecesini hemen ortadan kaldırması ve kontrole yakın olmayan bir yolla sabitlenmesi olmaktadır. Bu sorunun en büyük nedenlerinden bir tanesi insan hayatının günümüzde "çevirimiçi" ve "çevirimdışı" olmak üzere iki ayrı alana ayrılmış durumunda olması ile ilgilidir. Bu durumun geri dönüşü olmayan bir noktaya doğru gittiği de düşünürler tarafından sıkça dillendirilen bir hususdur. Giderek artan bir şekilde toplumda bu durum "yaşlılardan gençlere*"* doğru artan oranda kendi varlığını sürekli üretmektedir. "Çevirimiçi" ve "çevirimdışı" olma halleri toplumda birbiri içine yoğun bir şekilde geçmiş olduğunda farklı alanlarda kullanılan dil ve jargonlar da sürekli birbiri içinde kayma eğilimi göstermektedir. Gündelik hayatta yaşanılan her bir deneyim pratikleri bu "çift kutupluluğa" maruz kalmaktadır (Bauman ve Lyon, 2013: 51).

Bauman günümüz dünyasını tasvir ederken "panoptik- sonrası" kavramını kullanmaktadır. Burada panoptikon sonrasından kasıt şuan da yaşanmakta olan akışkan modernitenin önceki halinin bir uzantısı olarak görülmektedir. Sabit, değişmeyenlerin akıntılara karışarak yeni disiplin uygulamaları ile birlikte yeni mekanlara ve şartlarla iç içe geçmiş olduğu durumu ifade etmektedir.Gözetim teknolojisi günümüzde farklı türde iki amaç taşımaktadır. Bunlardan birincisi hapsetmektir. Başka bir değişle çitle çevrilen bir yapının içine dâhil etmektir. Diğeri ise dışarıda bırakmaktır veya o yapının dışında tutmaktır. Yirminci yüzyılın ileri düzey teknolojik gelişmelerinin mümkün kıldığı şeyler arasında en fazla dikkat çeken gelişmelerden biri "uzaktan eylemde bulunabilme yetisidir". Mesafe uzasa dahi iletişim kurabilmek ve bağlantıda olmayı devam ettirmek bu sayede mümkün olabilmektedir. Bu durum uzakta olan kişilerin birbirleri arasında sağlanan iletişimin elektronik yollar aracılığıyla yapılmasına olanak sağlamaktadır (Bauman ve Lyon, 2013: 69- 90).

Uzak mesafelerin elektronik yollarla iletişim halinde olması durumu İHA'lar vasıtası ile de sağlanabilmektedir. Hiç kimsenin gidemediği ya da gitmek dahi istemeyeceği tehlikeli veya uzak bölgeler bu türden insansız hava araçları sayesinde ulaşılabilir kılınmaktadır. Bu yolla o bölgelerle ilgili gözlem yapılabilmektedir. Neticede bu yolla da veri alımı sağlanarak bilgi üretilebilmektedir. Rasyonel bir biçimde düzen sağlamak için önceden planlanarak ve tasarlanarak inşa edilen bir

dünyada, rastlantısal geçmişin kurulan yeni düzenle uyumsuz veya doğrudan zararlı artıklarına yer olmayacaktır. Bazı toplulukların, kapasitelerinin daha iyi kullanılabileceği ve diğer projelere koşulabileceği başka yerlere sürülmesinin söz konusu olabileceği belirtilmektedir. İnsanlara yapmak istemeyecekleri şeyleri yaptırmak için ahlaki öğütleri, gözetim için zayıf ve güvenilmez insan gözlerini, disiplini sağlamak için beyin yıkamayı ve devam ettirmek için de polisi kullanan ilkel, çağdışı yöntemler genel olarak geride bırakılmış, reddedilmiş ve aşılmıştır. Buna ilave olarak iktisatçılar, ziraatçiler ve kamusal alan planlayıcıları kendilerini işgal edilmiş toprakların "toplumsal yapısını sterilize etmekle" yükümlü hissettiklerinden kusurlu bireyler ve kategoriler bertaraf edilmektedir. Nazi toplum mühendislerine göre insanların ırksal özelliklerinin ancak işe yaramaz hayatların yok edilmesi ya da en azından kısırlaştırılmasıyla mümkün olacağı varsayılmıştır. "Mesafe, uzaklaşma ve otomasyon*"* teknolojisindeki ilerlemenin en belirleyici özelliği, eylemlerimizin ahlaki kısıtlamalardan gittikçe ve belki de durdurulamaz bir biçimde bağımsızlaşmasıdır. İleri teknoloji ilkeleri ve uygulamaları hafifletilmiş bir şekilde hayata geçirilmektedir. Öldürme, cezalandırma ve gözetleme gibi sanatlar ilerleyen yıllarda daha da hiç kimsenin sorumluluğu olarak adlandırılacaktır (Bauman ve Lyon, 2013: 92- 100).

11 Eylül 2001'den bu yana tüm dünyada güvenlik konusunda çok büyük panik ve korku ortamları yaratılmaktadır. Bunlar toplum ve dünyayı yöneten kişilerin riski çok ileri boyutlara götüren yeni karar alma mekanizmaları için seferber olma haline yönlendirmiştir. Bunun sonucu olarak çok sayıda kişinin bilgisi ve yapabileceklerine erişim ne kadar çok sağlanırsa o kadar kişinin yaşam pratikleri sonucunda oluşması ihtimal risklerin oranı da buna paralel olarak azaltılması veya engellenmesi planlanmaktadır. Bu doğrultuda ileri teknolojilerde kullanılan cihazlar ile her türlü toplanan bilginin hacmi tahmin edilenin üstünde büyüme yaşadığı için bu bilgi yığınları ile nasıl baş edileceği konusunda sorunlar oluşmaktadır (Bauman ve Lyon, 2013: 98- 102).

Bilgiye olan inancın zafiyet yaşadığı günümüz dünyasında erişim sağlanan bilgiye güven konusunda güçlü sorunlar baş göstermektedir. Özellikle kişilerin internet ortamından elde etmiş oldukları bilgiye yönelik olarak çok fazla veri bulunmaktadır. Aynı konu hakkında çok sayıda farklı sitede farklı bilgiler yer

almakta bu durumda doğruluğundan emin olmayan bir yığın bilgi kümeleri ile karşı karşıya kalan toplumdan söz edilmektedir.

David Lyon'a göre (2013: 115) akışkan modern toplumun "korku dolu bir hayatı yaşanabilir kılmaya çalışan bir mekanizma" olduğunu düşünmektedir. Modern toplumdakorkulan ve sorun olarak görülen her şey tek tek zapt edilmeye çalışılırken, akışkan modernitede ise korkulara karşı mücadele etmek ömür boyu süren bir vazife olmaktadır. 11 Eylül'den önce insanlar var olan korkularını bu kadar canlı bir şekilde hissetmez iken, bu tarihten sonra "küresel korkular" olarak tüm insanlığı ele geçirmiş durumdadır. Yüzyıllardan beri süre gelen "risk yönetim pratikleri" bu tarih ile birlikte daha da görünür ve herkes tarafından bilinir bir hal almıştır. Şehirlerin dışarıdan veya içeriden oluşma ihtimali olan tüm tehlikelere karşı korunması önemli bir konudur. Kentsel güvenlik kaleleri, yüzyıllar boyunca gerçek veya farazi, yerel veya uydurma tehlikelerin ortasına düşmüş durumdadır. Düzenin tarafından korunmaya çalışılanadaların bir kaos denizinden ayırma fikri sonucunda inşa edilen "şehirler, görünen ve görünmeyen duvarlar, barikatlar, gözetleme kuleleri, mazgallar ve sayısız silahlı" adamgerektiren en bereketli düzensizlik kaynaklarına dönüşerek günümüze ulaşmayı başarmıştır. Bütün şehrin iç güvenlik mekanizmalarını birbirine bağlayan şey ötekine duyulan korkudur. Buradaki öteki sadece sınırları uzak bölgelerdeki kişilerde aranmamalıdır. Aksine en yakın sınır komşusu dahi bu öteki kategorisinde yer alabilmektedir. Tehlikenin bir alanda toplanması ve artık tanınarak tanımlanması fikri insanları rahatlatmaktadır. "Olağan şüpheliler" kategorine dahil edilme bile bir anlamda iç rahatlatıcı olmaktadır. Toplamanın bizi tehlikenin bir parçası olarak sınıflandırılma tehlikesinden koruyacağı umulmaktadır. Bu iki sebepten ötürü tehlikeliler ve tehlikeler sınıfına girmekten korunmak için yoğun gözetleme, seçme, ayırma ve dışlama tedbirleri ağına karşı kazanılmış haklar geliştirilmektedir. "Akışkan gözetim" ile hem akışkan zamanlara bir gönderme yapılmakta hem de çağdaş akışkanlığın ifşa edici işaretlerini bünyesinde barındırmaktadır (Bauman ve Lyon, 2013: 117- 119).

Günümüzde akışkan modernitenin baş gösterdiği yapıda insanlar içinde yer alan korku ve panik hali çeşitli şekillerde yaşanmaktadır. Bu korkunun nedeni dahi sorgulanmadan güvenlik mekanizmalarına başvuru yapılmakta ve sanal güvenlik düzenekleri insanlığın her yanını sarmaya ve dolaşıma girmeye başlamaktadır.

Özellikle korku toplumunun temelleri 11 Eylül saldırısının ardından ülkelere giriş çıkış önlemlerinin had safhaya çıkarılması ve her türlü kontrol noktasının sıkı denetimlerden geçilmesi bunun somut örneklerini sunmaktadır. Yaratılan korku gözetim ağlarının daha fazla bedene sirayet etmesine neden olmakta ve kişiler kendilerini böylece daha güvenli hissettirilmeye çalışılmaktadır. Nasıl ki korku yaratılan bir duygu durumu halini aldıysa, güvende hissettirme eylemlilikleri de yaratılan ve aslında başka durumlara hizmet eden bir alan olarak akışkan güvenlik mekanizmaları karşımıza çıkmaktadır.

İHA'ların gelişimine dünya tarihinin seyrini değiştiren önemli olaylar katkıda bulunmuştur. 11 Eylül 2001 yılında ABD'deki ikiz kulelerin bombalanmasından sonra halk efsanesi olarak da söylenen dünya da hiçbir şeyin artık eskisi gibi olmayacağı bir söylentiden ibaret olmamıştır. Gerçekten de görüldüğü üzere bu tarihten sonra güvenlik alanında yapılmış olan bir dizi yeni yaptırımlar silsilesi hayata geçirilmiştir. Öncelikle ABD bu güvenlik zafiyetine tepki mahiyetinde İç Güvenlik Bakanlığı'nı kurmuştur. Bu bakanlılığın kurulması tüm dünyada "güvenlik endüstriyelinin" kurulmasına başlangıç niteliğinde ön ayak olmuştur. Güvenlik konusunda tüm dünya alarma geçmiştir. Bu durum güvenlik ekonomisinin de kurulmasına yol açmıştır. Devamında ise bu alan üzerinde sürekli yenilikler yapılarak geliştirilmesi için planlamalar yapılan bir alana dönüşmüştür. Esas "faaliyeti gözetim olan bir denetim kültürü" böylece oluşturulmaya başlanmıştır. Tüm bunlar risk yönetimleri alanını da genişletmiştir. Toplumda yeni risk alanları ortaya çıkmış ve bununla başa çıkma stratejilerinin hayata geçirilmesi konusunda önlemler alınmaya başlanmıştır. Denetim kültürlerinin oluşması sadece üstten gelen bir uygulama şeklinde toplumsal hayatta var olmamaktadır. İnsanlar kendi elleri ile bu denetimin işlerlik kazanması için gündelik hayat pratiklerine bunları dâhil etmektedirler. Örneğin, bakıcısı ile evde yalnız başına kalan bebekleri için ebeveynler evlerine gizli kamera takarak gün boyunca çocuklarının güvenliğinden emin olmak istemektedir. Bu yolla sağlanan denetim insan eliyle kontrol edilebilir hale gelmektedir. Denetim gücü gizli kameralarla da sınırlı olmamakta, ebeveynler çocukları üzerindeki kontrollerinin sarsılmaması için cep telefonlarından aldıkları "küresel konumlama sistemi" olan GPS sayesinde çocuklarının nerede, ne yaptıkları konusunda rahatlıkla bilgi sahibi olabilmektedir. Gözetim günümüzde yalnızca "çalışanlar, yurttaşlar veya yolcular" olarak üzerlerinde o gözetimi hisseden

bireylerle sınırlı kalmamakta herkesin "hem gözetleyen hem de gözetlenen" konumunda olduğu bir sistemde gözetim pratikleri sağlanmaktadır (Lyon, 2013: 28-29).

Satıcıların müşterilerin bilgilerini alarak oluşturmuş oldukları üyelik "bağlılık" kartları vardır. Bu kartlar sayesinde müşterilerin bilgilerine ulaşılabilmektedir. Müşterilerin isteyip istememelerinden bağımsız olarak müşteriler sürekli bilgi mesajları veya e-mailler ile bombardımanına tutulmaktadır. Yine oluşturulan bu kartlar ile "profil oluşturmak ve tüketicileri sınıflandırmak" mümkün hale gelmektedir. Bu ikisi sayesinde daha önce talep edilen ürünler üzerinden o müşterinin ileride hangi ihtiyaçlarının olabileceği veya hangi mala daha az talep oluşturacağına yönelik büyük bir pazar arzı oluşturulmaktadır. Giyim, yiyecek, ulaşım ve eğlence gibi farklı sektörler bu yolla hedef kitleye kısa zamanda ulaşabilmektedir. Ayrıca bu durumun boyutlarının daha da genişlemesi ile birlikte kişilerin sağlık bilgilerine erişimin rahatlıkla sağlanması durumunda da kişilerin sağlığına iyi gelecek muhtemel ürünler o kişilerin tavsiye listesine girebilecekken, o kişilere zararlı olabilecek muhtemel ürünlerin o kişiler tarafından erişimi imkânsız bir hal alabilecektir. Bu kişilerin bedenleri veya sağlıklarına yönelik kendi rızaları sonucu alınması gereken kararlar onların rızasından çıkartılarak onlar için düşünen başkalarının çıkarları gözetilerek verilen kararlara dönüşmüştür. Sistem ise kişiler yerine düşünen bu yollar sayesinde kişilerin düşünebilme kapasitelerinden mahrum kaldıkları bir dünyada yaşamalarına doğru evirilmektedir (Lyon, 2013: 30).

İnternet sitelerinde dolaşım sağlayan bireylerin beğendikleri herhangi bir site üzerinden o kişinin beğenisine yönelik adım adım profiller oluşturulmaktadır. Bu profil zamanla bir data halini alarak ağ dünyasında kodlandırılmakta ve böylece bu kodlamalar zamanla anlamlı birer veri halini almakta ve ünlü büyük şirketlerin pazarlama ve reklam statejilerinin en önemli ayağını oluşturmaktadır. Böylelikle bu kişiler üye statüsüne getirilerek sınırlılıkları belli bir zincir kurulmakta ve kişilerin buna bağlılık göstermeleri ve düzenli alışveriş yapmaları ve bu siteleri çeşitli şekillerde ziyaret etmeleri sağlanmaktadır. Tüketim toplumunun ayakta kalabilmesi ve devamlılığının sağlanabilmesi için reklam sektörü çok önemli bir konumda yer almaktadır. Reklama çıkan ürünün satılması birinci hedef olmaktadır, ancak kişilerin ilk başta karşılarına çıkan ürünleri satın alma alışkanlıkları düşük seyir gösterdiği

için bilinç altına türlü biçimlerde o ürün ve içerikler yerleştirilmekte ve böylece kişilerin gelecekteki müşteri potansiyelleri üzerinde de algı yönetimi sağlanmaktadır. Bu şekilde akışkan şekillerde kişiler gözetilerek ürün pazarlama stratejileri başarıya ulaşmaktadır.

Lyon'a (2013: 30-31) göre "gözetim" kavramı en genel hali ile incelenildiğinde"belli insan davranışlarının dikkate alındığı süreçlere işaret etmektedir". Gözetim, etki altında bırakma, güvenliğini sağlama, fikirleri üzerinde müdahalelerde bulunma türündeki: belli bir hedefe dönük, kişilerin bilgilerinin sistematik ve düzenli bir şekilde işlenmesi ve depolanmasıdır. Kişilerin bilgilerine yönelik oluşturulan bu odaklanma ve mercek altına alma işlemi rastgele bir şekilde yapılmamaktadır. Hedef belirlenmekte ve buna yönelik kararlar alınarak gözetleme eylemi gerçekleştirilmektedir. Bu tür gözetleme işlemleri günlük olarak rutin bir şekilde yapılmaktadır. Sıradan bir hal almasının sebebi de gündelik olarak insan faaliyetlerinin sürekli bu işlemlerden geçirilmesidir. Özellikle bürokratik yollu yapılan her türlü işlem kayıtlı veri tabanları üzerinden gündelik olarak işlem görmektedir. Gözetimin doğasından kaynaklı olan muğlâk olma hali her tür gözetim faaliyetleri için kendisinden söz ettirmektedir. Kimin nasıl, ne kadar sürede, ne gerekçe ile kimi gözetime tabi edeceği bu muğlâklık sonucunda belirsizleşmektedir.

Gözetim kavramı sınırlarının nereden başlayacağı ve nerede son bulacağı muğlaklığını koruyan bir konu halini almıştır. Bu durum özel hayatın gizliliği konusunu gündeme getirmektedir. Kişilerin en mahrem bilgileri dahi kimse ile paylaşılmaması gerekli iken güvenlik zafiyetleri onucunda bu bilgiler başka kişilerin eline koz vermekte ve böylece gözetleme silsilesi başkaları tarafından yapılamaya devam etmektedir. Örneğin hangi sebeple gözetim yapıldığı, niyetin ne üzerinden tayin edildiği kendi içinde etik soru ve sorunları barındıran bir duruma işaret etmektedir. Örneğin bir yaşlının veya çocuğun kendi güvenliği için sürekli gözlem altında tutulması, hareket ve eylemlerine kendisi dışında birileri tarafından karar verilmesi ve o kişilerin yerine, o kişilerin sağlık veya güvenliği için gözetim eyleminde bulunulması pozitif anlamlar yüklü bir davranıştır. Kimi kişiler kendi güvenlikleri için kendilerinin gözetlenmesinden hoşnut dahi olabilmektedir ve gözetlenme eylemi o kişiler için bir sorun teşkil etmemektedir.

Ancak örneğin pazarlama stratejileri için müşterilerin profillerinin

gözetlenmesi veya bir kişinin evinin ya da özel hayatının o kişinin izni veya rızası olmadan gözetlenmesi gözetlenmenin etik açmazlarını ve niyetliliklerinin sorgulanmasını akla getirmektedir. Gözetim eylemi sadece teknolojik olarak yapılmamaktadır. Örneğin, ABD İç Güvenlik Bakanlığı'nca alınan askerler canlı kamera görevi yapmaktadır. Belirlenen noktalarda bu kişiler gözlem yapmakta ve veri akışını üslerine her durum ve şartta iletebilmektedir. Bunlar keza "casusluk" görevi olarak da düşünülebilmektedir. Eskiden casusların bir grubun içine girerek o girilen yerin en mahrem bilgilerine erişmesinin yerini günümüzde gelişmiş teknolojilerin sağladığı canlı kameralar almıştır. Gözetimin içindeki sır perdesi her zaman "belli gizli amaçlarını" korumaktadır. Bu gizli amacın önemi büyüdükçe gözetim konusunda alınan önlemler ve bunun gizliliği de o kadar önemli bir hale gelmekte ve bu durumu az kişinin bilmesi ve yayılımının da daha az olması gözetim eyleminden alınan sonuçların daha sağlıklı ve güvenli olması mahiyetini korumaktadır (Lyon, 2013: 30- 33). "Kapalı devre televizyonlar ve telefon dinleme cihazları" da güvenlik teknolojilerinin gelişip farklı şekillerde gözetim malzemelerinin oluşmasına imkân tanıdığının birer kanıtıdır. Bu şekilde bakıldığı zaman gözetim olgusunun toplumsal hayatta ne şekilde genişlediği ve tabandan itibaren toplumun her kesimini ilgilendiren bir durum olduğu belli olmaktadır. "Büyük şirketlerin kişisel veri araştırma" oranları son yirmi yıldır yüksek oranlarda seyir göstermiştir. Bu verilerden elde edilen bilgiler çok fazla gizli olan ve herkes tarafından bilinmeyen şeylerin açığa çıkmasını sağlamaktadır. Bu ise "veri gözetimi" şeklinde sağlanmaktadır. Lyon'a (2013: 34) göre "veri gözetimi, kişisel veri sistemlerini kullanarak insanların faaliyet ve iletişimlerini gözetlemek ve araştırmak" anlamına gelmektedir. Bu ise kişisel verilerin gizli tutulması kuralına da bir anlamda uyulmadığını göstermektedir. Veri gözetimi işlemi sayesinde kısa bir zamanda, daha az bir maliyetle aynı anda otomatik bir şekilde çok sayıda kişinin bilgisine erişim sağlanmaktadır.

Bu yolla gözetim otomatik bir şekilde sağlanmış olmaktadır. Bu durum işverenlerin çalışanlarını sürekli olarak gözetime tabi tutmasını kolaylaştırmaktadır. Kişiler hakkında elde edilen verilerin artması "devlet işlerinin daha kolay yürütülmesini sağlamakta"ve de daha fazla kişinin verilerine erişilebilmektedir.

1980'li yıllardan itibaren "veritabanlı pazarlamacılar" gözetim üzerinden veri

toplama sistemlerini geliştirmeye başlamıştır. "Nerede, ne türden insanların yaşadığının tablosunu çıkaran ve jeo demografik veri sağlayan" yeni türden araçlar yoluyla e-postaların doğrudan nokta atışı olarak hedef kitleye ulaşımı sağlanmaktadır. 1990'lı yıllarda ise, "çevrimiçi pazarlama" koşullarının daha iyi bir hale gelmesi ile internette dolaşan insanlar üzerinden daha fazla veri akışının sağlandığı tespit edilebilmiştir. En basit haliyle Lyon'a göre (2013: 35) kişiler internet ortamında çevirimiçi oldukları esnada beğeni oluşturduklarında ve daha fazla dolaştıkları siteler yoluyla belli bir hedef kitlesinin alışkanlıkları üzerinden bir veri tabanı oluşturulabilmektedir."Cep telefonları, radyo frekansları tanımlama veya kimi kablosuz aygıtlar kullanılarak", kişilerin nerede olduklarına dair bilgilerine erişim rahatlıkla sağlanabilmektedir. Ancak güvenlik dışında da keyfe keder bir şekilde bu teknolojiyi elinde bulunduran kişi veya kuruluşlar, istedikleri zaman kişilerin nerede, ne yaptıklarını anında öğrenebilmekte ve bu durumda da mahremiyetin alanının sınırları bir kez daha zorlanarak sınırlar aşılmasına zemin hazırlanmış olmaktadır.

Özellikle uzun yol şoförlerinin araçlarına işverenler tarafından konulan gözetleme sistemi sayesinde bu kişilerin nerelerde durup mola verdikleri, araca kimleri aldıkları, kaç km hızla aracı kullandıkları gibi araca ve şoförlere yönelik kontroller yapabilmektedir. Bu kontroller belilrli sınırlılıklar dahilinde yapılmadığı için iş veren tarafından çalışanına yönelik her türlü mahremiyet ihlallerinin göz ardı edilmesi yoluyla gözetim yapılabilmektedir. İş verenin çalışanı üzerinde ne türden bir gözetim pratiğinin uygulanabileceğine yönelik çalışan kişinin alehine bir şekilde uygulama bulunmamaktadır. Bu durumda iş verene yönelik özgür bir gözetleme alanı bırakılmaktadır.

Kişisel verilerin korunmasına yönelik yaptırımlar bu verilerin isteyen kişinin kim olduğuna göre değişkenlik gösterdiği için erişim konusundaki kısıtlamalara yönelik yaptırımlar çözümsüz kalmaktadır. Kişilerin "DNA veya parmak izi veya retina taraması gibi kimi biyometrik enformasyon yoluyla" alınan her türden veriler (bunlar kimi zaman izin alınma yoluyla elde edilirken kimi zaman da izinsiz bir şekilde alınabilmektedir) kullanım amacı alan kişinin hedefine yönelik olarak saklanmakta ve istediği zaman bunlar üzerinden gözetim sağlanmaktadır (Lyon, 2013: 36)

Lyon'a (2013: 171) göre yirmi birinci yüzyılda da gözetim eylemlilikleri küresel bir form almıştır. Kişisel olarak saklanan verilere erişimin rahatlıkla sağlanması, bu veriler ışığında izleme olaylarının yaşanması, bunun sonucu olarak elde edilen enformasyonun işlenerek ihtiyaca yönelik olarak bu bilgi türlerinin kullanılması yerel boyutlardan sınırları aşarak ulus ötesi bir şekilde tüm dünyayı etkisi altına almaya başlamıştır.Dijital teknolojilerin gelişimi ile birlikte dünya üzerinde yaşayan herkesin kişisel bilgilerine "yayılmış ağların" desteği ile sorunsuz bir şekilde erişim sağlanmaktadır. Yayılmış ağlar ile "vatandaşlık, istihdam, seyahat veya tüketim alışkanlıklarına" yönelik olarak olağan reel akışının sağlanmasına izin verilmektedir. Özellikle de biyometri teknolojileri ile yenilenmiş pasaportlar, elektronik kimlik kartları yoluyla denetim ve kontrollerin daha da genişleyerek ve kolaylıkla erişim sağlanarak yapılması kolaylaşmaktadır. Bilgisine geçilecek kişiler hakkında oluşturulan enformasyonlar dijital ortamda bir veritabanı oluşturmaktadır. "Veritabanı" oluşturma işlemi kendi içinde "seçme, ayırma ve dışlama" aracı taşımaktadır. Burada yapılan ayıklama süreci elekte kalanın küresel boyutlara ulaşması yerel düzeyde kalanın ise ayıklanması işlemini tasvir edilmektedir.

*"*Gözetim sistemlerinin toplumsal hayatta oynamış olduğu roller birden fazla alanda kendini hissettirmektedir*"*. Bualanlar genel olarak şu şekilde ifade edilebilir*:*

Bu sistem aynı zamanda bireyin doğru ödemeyi yaptığının, doğru sosyal yardımları aldığının garanti altına alınması, terörizmin ve uyuşturucu kaçakçılığının kontrol edildiğinin, en son tüketici ürünlerinden haberdar edildiğinin, sağlığını tehdit eden riskler söz konusu olduğunu uyarılar yoluyla bilgilendirildiğinin, seçimlerde oy kullanabileceğinin, mal ve hizmetlerin taşınması zor nakit para ile değil de plastik kartlarla ödeme yapılabileceğinin garantilenmesi anlamına gelmektedir. Kendi başına ilerlemenin ve gelişmenin bir ifadesi olarak aklın ve mantığın rehberliğinde gelişen teknoloji gözetim sistemlerinin toplumsal hayatta kendisini gösterdiği alanlardan birisidir. İnsanoğlunun tarihsel gelişimi göz önüne alındığında bir yenilik olarak görülebilecek olan teknolojinin iyi veya kötü olması onu kullanan kişi ve kurumların hangi amaçlar doğrultusunda onu kullandıklarıyla "Teknoloji iyidir" veya "Teknoloji kötüdür" gibi ifadeler bilimsellikten uzak ifadelerdir. Gözetim sistemlerinde asıl söz konusu olan şey teknolojinin iyi veya kötü olması hususu değil teknoloji vasıtasıyla erişimi sağlanan insan bilgisinin ne şekilde kullanıldığı ve hangi amaçlara hizmet

ettiğidir. Bu teknolojiyi elinde bulunduran kişilerin bunu iyi veya kötü yönde kullanmaları bu kişilerin inisiyatifinde olan bir durumdur. Gözetim olgusunu her sektör, kurum veya kuruluş~~lar~~ kendi amaçları doğrultusunda ve çıkarlarına yönelik olarak uygulamaktadır. Bunun doğal bir sonucu olarak da devlet gözetimi özellikle "güvenliğin kontrollü bir şekilde sağlanmasına yönelik*"*olarak hizmet sağlamaktadır. Diğer taraftan şirketler tarafından uygulanan gözetim pratikleri ise, daha fazla ve daha müdahale edilebilir ve öngörülebilir verimlilik-üretkenlik ekseninin işverenlerin çıkarlarını koruyacak yönde sağlanmasına yöneliktir (Tokgöz, 2011: 50- 51).

Dünya üzerinde korku havasının yaygınlık kazanmasında ikiz kulelerin bombalanması etkili olmuştur. Bu bombalamadan sonra hükümetler vatandaşlarına ve toplum güvenliğine yönelik önlemlerine her zamankinden daha fazla ağırlık vermeye başlamıştır. 11 Eylül'de yaşanan terör olayı küresel anlamda birçok ülkede güvenlik sıklığının yaşanmasına yol açmıştır. Bu konunun aşırı boyutlara ulaşmasına yol açan ise özellikle ABD başta olmak üzere çoğu *kuzey ülkelerinin* güvenlik ve gözetim alanlarında yatırım yapmış olmalarıdır (Bauman ve Lyon, 2013:133).

Gözetim olgusunun güvenlik açısından kullanım alanlarının önemli olmasının yanında insanların tüketim faaliyetlerine gözetim pratiklerinin nasıl yansıdığı da önemli bir konudur. David Lyon'un bu konuda yapmış olduğu çalışmasında tüketim etkinliğinin "toplumsal bölünmeler ve kimlik açısından*"*ne türden bir faaliyet alanı oluşturduğu ele alınmakta ve bu esnada toplumsal olarak ne gibi değişimlere sebep olduğu gibi konular üzerinde durulmaktadır. Özellikle kullanıcıların bilgileri ve talepleri doğrultusunda oluşturulmuş ~~bir~~veritabanlı bir bilgi ağına sahip ve bunun sonucu olarak "veritabanlı pazarlamaların" olduğu "Amazon, Google, Facebook" gibi uygulamalar günümüzde popülerdir. Bu uygulamalarda kişisel verilerin gizliliğinin korunduğu söylenmekte ve bu veriler üzerinden oluşturulan kitlenin oluşturulma biçimi gizliliğini titizlikle korumaktadır. Bunların yanı sıra: görünenin ötesinde olan, internetüzerinde vakitgeçirmeye ve onu kullanımadayanan, keşfedilmeyi bekleyen, "gözetim pratikleriyle" çevrelenmiş bir alanın varlığı yadsınamayan bir gerçekliktir. Böylesine güçlü altyapılarla desteklenmiş, programlarla sağlanan bankacılık, mağaza ve her türlü ticari işlemlerin yapıldığı alanlarla yapılan her türlü temas ve işlemin muhatabı kullanıcılardır. Bu kullanıcılar bu alanlarda yaptıkları işlemlerde her an kendilerine ait veri akışlarını sürekli olarak

arkalarında bir iz olarak bırakmaktadır (Bauman ve Lyon, 2013: 135- 136).

Yukarıda bahsedilen türden insanların yoğun olarak kullandığı sitelerin müşterilerinden elde edilen datalar sonucunda her bir tüketici profiline yönelik bilgi sahibi olunmakta ve bu bilgiler üzerinden detaylı bir yönetim sanatı icra edilmektedir. Örneğin, Amazon. com'un "katılımcı filtreleme" usulleri sayesinde incelenen herhangi bir ürün, o ürünü öncesinde alan ve kullanan kişiler tarafından oylanmakta, yorumlanmakta ve önerilmektedir. Bu yöntemin ise kimi üreticiler için büyük bir kazanç sağladığı aşikârdır. Tüketicilerin sağladığı böylesine bir reklam doğrudan kullanıcıların yorumları yoluyla sağlandığı için üretici ve pazarlamacı firmalar tarafından ekstra ekonomik külfet olmaktan çıkan bir durumdur.

Kullanıcı bilgilerine erişimin rahatlıkla sağlanması sonucunda her yapılan işlemin sonraki müşterilere öneri olarak sunulması veya o ürünün salt olarak başka müşteriler tarafından kullanılmış olması müşterilerin ürün seçimleri konusunda büyük ölçüde rehberlik sağlamaktadır. Bir diğer örnek olan Google'da ise aynı sözcüğü arayan insanların karşısına farklı sonuçlar çıkmaktadır. Bunun sebebi ise Google uygulamasının arama sonuçlarının daha önceki aramalara bakarak geliştirilmesidir. Yani Google kişilerin arana geçmişlerini göz önüne alarak o kişilere bilgi akışı sağlamaktadır. Bu filtreleme sayesinde kişilerin geçmişte yaptığı her bir işlem belleğe kaydedilmekte ve bu kaydedilen işlemler o kişilerin daha sonraki işlemlerine yönelik bir ön kestirime olanak tanımaktadır. Bunların neticesinde ise kişilere gösterilen reklamlar o kişilere gösterilmektedir. Tüm bunlar ise üretilenlerin tüketicilere ulaşmasında ve tüm bunlara karar veren kişilerin seçimlerinde büyük kolaylık sağlamaktadır. Burada uygulanan kişiselleştirme filtreleri insan zihninde çeşitli kaygılar uyandırmaktadır. Kişiselleştirme filtrelerinin, kendi düşüncelerimizle beynimizi yıkayan, alışıldık şeylere karşı arzumuzu tetikleyen ve bilinmeyenin karanlık ülkesinde gizlenen tehlikelere karşı duyarsızlaştıran bir tür görünmez –oto propaganda- rolü üstlendiği görülmektedir. Özellikle her türlü internet kullanımı yoluyla yürütülen tüketici gözetiminin genel etkisi yalnızca memnun müşteri faydalarından yararlanmak ve daha fazla ödül ve fayda sağlamaya yönelik değildir. Aynı zamanda da beklentileri karşılamayanların elekten geçirilmesi ve bu sayede o kitleye daha fazla bu türden bir yatırımın ulaşmaması yönünde de önlemler alınmaktadır. Mağaza zincirlerinin, havayollarının ve daha birçok farklı alanın

kendilerinden hizmet alan kişilere üyelik oluşturarak "sadakat kartı" çıkarması yeni dönemde sıkça karşılaşılan bir durumdur. Oluşturulan üyelikler yoluyla tüketicilerin kişisel bilgileri de dahil olmak üzere elde edilen datalar veritabanına işlenmektedir. Bu yolla üyeler her türlü yeniliklerden haberdar olmaktadır. Aynı zamanda bu türden üyelik kartları yoluyla müşterilere promosyonlar yapılmakta ve bu yolla bu promosyonu yapanlar kendilerini tercih unsuru haline getirmektedir. Neticede tüm bunlar bir sadakat zincirinin halkasını inşa etmektedir. Bunun doğal bir sonucu olarak bu alışverişten memnun ayrılan her bir müşterinin bir sonraki alışverişi için o yeri tercih etmeye meyilli olması olasılıdır. Bunun sürekli olarak tekrar etmesi isedaimi müşteri yaratmanın bu yolla sağlanmasına yol açmaktadır (Bauman ve Lyon, 2013: 136- 142).

Özelikle dijitalleşmenin son yıllarda artamaya başlaması ve internet ortamında ürün pazarlama ve satışlarında artışlar olması bu tür sitelerdeki müşteri akışlarının belirlenmesi ve buna yönelik olarak stratejiler geliştirilmesi üzerinde titizlikle durulan bir durum halini almıştır. Kişiler siteler aracılığı ile almaya karar verdikleri ürünler hakkında yapılan yorumları dikkate almakta ve olumlu olarak beğenilen ürünlere daha fazla talep yapılmaktadır. Özellikle promosyon ve sadakat kartlarının yaygınlık göstermesi ile birlikte her marka kendi üyelik tabanı oluşturmakta ve üye olunması halinde çeşitli imkanlardan yararlanılması sağlanmaktadır. Özellikle satın alınan ürünlerle ilgili sorunların kolaylıkla çözülmesi için üyelik oluşturulması tavsiye edilmektedir. Oluşturulan bu üyelikler yoluyla her türden yapılan reklamlar bu kişilere gönderilmekte ve ekstra ücrete gerek kalmadan reklamlar daha ucuz paralarla ve daha fazla kitlelere ulaşabilmektedir. Özellikle bu tür üyelik oluşturan sitelerin üyeleri hakkındaki bilgilerin kimse ile paylaşılmayacağına dair bilgilendirme yapılmakta ancak güvenlik zafiyetleri burada da ön plana çıkmakta ve kişilerin bilgileri bu ağ yapısında dolaşıma girmekte üye olunmayan sitelerin dahi mesajlarına maruz kalınmaktadır. Bu durumda internette yapılan alışveriş ve site ziyaretlerinin dahi güvenli bir alan oluşturmadığı göze çarpmaktadır.

Yeni gözetim pratiklerinin hayatın her alanına bu denli sirayet etmesi toplum içinde çeşitli kaygı unsurlarının da açığa çıkmasına sebebiyet vermektedir. Bu durumun doğal bir sonucu olarak gözetimin etik değerleri göz önünde bulundurma

veya bulundurmaması çeşitli sorunlar silsilesini meydana getirmektedir. Gözetim alanındaki teknolojik değişim o kadar hızlı gerçekleşmekte ve öyle köklü sonuçlar doğurmaktadır ki bu durumda eski düzenlemelerin güncellenmesi gerekmektedir. Bu düşünce yapısına göre insanlar gözetlendiklerinin farkında olsa da olmasa da zararların ortadan kaldırılmasına yönelik düzenlemelerin kendini güncellemesi ve günümüz koşullarında yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir. Bu türden gözetim incelemeleri gelişmeyi durmadan sürdüren bu alan için belirleyici bir mahiyet taşımaktadır (Bauman ve Lyon, 2013:146-147).

4.3. Yeniden Gözetim Kavramı ve Pratiklerininİncelenmesi

Bu bölümde yeniden gözetim kavramının toplumsal alanda hangi tür pratikler sonucunda yaygınlık gösterdiği konusu örnekler üzerinden ele alınacak: ayrıca yeniden gözetim koşullarının sağlanmasında akışkan gözetim pratiklerinin bu duruma ne şekilde zemin hazırladığı üzerinde durulacaktır. Gözetim alanında özellikle bu çalışmanın da ana dinamiğini oluşturan "yeniden gözetim" kavramı bu çerçevede ayrıntılı bir biçimde açıklanmaya çalışılacaktır.

Yeniden gözetim kavramının anlaşılması için öncelikle gözetim ile ilgili olan çalışmalarıyla ün kazanan MichealFoucault'nun"iktidar ve gözetim" konusundaki görüşlerine değinmek yararlı olacaktır. Foucault şöyle demektedir: "Kendini öne çıkaran iktidar, bireyin oluşmasını engellemiştir: oysa karanlıklara çekilen modern iktidar herkesi bireyselleştirmek istemektedir: çünkü bireyselleştirmek, gözetim altında tutmak ve cezalandırmak, yani egemen olmak demektir". "Egemen olma hali", kişileri kendi geleceklerini tayin eden ve bu hususta karar verici olarak gören bir iktidarın var olduğunun düşünülmesi hedeflenmektedir. İktidar pratiklerinin kişilere doğrudan fark ettirilmeden bedenlere nasıl nüfus ettiği ve yaşama pratikleri üzerinde ne şekilde söz sahibi olduğunun açıkça göstermektedir (Foucault,2019).

Yeniden gözetim pratikleri önceki zamanlarda yapılan gözetimden ayıran en önemli özellik mekân ve zaman sınırlaması olmaksızın her an her yerde ve şartta bu gözetleme yapılabilmektedir. Dijitalleşen günümüz dünyasında sınırların ağlar yoluyla ortadan kalkması yerimizden kalkmadan tek bir tıkla dünyanın her yerine erişim sağlanabilmektedir. Yeniden gözetimin bu denli artan oranda ve hızda yapılabilmesi için teknolojik gelişmelerin bu seviyeye gelmesi ve her kesimden insanın bu erişim noktalarından yararlanması önemli bir husustur.

Günümüzde gözetim pratiklerinin her an ve her yerde görünür olması yeniden gözetim kavramının esnek ve yaygın bir biçimde hissedilmesini mümkün hale getirmiştir. Toplumsal alanının farklı mekanlarında modern iktidarın izlekleri her zaman kendisini görünür kılmıştır. Bu durum "çocuğu okulla, hastayı hastaneyle, deliyi tımarhaneyle, askeri orduyla, suçluyu hapishaneyle" içine alarak "bireyselleştirmiş, kayıt altına almış, sayısal" bir veri halini almasını sağlanmıştır. Bu sayede iktidar insan bedenini çeşitli kurumlara kapatarak ona egemen olmayı başarmıştır. Böylece her kişinin bir kuruma kayıtlı hale gelmesi sonucunda her birey denetim altında tutulacak ve gözetim altına alınacaktır. Foucault'nun"Hapishanenin Doğuşu"adlı çalışmasında ulaştığı nihai nokta, modern iktidarın büyük gözaltı olduğu düşüncesidir. Bu gözaltında olma hali şuan sistematik bir biçimde, teknolojinin gelişen imkanlarından faydalanılarak, yeniden gözetim pratikleri vasıtasıyla sağlanmaya çalışılmaktadır (Foucault, 2019).

İnsanlar üzerinde uygulanan "biyopolitik mekanizmaları çözümlemek, iktidar ilişkilerinin günlük hayata" ne şekilde müdahil olduğunu ve yaşantımızdaki ideolojik faktörlerin nasıl görünmez bir hal aldığını algılamamız üzerinde etkili olmaktadır. İktidarın gözetim pratikleri, akışkan bir hal alarak her kurumun gözetimine evirilmiş yeniden gözetim pratikleri halihazırda 21. yüzyılda kendisini doğrudan insan bedenini ve daha birçok farklımekanı kullanarak sağlamaya çalışmaktadır (Şahin, 2018: 26).

Günümüzde sanal mekanlar vasıtasıyla kişiler ağ teknolojilerinin desteği ile gözetlenebilmektedir. Bu sanal mekanlarda yaratılan çeşitli profil ve imgeler yoluyla belirli gerçeklikler inşa edilmekte ve ilişkiler bu sanal gerçeklikler üzerinden yürütülmektedir. Facebook, instagram gibi kişilerin gün boyunca içinde oldukları ve hatta çeşitli içerikler ve konumlar paylaşılması yoluyla birbirlerinin takipçiliğini yapmaktadırlar. Bu takipçilik aslında kişileri birbirlerini gözetler hale getirmektedir. Bu gözetim pratikleri mahremiyet olgusunun sınırlarını aşmakta ve günün herhangi bir saatinde kişiler en mahrem hal ve durumlarını birbirleri ile paylaşılabilmektedir. Paylaşılan fotoğraf ve içeriklerin silinmemesi ve bir yerlerde saklanıyor olması düşüncesi her ne kadar kişilerin korktuğu ve bir o kadar da unuttuğu bir durum olsa da bu durum paylaşım sıklığı ve sınırlılığı konusuna çok fazla etkide bulunamamaktadır.

İktidar pratikleri mekanlar üzerinde doğrudan etkide bulunarak: mekanların hemdüzenlenmesinde, hem de yeniden kurulmasında doğrudan etkide bulunmaktadır. Teker teker bedenler ve bir bütün olarak nüfus bu mekânın en önemli parçalarıdır. İktidar için kendini tesis etmenin ve yeniden üretmenin mekânı bedenlerdir ve bir mekan olarak bedenin kontrolü bu hususta önemlidir. Yaşamın yeniden üretimi de insanın elinde olduğu için iktidar beden üzerinden yaşamın yönetimini gerçekleştirir. Zira insan, biyo-materyal, üretim aracı ve meşruluk kaynağı haline bu şekilde evirilmiştir. Baskı, düzenleme ile harmanlanmıştır. "Ölüm hakkı o andan itibaren yaşamı yöneten bir iktidarın gerektirdiklerine" doğru evirilmeye ya da en azından bunlara yönelik olarak oluşturmaya ve bunların istekleri doğru yönelecektir. Böylece artık "ölüm üzerindeki hak, yaşamı yönetmeyi ve düzenlemeyi amaçlayan bir iktidarın tamamlayıcısı olarak görülmektedir". Ölüm üzerindeki doğrudan doğruya kurulan bu iktidar pratikleri yaşlıların yaşama sanatı üzerindeki müdahaleleri ile kendisini icra eden bir pozisyonda yer almaktadır. Öldürmeyeceksin emrinin yazılı olduğu kutsal kitapların bu talimatı her seferinde eski cezalandırma usulleri yoluyla çiğnenmekte iken, modern cezalandırma yöntemleri ilk defa bu emri yerine getirmek üzere yeni düzenlemeler yoluyla kişiler ölüm sınırında yaşatılmıştır. Bu da çıkartılan yasalar yoluyla garanti altına alınmıştır. Daha sonra öldürmenin ötesinde yaşamı kuşatan iktidar teknolojileri yaşamı bu şekilde yeniden üretir ve işletir hale getirmiştir. Çünkü bu şekilde kişiler üzerinden daha fazla yarar sağlamak ve fayda elde etmek mümkün hale gelebilecektir. İktidarın yeni bir biçimi tarafından git gide daha fazla tamamlanarak hayatı yönetir, korur, geliştirir ve beslemektedir. "Kapatma ve hapsetme pratikleri, ıslah etme" pratiklerine dönüşmeye başlamıştır. "İktidarın normalleştirme süreci norm-dışı kalanların yeniden üretici ve itaatkâr olmalarını sağlayacak şekilde işlemektedir". Fakat iktidarın ölüm üzerindeki düzenleyici etkisi tamamen tarih sahnesinden silinmemiştir. Bundan sonra "ölüm hakkı da artık hayatı sürdürmek ve yönetmek isteyen iktidarın tabiiyetine girmiştir" (Şahin, 2018: 26- 27).

Lyon'a(2006: 12- 13) göre "gözetleme" kavramının kelime anlamı "hakkında veri toplananları etkileme veya idare etme amacıyla tanımlanmış ya da tanımlanmamış herhangi bir kişisel veri toplanması ve işlenmesi olayı" olarak tanımlanmaktadır. Buradaki gözetleme eylemlilikleri bireylerin birbirlerini gözetleme pratiğine dayanmamaktadır: kişilerden arınmış hakikat parçalarının izinin sürülmesi esasınadayanmaktadır.

Günlük hayatta yer alan gözetleme pratikleri kişilerin hayatlarını "izleme, kontrol etme ve soruşturma" altında bırakmaktadır. Amacı belli bir yapısal durum için faal olan bu izleme eylemlilikleri: "etiketleme, dinleme, seyretme, kaydetme ya da kimlik belirleme" uğraşılarına bireyleri sürekli maruz bırakmaktadır. Günümüz dünyası "yönetilme ve kontrol işlevleri için, iletişim ve bilgilendirmeteknolojileri" olmadan varlığını devam ettiremeyen bir gözetim toplumu halini almıştır. Bu gözetleme pratikleri, herkesin günlük rutinlerinin bir parçası halini almıştır. Gözetleme böylece herkes tarafından doğrudan hissedilen bir durum olmuştur. Gözetleme teknolojisi hızla gelişen ve uzun zamandır insan hayatının merkezinde olan bir durumun göstergesini oluşturmaktadır. Ancak çağın hiçbir zaman diliminde bu kadar sistematik olarak gözetleme çalışmaları yapılmamıştır.Gözetlemepratiklerinin hayatın her alanına bu denli nüfus etmesi ve bunun sonucu olarak hayatın bir parçası haline dönüşmesi gündeme sosyolojik bir araştırma yapılmasını ve "etik, politik bir mücadele alanının" incelenmesini gerekli kılmıştır. Gözetleme pratiklerinin özellikle inceleme nesnesi haline dönüştüğü ve görünür bir biçim aldığı nokta sistemin kendi içinde meydana gelen kırılma anlarının yaşandığı ve bunun sonucu olarak da kendi iç dinamiğinden kaynaklı olarak hataların oluştuğu ve su yüzeyine çıktığı zamanlardır.

Günümüz teknolojisinde meydana gelen hızla değişmeler bilgisayarlar vasıtasıyla sağlanmaktadır. Bu sayede gözetleme aracı olarak toplanan "verilerin saklanması, eşlenmesi, geri getirilmesi, işlenmesi, pazarlanması ve dolaştırılması" yaygınlık göstermektedir. Teknolojinin bu imkanları sayesinde günümüz toplumlarının "hız, güvenlik, tüketici özgürlüğüne önem" verilmesi ile yakından bağlantılı "politik ve ekonomik" ilişkilerin oluşturulmasına imkân sağlayan karmaşık yöntemler geliştirilmiştir. Gözetleme anlayışı, bireylerin "varlık ve vücut" birliğine yönelik oluşturulan "güvenlik ağlarının ötesinde" farklı türden toplumsal işlevlere sahiptir. Kendinde mevcut bulunan bu özellikler "sosyal ve ekonomik ayrımları desteklemesinden, tercihleri kanalize etmesinden ve istekleri yönetmesinden, kısıtlama ve kontrol sağlamasından" doğmaktadır. Yirmi birinci yüzyıla girerken teknolojik gelişmelerin göstermiş olduğu büyük çaptaki genişleme sonucunda desteklenen ve dünyanın her yerine yayılan bilgi alt yapıları sayesinde büyük çaplı bir gözetleme ağı kurulmuştur. Böylece gözetleme alanları "nüfusu sıralama ve eleme, kategorize ederek sınıflandırma, kimilerinin yaşama şansını kuvvetlendirirken

kimilerini ise azaltmak" gibi hususlarda doğrudan etkisini göstermektedir (Lyon, 2006: 12- 17).

Günümüz toplumlarındaki gündelik hayatın yönetimi, özellikle "itaat etme ya da korkutmayla" ilgili risklerin yönetimi konusundaki eğilimleri göstermektedir. Gözetleme pratikleri aracılıyla riskle alakalı olan "nüfusun yönetilmesi için bilgi" üretilmesini sağlamaktır. Kurumsal hale getirilmiş olan "risk yönetim stratejileri, toplumsal hayatın forma girmesi ve yönetilmesi" hususunda planlar kurmaktadır. İnsan doğasından kaynaklanarak üretilmiş olan "kuraklık, fırtına, yangın veya sel felaketleri" diğer risk faktörleri ile bütünleşik bir yapı oluşturmaktadır. Bu yüzden risklerin temel kaynaklarının nelerden beslendiği hala muğlaklığını koruyan bir husus olmaktadır. Risk faktörlerin hayatlara bu denli müdahil olmasının akabinde "zaman ve mekân" kavramlarının da belirsiz bir hal almasıyla gelişen olaylar küresel iletişimde de bir takım yeni yapılar oluşmasına zemin hazırlamıştır. Dünya üzerinde meydana gelen akışkan hal ve kişinin sorgulanmasının yanı sıra "bedensel veriye dayanan" gözetlemeye olan bağımlılığın artması da aynı zamanda bu belirsizliğin artmasında doğrudan etkili olmuştur. Yer kürenin "küresel bir köy halini alması" tabirinin yaygınlık kazanması ile birlikte özel alanının sınırının nereye doğru tayin edileceği konusu tartışmalı bir durum olmuştur (Lyon, 2006: 21- 22).

Modernite kavramının hayatlara doğrudan müdahale ettirten bir yapıda gelişmesiyle birlikte "bedenlerin kaybolması, iletişim ve bilgi teknolojilerinin büyümesi ve yayılmasıyla" beraber ortaya artan oranda sorunları da çıkarmıştır (Lyon, 2006: 34).

Beden üzerinde hızlı bir biçimde yaygınlık gösteren gözetleme teknolojileri özellikle bedeni belli bir kalıp ve imajlar doğrultusunda işlemektedir. Bedenin istenen şekle bürünmesi ve onun üzerinde uygulanan sınırsız müdahaleler sonucunda beden farklı bir gerçeklik ile hayatına devam etmektedir. Beden yapılan bu müdahaleler aynı şekilde çevreye de yapılmakta ve doğal çevrenin tahrip edilerek yok edilmesine doğru gidilmektedir. Kişi ve çevre arasında kopan bağların ve belirsizliklerin artması beraberinde risklerin yaşandığı ve güvenli hissedilmeyen ortamların varlığını gündeme getirmektedir.

Gözetimin pratiklerinin yoğun bir şekilde hissedildiği bir başka gelişen alan ise "dolaylı iletişim kanallarıdır". Günümüz dünyasında öznellik, bedenler ve

yerlerin geleneksel olan kavramları hakkında soru işaretleri ortaya çıkmaktadır. Güncel gözetleme pratiklerinde, bazı sebeplerle "dijital maske, öznelin benliğini"yansıtmadan geçer gibi görünmekte beden "genetik veya biometrik" olarak konuşma eylemlilikleri olmadan incelenmekte ve mekanlar sadece geçici alanlar olarak var olmaktadır. Böylece gelenek yerine izler, bedeni mekana bağlamaktadır. Gözetleme alanlarınınsınırlarının nerede başlayacağı ve nerede son bulacağı hususu git gide daha fazla belirsiz bir hal almıştır. Bu konu hakkında GillesDeleuze, günümüz gözetim toplumlarını aynı zamanda "kontrol toplumları" olarak kavramsallaştırmaktadır. Aynı zamanda "geçmişin kapanmış mekanlarını, bugünün dalgalı yörüngede devamlı bir ağ içinde olan deneyimleriyle karşılaştırmaktadır". Günlük hayat pratiklerinden elde edilen kayıtlı davranışlardan alınan veri imgeleri önemlilik arz etmektedir. Dünyanın hızlı ilerlemesi, sosyal bütünleşme tarzlarının giderek daha fazla soyutlaşmasıyla gözetleme pratikleri kişilerin hareketlerini takip etmeyealışmaktadır. Bu gözetleme yoluyla "kişilerin yerlerini belirlemeye, kişiyi hedef olarak seçmeye ve aktiviteleri düzenlemeye" çalışmaktadır (Lyon, 2006: 41-57).

İletişim toplumlarının zorunlu sonuçlarından birisi gözetlenen toplum modelleri olmuştur. Böylece günümüz toplumları yeni teknolojik gelişmelere mümkün oldukça fazla bağımlılık göstermişlerdir. Yeni gözetim alanları özellikle "çalışma sektörü ve tüketim durumlarında" da görülmektedir. Gözetim ağlarının genişlemesi ve giderek daha az fark edilir konuma gelmesinde politik, ekonomik ve teknolojik yapılarla ilişki içinde olması etkili olmuştur. Gözetim pratiklerinin sevk edici gücü iki temel kaynaktan beslenmektedir. Bunları "ulus- devletlerin genişlemesi ve kapitalist yatırımlar" oluşturmaktadır (Lyon, 2006: 72- 77).

Günümüz dünyasında iş yaşamanın daha bireysel hale gelmesiyle birlikte gözetim pratikleri de bireyselleşmiştir. Eski dönemlerde işçilerin hepsi tek bir mekânı paylaştığı zaman tüm işçileri gözetleme kolaylıkta yapılmaktayken, şuan ki çalışma hayatında bireysel işçiler görev aldığı için bugünün teknolojileri de daha çok bireysel işçi ile ilgili bir hal almıştır. İletişim altyapısında meydana gelen değişimler sonucunda hızla artan "iletişim kanalları" yoluyla kişilerin gözetimi de kolaylıkla yapılmaktadır. "İşyerlerindeki hareketlilik arttıkça ve işçilerin daha fazla teknolojik olanla" ilişkisinde artışlar meydana geldikçe "yeni teknolojilere olan bağımlılıkta"

artışlar meydana gelmektedir. Gelişmiş ülkelerin "teknolojik alt yapıları" gelişmiş olduğundan kişilerin işe alım sürecinde her türlü bilgilerine erişimkolaylıkla sağlandığı için işe alınmadan önce bu kişiler hakkında her türlü bilgiye ulaşılmaktadır. Bu sayede işe alım sürecinin aynı zamanda gelecekte oluşması muhtemel problemlerin öngörülmesi amaçlanmaktadır. Hatta öyle ki hamileliği düşünen ve iş başvurusu yapan kişilerin bilgilerine erişim sağlandığından dolayı kişinin potansiyel hamile kalacağı düşüncesine sahip olan bazı iş veren o kişileri işe almamaktadır. Burada özel hayatın gizliliği konusu bir kez daha ihlal edilmektedir. Kişilerin kendilerinin dahi henüz hayatlarına müdahil olmayan kararlardan önceden haberdar olan kurum ve kuruluşlar işe alım süreçlerini bu şekilde uzun dönemleri garanti altına alarak sürdürmektedirler. Aynı şekilde belirli hastalıklara yakalanma riski taşıyan kişiler için de aynı süreç devam etmektedir. Bu bilgi akışı da kişilerin internet üzerinden yapmış olduğu araştırmalar ve gezinilen sitelerden elde edilen veriler ışığında sağlanmaktadır. Serbest zamanlarında da kişilerin hayatlarının gözetimin bir parçası halini alması ve internet üzerinden izlenilen veya girilen sitelerin kontrol altına alınması gündelik hayat pratiklerinin doğrudan gözetimin bir parçası haline geldiğine işaret etmektedir(Lyon, 2006: 81- 83).

İş yaşamı gelişen teknolojinin de desteği ile homeoffice şekline evirilmiştir. Kişiler böylece ortak bir mekânı paylaştıkları diğer çalışma arkadaşları birlikte olmamakta, evden de iş yerine gitmek zorunda kalmadan çalışabilmektedir. Eski çalışma biçiminde kişinin çalışma süresi iş yerinde bulunma süresi ile paralel olarak sınırlı bir zaman diliminde iken, şuanki çalışma biçimi kişileri saat mefhumu olmaksızın her an iş için ulaşılabilir olması istenmektedir. Bu durumda özel hayat ve iş hayatının sınırlılıkları ortadan kalkmakta, iş yeri ev içindeki yaşama pratiklerini de kontrol edebilmektedir. Gelişen ağ yapısı sayesinde kişiler aynı iş yerlerinde olduğu gibi kontrol altında tutulmaya devam etmektedir.

İşyerlerinde başlayarak toplumsal alanın her kurumunda varlık gösteren "mikro gözetim pratikleri kişilerin ağlara erişim" anından sonuna kadar ne yapıp ettikleri üzerinde sınırsız bir "kontrol mekanizması" işletmeye devam etmektedir. Yeniden gözetim genel teknolojik sistemin genişlemesine dayanarak, bir toplumsal alandan diğerine doğru faaliyete geçtiğini göstermektedir. Tüketiciler üzerindeki gözetim ağı ise, müşterilerin her satış sonrasında farkında olmadan bıraktıkları

“elektronik parmak izleri” ile sağlanmaktadır. Bu izler, isimsiz veriler olarak stoklanmakta ve kullanıcıların bu sayede her tür gizli bilgileri kayıt altında tutulmaktadır. “Elektronik ticaretin” genişleyerek her türlü alanda kullanılması yaygınlaşmasıyla birlikte müşteri gözetleme yapısı daha da gelişerek kişilerin bilgisayarlarını her kullandıklarında bıraktıkları izlerden müşterilerin tüm isteklerinin tespit edilmesi kolaylaşmaktadır. Bu izleme yöntemi bilgisayardaki “cookiesler (çerezler)” vasıtasıyla sağlanmaktadır. Bunlar aracılığıyla internet kullanımları esnasında kişilerin hangi siteleriziyaret ettiği bu yolla kayıt altına alınmaktadır. Sonrasında bu kayıtlar üretici firmalar tarafından söz konusu kişilere en uygun reklamların belirlenmesi amacıyla kullanılmaktadır. Böylece kayıt altına alınan veriler tüketici gözleminin sağlanması sonucunda elde edilmektedir. Hedef kitleye uygun reklamlar bu sayede mükemmel bir biçimde iletilerek nihai hedefe ulaşılmaktadır (Lyon, 2006: 84- 88).

Sektörler arasında artan akışkanlık sonucu olarak normal şartlarda hükümetlerin ellerinde vatandaşların “kişisel bilgileri” yer alırken “özel sektör” haline gelen kurum ve kuruluşlar bu bilgileri rahatça kullanabilmektedir. Belirli bir ücret karşılığında bu bilgiler başka kurum ve kuruluşlara da aynı şekilde kullanılmak üzere satılmaktadır. Bu durum kişisel verilerin korunmasında sınırların giderek bulanıklaşması ve akışkan bir hale gelmesini sağlayarak gözetleme pratiklerinin büyük sorunlara neden olduğunu göstermektedir. Gözetleme pratiklerinde artan oranda bulanıklaşan sınırlar “polis ve güvenlik” alanlarına da sirayet etmektedir. “Telefon üzerinden sağlanan gözetleme pratikleri”, özellikle “iç güvenlikle” ilgili zafiyetlerin ortaya çıktığı durumlarda ve şüphelenilen olaylarda polisin özel bir “izin belgesi olmadan telefonları dinlemesi” rahatlıkla gerçekleşmektedir. Bu durumun muğlaklığına yönelik UlrickBeck, “amacın sadece suçu kovuşturmak ya da tehlikeyi engellemek değil, aynı zamanda düşünülebilir risklerden bile kaçınmak olduğunu” ileri sürmüştür. Bu sebeple her kişiye bir risk faktörünü oluşturan olarak muamele edildiğini düşünmektedir(Lyon, 2006: 91- 92).

Risk toplumu analizi konusunda UlricBeck’in çalışmaları önemlidir. Bu çalışmalarla, gözetim pratiklerinin toplumsal anlamda neden daha önemli hale geldiği konusu üzerinde özellikle durmaktadır. Ulaşmış olduğu veriler ışığında “risk iletişiminin yollarının gözetime bağımlı” olduğu vurgusu geniş çaplı gözetim

çalışmalarına referans olmuştur. Ayrıca, gözetleme pratiklerinde şahsi olarak rol alan kişilerin olup biten durumları anlayabilmek için "tasarlanmış pratikleri kullanma" eğilimi gösterdikleri sonucuna varılmıştır. Toplumsal alanda yaygınlık gösteren risklerin doğrudan hedefi "risk ölçüm endekslerine tabi tutulan kişiler" olmuştur. Bu ölçümlerin sonucunda kişilerin derece olarak "iyi bir kredi riski olup olmadığına karar veren gözetleme işlemleri" devreye sokulmaya başlanmıştır. Gözetleme pratikleri risk hesaplamaları düşünülerek hayata geçirilmektedir. Bu hesaplamalar riski minimuma indirmenin ve mümkünse önlemenin yolu olarak görülmektedir. Önceden bilmek, önceden haber verip uyarmak, zorluklar ve tehlikeleri bildirmek anlamına gelmektedir. Diğer taraftan ise gözetleme birçok kişi tarafından hükümetin özel hayata müdahalesinin ya da ticari kontrolün, kişisel tüketimi savunulamaz ve gereksiz işgalinin potansiyeli olarak görülmektedir. Gözetim eylemlilikleri, bugün "yok olan bedenleri görünür kılma ve bunlarınaktivitelerini düzenleme ihtiyacı nedeniyle" varlıklarını devam ettirmektedirler. Toplumda yaşayan bireyler arasındaki kaygı düzeyinde meydana gelen artışlar sonucunda "sosyal düzenlemelerde merkezi kategoriler" yaratılmaya çalışılmaktadır. Bu durum dijital hale gelen "küçük çevre seçme, dahil etme, dışarıda bırakma" işlemlerine otomasyon uygular ve bunun sonucunda kişiler "sosyal sınıflandırma" haline gelir (Lyon, 2006: 93- 95).

Günlük hayatın yeniden düzenlenmesi, kentsel yaşamın rutini halini almıştır. Kişilerin "doğru yerde, doğru zamanda olduğunu: doğru hızda seyahat ettiğini ve doğru eşyaları taşıdığını" garanti altına alabilmek için sayısız denetlemeden geçilmektedir. Örneğin yapılan seyahatler, bir meta satın alındığı zaman, herhangi bir eğlence mekânında bulunulduğu esnada veya çalışırken kişilerin konumları belirlenmekte bunun doğal sonucu olarak yönlendirme ve izlenmeler kolaylıkla sağlanmaktadır. Bu durum hem "sosyal bir kategorinin bir parçası" olarakhem bir birey olarak her şeyi içine dahil etmektedir. Gözetleme işlemleriyle şehirde yaşayan bireylerin aktiviteleri üzerinden doğrudan "elekten geçirme" işlemi uygulanmaktadır. Bu sayede kişilerin davranış ve eylemleri önceden kontrol edilerek bir anlamda güvenlik de sağlanmaya çalışılmaktadır. Teknolojinin hızla gelişmesi ile birlikte gözetleme pratikleri "bilgisayar, iletişim araçları, video kameralar, akıllı kartlar, barkodlar, biyometrik yöntemler, uzaktan algılayıcılar ve uydular" vasıtasıyla yapılmakta: elde edilen veriler hazırlama işlemine tabi tutularak üretim sektörünün bir parçası haline getirilerek ham verinin işlenmesi yoluyla anlamlı veriler

oluşturulmaktadır.Bu anlamlı veriler kişilerin bizatihi tüm mahremiyet alanlarına müdahaleye kapı aralamaktadır(Lyon, 2006: 101- 102).

Günümüzde gözetleme: yayılmış, merkezi belirsiz bir hal almış düzensizleştirilmiş ve her şehrin düzenlenmesinin bir parçası haline gelmiştir. Günümüz şehri gittikçe Manuel Castells'in "enformasyon şehri" dediği şehre benzemektedir. Castells bunu, kapitalist yeniden yapılanmayı hem bilgilendiren hem de onun tarafından bilgilendirilen yeni iletişim ve enformasyon teknolojilerinin dahil olduğu tarihsel bir dönüşüm olarak görmektedir. Şehirdeki eski yerlerin alanı giderek "akışların alanı" tarafından yönetilmektedir. Bu akışlar, elektronik uyarıcılar ve devrelerce mümkün hale getirilmektedir. Bunlar "kapital, bilgi, teknoloji, imge ve sembol akışlarıdır". Küresel şehrin kendisi Castells'e göre "bir yer olduğu kadar bir süreç halini de almaktadır". İnsanlar mekanlarda yaşamaya devam etseler dahi "işlev ve gücün organize edildiği yerler akışların alanıdır" (Lyon, 2006: 112-114).

Gözetleme pratiklerinin etkisi altına aldığı bir diğer alan ise bedenin bizatihi kendisi olmuştur. "*Sağlık kontrollünde, denetim ve iş yerlerinde DNA verileri" büyük oranda aranan bir olgu halini almıştır. Geçmiş zamandaki "bireysel kimliğin dokümanlaştırılmasını" yirminci yüzyılda yüksek oranda devletin zorunlu tuttuğu sürekli çoğalan elektronik olarak kaydedilmiş*verilere doğru bir evirilmektedir. Kişinin ne olduğunu beden parçalarını kullanarak bulmak şuan gözetimin faydalandığı en gelişkin modellerden birisidir. Bedenin gözetimi özellikle "parmak izlerini oluşturan bu karışık çizgiler, elin geometrisi, başparmak ya da diğer parmaklar ve retinadaki koni ve çubuklar alanının yoğun olarak ilgi alanına giren bölgeleri oluşturmaktadır. Bu sayede gözetleme eylemlilikleri artık "kimlik belirlemek ve sınıflandırmak amacıyla izlemek, denetlemek, test etmek" için doğrudan derinin altında arkeolojik çalışmalar yapılmaktadır. Bu detaylı denetim "beden teknolojisindeki sofistikasyonda ve bunun suçlu potansiyelini belirleme kavramından toplumdaki genel vatandaşlar ve tüketicilere" kaymasına doğru çember gittikçe genişlememektedir. Tüm dikkatler beden üzerinden ulaşılan enformasyonlara yönelmektedir (Lyon, 2006: 139- 142).

Gözetleme pratikleri uzun zamandır modern hayatın özelliği olmuştur. Tıbbi kayıtlar, oy listeleri, ev tapuları, vergi dosyaları ve çalışan numaraları en azından kentsel endüstriyel toplumlarda, günlük yaşamın tamamını oluşturan şeylerdir.

Modernite kısmen gözetleme pratikleri ve teknolojiler tarafından yapılandırılmıştır ve sosyal hayatın bazı modern özelliklerinin postmodern zamanlarda yok olmadığını belirtmekte yarar vardır (Lyon, 2006: 287).

Kişisel veri tabanları hükümet birimlerinde çoğaldıkça, dolayısıyla pek çok sektörde merkezi kontrol düşüncesinin kendisi de daha az güven verici hale gelmiştir.Ayrıca kapitalist yatırımcılar dikkatlerini işçileri organize etmekten çok tüketimi yönetmeye çevirdiklerinde, gözetleme uygulamaları sosyal doku içine daha fazla işleyerek gözetimin farklı alanlara yayılmasını sağlamıştır (Lyon, 2006: 287).

İktidar ilişkileri hayatın ve ölümün üzerinde hak iddia ederek onun üzerinde yeniden düzenlemeler yaratma imkanına sahiptir. İktidar ilişki şekillerinin mercek altına alınmasındaki asıl hedef "baskı veya zor aygıtlarını gün yüzüne çıkarmanın ötesinde toplumsal üzerinde uygulanan yönetme ve yönlendirme" mekanizmalarının keşfedilmesidir (Şahin, 2018: 26).

Gözetim sistemlerinin toplumsal hayatta oynamış olduğu roller birden fazla alanda kendini hissettirmektedir. Bu alanlar genel olarak şu şekilde ifade edilebilir:

Bu sistem aynı zamanda bireyin doğru ödemeyi yaptığının, doğru sosyal yardımları aldığının garanti altına alınması, terörizmin ve uyuşturucu kaçakçılığının kontrol edildiğinin, en son tüketici ürünlerinden haberdar edildiğinin, sağlığını tehdit eden riskler söz konusu olduğunda uyarılar yoluyla bilgilendirildiğinin, seçimlerde oy kullanabileceğinin, mal ve hizmetlerin taşınması zor nakit para ile değil de plastik kartlarla ödeme yapılabileceğinin garantilenmesi anlamına gelmektedir. Teknoloji kendi başına ilerlemenin ve gelişmenin birifadesi olarak aklın ve mantığın rehberliğinde gelişen bir yeniliktir. Bu yeniliğin iyi veya kötü olması onu kullanan kişi ve kurumların hangi amaçlar doğrultusunda bu yeniliği kullandıklarıyla ilişkilidir. Salt olarak teknoloji iyidir veya kötüdür gibi ön kabuller bilimsellikten uzak ifadelerdir. Gözetim sistemlerinde asıl söz konusu olan şey teknolojinin iyi veya kötü olması hususu değildir. Teknoloji vasıtasıyla erişimi sağlanan insan bilgisinin ne şekilde kullanıldığı ve hangi amaçlara hizmet ettiğidir. Bu teknolojiyi elinde bulunduran kişilerin bunu iyi veya kötü yönde kullanmaları kendi inisiyatiflerinde olan bir durumdur. Gözetim olgusunu her sektör, kurum veya kuruluşlar kendi amaçları doğrultusunda ve çıkarlarına yönelik olarak yapmaktadır. Bunun doğal bir sonucu olarak da devlet gözetimi özellikle "güvenliğin kontrollü bir

şekilde sağlanmasına yönelik" olarak hizmet sağlanmaktadır. Diğer taraftan şirketler tarafından uygulanan gözetim pratikleri ise, dahafazla ve daha müdahale edilebilir ve öngörülebilir verimlilik-üretkenlik ekseninin işverenlerin çıkarlarını koruyacak yönde sağlamaya çalışmaktadır (Tokgöz, 2011: 50- 51).

Dünya üzerinde korku havasının yaygınlık kazanması hükümetlerin vatandaşlarına ve toplum güvenliğine yönelik önlemler almasında ve bu tür konulara her zamankinden daha fazla ağırlık vermesinde özellikle ikiz kulelerin bombalanması etkili olmuştur.11 Eylül'de yaşanan terör olayı küresel anlamda birçok ülkede güvenlik tedbirlerinin arttırılmasına ve bu konunun takıntı boyutuna ulaşması sonucunda özellikle başta ABD olmak üzere aralarında birçoğu kuzey ülkesi olan bölgeler güvenlik ve gözetim alanlarında önemli ve çok miktarda yatırım yapmıştır. Gözetim olgusunun güvenlik açısından kullanım alanlarının yanı sıra insanların tüketim faaliyetlerine gözetim pratiklerinin nasıl yansıdığı da önemlidir. Bu konuda David Lyon yapmış olduğu çalışmada tüketim etkinliğinin "toplumsal bölünmeler" ve "kimlik açısından" ne türden bir faaliyet alanı oluşturduğu ve bunu yaparken toplumsal olarak ne gibi değişimlere sebep olduğu gibi konular üzerinde durmaktadır. "Tüketicilik ve yeni yoksullar" adlı çalışmasında tüketim etkinliğinin kullanıcıları tatmin edici bir şekilde üzerlerinde karar alma süreçlerine doğuran etkili olması beklenirken, bu talep oluşturuculuğun eş zamanlı olarak "kitlesel boyuttaki sistematik gözetimin" sonucunda oluşması kendi içinde çelişkileri barındıran bir sonuç olarak görünmektedir. Özellikle kullanıcıların bilgileri ve talepleri doğrultusunda oluşturulmuş bir veritabanlı bilgi ağına sahip ve bunun sonucu olarak "veritabanlı pazarlamaların" olduğu "Amazon, Google, Facebook" gibi uygulamalarda kişisel verilerin gizliliği ve bu veriler üzerinden oluşturulan kitlenin oluşturulma biçimi gizliliğini titizlikle korumaya devam etmektedir. Bu gizli olma hali aynı zamanda görünenin ötesindeki internet üzerinde vakit geçirmeye ve onu kullanıma dayalı, keşfedilmeyi bekleyen, "gözetim pratikleriyle" olduğu bir alanın varlığı yadsınamayan bir gerçekliği oluşturmaktadır. Böylesine güçlü bir altyapı destekli programlarla sağlanan bankacılık sistemi, mağaza ve her türlü ticari işlemlerin yapıldığı alanlarla yapılan her türlü temas ve işlem sonucunda kullanıcılar her an kendilerine ait veri akışlarını sürekli olarak arkalarında bir iz olarak bırakmaktadır. Bu türden insanların yoğun olarak kullandığı sitelerin yöneticileri müşterilerinden elde ettikleri datalar sonucunda her bir tüketici profiline özel olarak

bilgi akışı sağlayarak onlar üzerinden detaylı bir yönetim sanatı icra etmektedir. Örneğin "amazon.com" isimli sitenin "katılımcı filtreleme" usulleri ile incelenen herhangi bir ürünü o kişiden önce başka kişilerin alıp kullanmaları ve önermeleri kimi üreticilere ürünlerinin satılması yoluyla büyük bir kazanç sağlamaktadır. Böylesine bir reklam doğrudankullanıcının yorumu yoluyla sağlandığı için ekstra üretici ve pazarlamacı firmalar tarafından ekonomik külfet olmaktan çıkan bir durum olmaktadır. Kullanıcı bilgilerine erişimin rahatlıkla sağlanması soncunda her yapılan işlemin sonraki müşteriler tarafından yorum olarak yazılması veya o ürünün salt kullanılması bile müşterilerin ürün seçimleri konusunda büyük ölçüde rehberlik sağlamaktadır (Bauman ve Lyon, 2013: 136).

Bir diğer örnek ise bir arama motoru olan Google da aynı sözcüğü arayan insanların karşısına farklı sonuçlar çıkmasıdır. Bunun sebebi olarak Google'ın arama sonuçlarını kişilerin daha önceki aramalarına bakarak geliştirmesidir. Bu filtreleme sayesinde kişilerin geçmişte yaptığı her işlem belleğe kayıt edilerek daha sonraki işlemlerine yönelik bir ön kestirim yapılabilir hale gelmektedir ve gösterilen reklamlar da bu şekilde karar vericilerin seçimlerinde büyük kolaylık sağlamaktadır. Burada uygulanan kişiselleştirme filtreleri insan zihninde kaygılar uyandırmaktadır. Kişiselleştirme filtrelerinin, kendi düşüncelerimizle beynimizi yıkayan, alışıldık şeylere karşı arzumuzu tetikleyen ve bilinmeyenin karanlık ülkesinde gizlenen tehlikelere karşı duyarsızlaştıran bir tür görünmez –otopropaganda- rolü üstlendiği söylenebilir. Kendilerine çıkar sağlamayan tüketici konumunda yer alan bireylerin bu sistemden ayrı tutularak elekten geçirilmeleri konusunda Oscar Gandy bu türden bir ayıklamanın "rasyonel ayrımcılığa" maruz bırakılma haline eş değer olduğunu belirtmektedir. Bu durumun bazı insanlar için olumsuz etkisi olduğunu ifade etmektedir. Bunun sonucu olarak da, bu kişiler üzerinde, finans, konut, sağlık, eğitim, sosyal hizmet gibi sosyal yaşam için önemli sayılan piyasalarla birlikte mal ve hizmetlere yönelik erişimin de dahil olmasıyla kısıtlama ve dışarıda bırakma pratikleri genişleyerek farklı alanlarda da uygulanmaya devam edecektir (Bauman ve Lyon, 2013: 137- 138).

Mağaza zincirlerinin, havayollarının ve daha birçok farklı alanlarda da görülen üyelik oluşturarak "sadakat kartı" çıkarılması yeni dönemde sıkça karşılaşılan bir durundur. Oluşturulan üyelikler yoluyla tüketicilerin kişisel bilgileri

de dahil olmak üzere datalar veritabanına işlenmektedir. Bu yolla üyeler her türlü yeniliklerden haberdar olmaktadır. Tüketicilerin kullanım sıklığı ve ilgisini çekmesi muhtemel ürünlerin bilgisi de bu yolla ucuz reklam giderleri ile sağlanmaktadır. Aynı zamanda bu türden üyelik kartları yoluyla müşterilere promosyonlar yapılarak kendilerini tercih unsuru haline getirmekte ve bu yolla bir sadakat zincirinin halkasını inşa etmektedir. Bunun doğal bir sonucu olarak bu alışverişten memnun ayrılan her bir müşterinin bir sonraki alış verişi için tercih unsuru olma pratiği tekraredilerek daimi müşteri yaratma becerisi de bu yolla sağlanmış olmaktadır (Bauman ve Lyon, 2013: 142).

Yeni gözetim pratiklerinin hayatın her alanına bu denli sirayet etmesi toplum içinde çeşitli kaygı unsurlarının da açığa çıkmasına sebebiyet vermektedir. Bu durumun doğal bir sonucu olarak gözetimin mahremiyet konusuna önem vermesi durumu önemlilik arz etmektedir. Gözetim unsuru haline gelmiş olan her şart ve durum etik kaygı taşımadığı taktirde yapılan her müdahale ve eylem sonuçları kimleri ne ölçüde etkileyeceği pek de umursanmadan hareket edilmektedir.

5. DİJİTAL ÇAĞIN RİSK TOPLUMUNDA AKIŞKAN GÖZETİM

5.1.Dijital Çağın TarihselGelişimi

Bu bölümde günümüz dijital- teknoloji çağının tarihsel olarak nasıl bir görünüme sahip olduğu anlatılacaktır. Modern zamanın ulaşmayı hedeflediği "kesinlik ve sabit toplum düşüncesi" günümüzde postmodern dünyada tam zıddı bir şekilde "akış, sürekli değişim veyaygın bir belirsizlikler" halleri ile tanımlanmaktadır. Bu kısımda günümüz popüler söylem tarzı olan dijital çağ kavramının tarihsel ve toplumsal olarak nasıl oluştuğu ele alınacaktır. Sanayi sonrası toplum modeli konusunun daha iyi anlaşılması için Daniel Bell'in"sanayi sonrası toplum kuramından" söz edilecektir. Bu dönemde meydana gelen değişim hareketlerinin neler olduğu ve bunun sonuçlarının topluma yansımalarının izi sürülecektir. Devamında ise günümüze geldikçe dijitalliğin toplumsal değişimlerin değişmeler üzerinde ne gibi etkiler yarattığı anlatılacaktır. Dijitalleşmenin yoğunlaştığı bu dönemde yeni toplum biçiminin ağ toplumuna ne şekilde evirildiği konusunda ve ağ toplumun genel özellikleri konusunda Manuel Castells'in enformasyon toplum yapısı adlı çalışması ele alınacaktır. Son olarak, dijital çağın doğru bir şekilde anlaşılması için enformasyon toplumuna nasıl geçiş yapıldığının üzerinde durulacaktır (Rıtzer veStepnısky, 2013:191).

5.1.1. Daniel Bell'in Bakış Açısıyla Sanayi Sonrası Toplum Modeli

Sanayi devriminin sonucunda ortaya çıkan ve bunun sonucu olarak değişen toplumsal yapılar yıllar sonra meydana gelen değişimlere ön ayak olmuştur. Sanayi sonrasında meydana gelen değişimler sanayi toplumun izlerini taşıyarak yayılmaktadır. Ancak günümüz 21. yüzyılda meydana gelen hızlı değişimler sanayinin izinden birazcık olsun sıyrılarak farklı mecralarda kendisine alan bulmuştur. Bu yüzden bu dönemi ifade edebilecek tanımlamalar "enformasyon toplumu, bilgi toplumu, ağ toplumu" gibi teknolojik gelişmeleri ifade etmiştir (Akarçay ve Altunoğlu, 2012: 3).

Daniel Bell'in sanayi sonrası toplum modeli ile incelediği şey, bilginin karakterinde ve sanayi sonrası toplumun yapısındaki değişmelerdir. Bu durum bilimdeki büyük "gelişmeyi, uzmanlaşmayı, yeni bir entelektüel teknolojinin yükselişini, ve kuramsal bilginin" sistematik olmasını içermektedir. Ayrıca, Daniel Bell bilginin çeşidinde meydana gelen bu türden değişimlerin ekonomiler üzerindeki

etkileri üzerinde incelemeler yapmıştır (Poloma, 2012: 333).

Daniel Bell sanayi sonrası toplum modelini beş boyutta incelemektedir. Bu boyutlar kısaca aşağıda belirtildiği gibidir:

Birinci boyut, "mal üretiminden hizmet sektörüne doğru bir değişimin yaşandığı ekonomi ile ilgilidir". Bir ülke sanayileşmeye başladıkça ekonominin önemli bir bölümü "çiftçilik ve tarım ile uğraşmaktan ziyade imalat sektörüne" daha fazla ağırlık vermektedir. Bu durumun sonucu olarak alım gücünün artması hizmetlere olan ilgide de artışlar meydana getirmektedir. Amerika Birleşik Devletleri bu tanıma en uygun ülke olma özelliğine sahiptir. Gelirinin yüzde ellisinden fazlası hizmet sektöründe yoğunlaşmaktadır. **İkinci boyut**, çalışma hayatında ortaya çıkmaktadır. Bu alanda meydana gelen değişim yapılan işin türünün teknik ve profesyonel sınıfı olmasıdır. Beyaz yakalı işçi sınıfı ve mavi yakalı işçi sınıfının arasında olan bir durumdur. Gittikçe beyaz yakalı işçi sayısı mavi yakalı işçi sayısını geçmeye başlamaktadır. Bu durumun daha ileri boyutu teknik ve uzman mesleklerdeki artışlardır. Bilim adamları, teknik, mühendisler, sağlık ve tıp alanında çalışanlar sanayi sonrası toplumda dağılan farklı iş kollarını göstermektedir. **Üçüncü boyut**, toplum için gerekli yeniliklerin sağlanmasında ve politik kararların alınmasında artık kuramsal bilginin önemli rol oynaması ile ilgilidir. Bu ise bilgi toplumu olarak da adlandırılan sanayi sonrası toplum modelinde yaşanan en önemli değişimlerden birisidir. Sanayi toplumunun temelinde makine ve insan arasındaki karşılıklı ilişkinin kurulma biçimi önemlilik arz etmektedir. Sanayi sonrası toplum modelinde ise toplumsal kontrol, değişim ve yeniliklerin yönlendirilmesi bağlamında bilgi etrafında şekillenmiştir. Sanayi sonrası toplumda soyut buluşların önemi ve önceliği somut buluşlara göre daha fazladır. **Dördüncü boyutta**, geleceği hedef alarak teknolojik olan üzerindeki "kontrolden" söz edilmektedir. Burada sanayi sonrası toplum modelinde "teknolojik ilerleme ve gelişmelerin" kendi kaderine bırakılmasından ziyade üzerinde planlar kurarak onu "kontrol altına alabilmenin kabiliyeti" üzerinde durulmaktadır. Son olarak **beşinci boyutta** ise, herhangi bir konuda "karar alma ve entelektüel teknolojinin" oluşumu ana inceleme alanını oluşturmaktadır. Bu boyutta ürünlerin "yeniden üretilebilir tarzını belirleyen ve çözüm yollarlı üzerindeki bilimsel bilginin" önemine değinilmiştir. "*Sezgisel* olarak varılan yargıların yerini *bilimsel veriler"* almaktadır (Poloma,2012: 332- 333).

5.1.2. Manuel Castells ve EnformasyonToplumu

Manuel Castells, "Enformasyonel Toplumu" teriminin enformasyon üretimi, işlenmesi ve aktarımı ile ilgili olduğunu belirtir. Ayrıca, bu terimin ortaya çıktığı tarihsel dönemde ortaya çıkan yeni teknolojik koşulların sağladığı üretkenliğin ve gücün temel kaynakları haline geldiğini belirtir. Son olarak ise, bu terimin özgül bir toplumsal örgütlenme biçimi ve bu örgütlenmenin niteliklerine işaret etmekte olduğunu ifade eder. Bu kısımda bu tanımlanma biçiminin nasıl şekillendiği konusu farklı teorisyenlerin görüşleri ile açıklanacaktır (Rıtzer ve Stepnısky, 2013: 191).

Castells'e göre ağ toplumu, 1960'ların sonu ve 1970'lerin başında üç bağımsız sürecin birlikte oluşmasıyla meydana gelmiştir. **Birincisi**, "enformasyon teknoloji devrimi", **ikincisi**, "kapitalizmin de devletçiliğin de ekonomik krize girmesi ve peşinden yapılanmaları", **üçüncüsü**, "liberteryanizm, insan hakları, feminizm ve çevrecilik gibi kültürel ve toplumsal hareketlerin" yeşermesi olarak görülmektedir (Castells, 2008a, 486).

Yirminci yüzyılın son çeyreğinden itibaren enformasyon teknolojilerinin hızlı gelişimi sonucunda, üretilen her türlü enformasyonun yerel ve uluslararası çapta paylaşımının şekli ve niteliği değişmiştir. 21. yüzyılda insanların gündelik hayatını devam ettirebilmesi yeterli enformasyonu almasına bağlıdır. Bu anlayış ışığında 20. yüzyılın son çeyreği de enformasyon toplumu kuramları ve tartışmalarının yoğun bir şekilde yaşandığı bir dönem olmuştur. İlk olarak Castells, "enformasyon teknolojisi devriminin temelinde mikro elektronik ve genetik mühendisliği" olduğunu söyler. Mikro-elektronik devrim: "mikroçipi, bilgisayarları, telekomünikasyonu ve onların ağlarını içerir. Bu tür teknolojik yenilikler bilgi işleme kapasitesinde: sadece bilgi hacminde değil, işlemlerin karmaşıklığında ve işlem hızında da yüksek oranda bir artış sağlamaktadırlar". "Transistör'ün, bilgisayarın icadı ve mikroçiplerin makinelere uyarlanması" teknolojik dönüşüme hız kazandırmıştır. Buna göre bilgi işlem teknolojilerinin üç temel ayırt edici özelliği ortaya çıkmıştır: Bunlar: "hacim, karmaşıklık ve hız açısından kendisini genişleten işlem kapasiteleri, yeniden birleştirme yetenekleri, ve dağıtım esnekliklerdir". Diğer taraftan, genetik mühendisliğiyle ilgili önemli gelişmelerden birisi de "insan **DNA** kodunun ileri yazılım programları ile çözülmesidir". Bu gelişmelerin mahiyeti, "insan türü"konusundaki var olan bilgi dağarcığının değişmesi, "DNA kodlarının oluşunda

yeniliklerin yapılabilmesi" ve farklı türdeki "sistemlerin, kodların ve haberleşme yapılarının" yeniden programlanabilmesi bu yenilikler vasıtasıyla olanaklı olmuştur.

Teknolojik gelişmeleri "*toplumsal değişim ve dönüşüm"*üzerinde önemli bir handikap olarak kabul eden Castells, "sanayi devrimi için buharlı makinelerin üretim sürecine girmesi ne anlama geliyorsa, bilgi işlem teknolojilerinin üretim sürecine girmesi enformasyon toplumu için o anlama gelir" görüşünü savunmaktadır. Teknolojiler belirli bir teknoloji paradigması etrafında örgütlenirler. Enformasyon toplumunun temelindeki teknoloji paradigması "bilgi işlem teknolojileri kümesi çerçevesinde merkezlenmiş olan bilgi işlem teknolojisi devrimi etrafında başlatılan yeni bir teknoloji paradigmasıdır" (Aykutalp, 2013: 103- 104).

İkinci olarak, Castells'e göre enformasyon teknolojisi devriminde, "endüstriyel kalkınma ve devletçilik" arasında yer alan "Refah Devleti uygulamaları" yerini "serbest piyasanın" revaçta olacağı bir "toplumsal düzene" bırakmıştır. 1970'lerde devletçiliğin krize girmesi sonucu: yeni gelişen enformasyon teknolojilerine devletin bürokratik mantığına evrilmesi ve kapitalizmin "bilgisel üretkenlik, özelleştirme, devletin denetimini kaldırma, küreselleşme ve ağlar oluşturma" aracılığı ile ağ toplumunun temelini oluşturması planları yatmaktadır. Küreselleşme1970'lerden beri "enformasyonel ekonomilerin büyümesi ve endüstriyel problemler" sonucunda ortaya çıkmıştır. Endüstriyel toplum "malların üretimine ve dolaşımına yönelik hukuksal, siyasal örgütlenme biçimi olarak ulus devletleri" modernleşmenin temel şartı olarak inşa etmiştir. Devlet eliyle kalkınma modeli bu durumun en önemli göstergesidir. Küreselleşme bu anlamıyla ulusların (devletlerin) hakimiyet bölgelerine müdahale etmekte ve onları dönüştürerek yok etme eğilimindedir. Dolayısıyla, endüstriyelleşme ve modernleşme arasındaki temelde var olan tarihsel beraberlik küreselleşme ve enformasyonel toplumla birlikte ortadan kalkmaktadır. "Endüstriyel toplum ve ona ait kurumsal yapılar, kültürel kimlikler, ulus devlet, ataerkillik, çalışma ilişkileri, kentler ve bürokratik yapı iktisadi alanın dönüşümü ve enformasyonel paradigma içerisinde anlamlarını yitirmektedir". Üçüncü ve son olarak ise Castells, 1968 hareketinin yaratmış olduğu özgürlük ortamında yeşeren "toplumsal hareketler: modernliğe, ataerkilliğe, cinselliğe, yerleşik kültüre, endüstriyel kapitalizme, doğa üzerindeki sınırsız denetime ve iktidarlara" yönelik eleştirileri dile getirmiş olduklarını vurgular.

Bununla birlikte "1968 yılında gerçekleşen hareketin temelinde piyasanın da, devletçiliğin de kuşattığı bireyi ön plana çıkaran yeni bir kimlik siyaseti vardır" (Aykutalp, 2013:103- 104).

Castells, çalışmasında ağ ekonomisi konusuna da yer vermiştir. Bu yeni küresel ekonomiye "otomat" ekonomi demektedir. Castells, yarattığımız dünyayı artık bütünüyle denetleyemediğimizi düşünmektedir. Castells'in bu düşüncesi, bundan bir yüzyıl önce bürokrasinin artmasının hepimizi "demir kafese" hapsedeceğini düşünen Weber'in ifadesini hatırlatmaktadır. Yine de Castells kendi Marksist köklerini bütünüyle bırakmış değildir. Bu bağlamda küresel pazarın etkin denetimini yeniden kazanmamızın mümkün olabileceğini düşünmektedir. Bunun ise herhangi bir devrim yoluyla değil, uluslararası kapitalizmi düzenlenmekte çıkarı olan uluslararası örgütler ve ülkelerin ortak çabaları ile gerçekleşeceğini belirtmektedir. Castells, bilgi teknolojisinin çoğu kez yerel güçlenmenin ve topluluğun yenilenmesinin bir aracı haline gelebileceği sonucuna varmaktadır. Castells, Finlandiya'yı örnek olarak göstermektedir. Finlandiya dünyanın en gelişkin bilgi toplumudur. Ülkedeki bütün okulların internet erişimi vardır ve nüfusun çoğunluğu bilgisayar kullanmayı bilmektedir. Aynı zamanda, Finlandiya'nın iyi kurulmuş ve etkin bir şekilde işleyen ve yeni ekonominin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde yenilenmiş bir refah devleti vardır (Aykutalp, 2013).

Castells, Ağ toplumun yükselişi konusunda, "ağ tabanlı girişimler"in küresel ve bilgiye dayalı ekonomi için en uygun örgütlenme biçimi olduğunu ileri sürmektedir. Bununla anlatmak istediği, örgütlerin (büyük anonim şirketler ya da küçük şirketler) bir ağın parçası olmadan varlıklarını devam ettirebilmelerinin zaman geçtikçe olanaksız bir hal aldığına dairdir. Ağların işlerlik kazanabilmesini sağlayan ise bilgi teknolojileridir. Dünyanın her yerindeki örgütler birbirinin konumlarını öğrenebilmekte ve böylece kolayca birbirleriyle bağlantı kurarak elektronik bir aygıt vasıtasıyla ortak kurulan işleri aynı zaman diliminde koordineli bir şekilde yürütebilmektedirler. Bu koordineli çalışma hali için Castells, İtalya merkezli Benetton Mağazası'nı örnek olarak vermektedir. Benetton ilk bakışta diğer birçok mağaza gibi görünmektedir. Ancak bu mağaza bir yönüyle diğerlerinden farklıdır. Bu farklılığı ise mağazanın tamamının ağ sistemiyle kurulmuş bir yapıda olmasıdır. Merkezi İtalya olsa dahi marka adına farklı ülkelerde çalışan birçok temsilcisi

bulunmaktadır. Herhangi bir ülkede bulunan mağazalarına tüketiciler ne zaman isterlerse ulaşabilmekte, isteklerini bir tuş aracılığıyla (bilgisayar teknolojisiyle) merkezi bölge olan İtalya'ya iletebilmekte ve her ülkeye oluşan talebe uygun ürünler üretilerek gönderilebilmektedir. Dolayısıyla Benetton satıcılarla devamlı olarak sözleşmeler yapmaktansa pazarın gereksinimlerine uygun ürünler üreterek ağını her daim devreye sokmaktadır.

Castells'e göre ağ toplumunun yükselişi yeni istihdam olanaklarını da beraberinde getirmiştir. "20. yüzyılda Amerikan ekonomisinde teknolojik değişimin olağanüstü hızı tarım kesiminin işgücü kitlesini yerinden ederek 1900'de 27 milyon iş imkânı sayısını 1999'da 133 milyon seviyesine ulaştırmıştır" (Castells, 2008: 339).

Castells'e (Castells, 2008: 276- 293) göre klasik post-endüstriyel ekonomik pazarı mallardan hizmet sektörüne yönelirken, yönetsel ve profesyonel mesleklerin yükselişine zemin hazırlarken tarım ve imalat işlerinin yok olmasına neden olmaktadır. Aynı şekilde farklı sektörlerdeki bilgi içeriğinin giderek artmasını yeni bir toplumsal yapının ortaya çıkması olarak düşünmekte ve tüm bunları tarihsel değişimin en önemli göstergeleri olarak görmektedirler.Castells'e göre, enformasyonel ekonomilerde istihdam yapısı temelde iki ana modele dayanmaktadır. İlkinin ileri hizmet istihdamının hâkim olduğu "Anglo- Sakson modeli", diğerinin ise, imalat temelini koruyarak hizmet istihdamına geçiş yapan "Almanya-Japonya modeli" olduğunu söyler. Djital çağın tanımlayıcı en önemli özelliği hızlı bir haberleşme ağının olmasıdır. Bu da iletişim teknolojilerindeki hızlı değişme ve gelişmenin sonucu olmaktadır. İletişim teknolojilerindeki bu gelişme gözetim çalışmalarının daha gelişkin bir duruma gelmesine yol açmıştır. Bu sayede kişilerin tüm yaşam pratikleri dijital ortamda izlenebilmektedir. İzlenen ve gözetim altına alınan kişiler arasındaki yaşlıların buradaki konumu çalışmanın ilerleyen bölümlerinde yeniden gözetim pratikleriüzerinden ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

5.2. Dijital Çağda Risk Toplumunun Oluşumu ve Gelişimi

Çalışmanın bu bölümünde dijital çağ ile birlikte hayata müdahil olmaya başlayan risk kavramının oluşumu, gelişimi ve küresel bir boyut kazanarak herkesi etkisi altına alma biçimi incelenecektir. Risk toplumlarının gelişimi, yayılışı ve bunların sonucu olarak dünya toplumlarını tehdit altına aldığı durumlar örnekleri ile birlikte ele alınacaktır. Ayrıca, bu bölümde modernleşmeye eleştirel bir noktadan

bakan UlrıchBeck'in görüşlerine değinilecektir.

Beck'e göre risk kavramı "modernliğin geldiği yeni aşamanın, onun öteki yüzünün, yani risklerle örülmüş yaşam dünyasının gelişiminin farkında olunması gerektiğini" anlamına gelmektedir. Beck**risk toplumu** adlı çalışmasıyla kişiler ve toplumları gelecekte olası tehlikelerden haberdar ederek şu anki dünyanın hangi türde sorun ve risklerle örülmüş olduğunu anlatmaktadır. Ayrıca, Beck'in bu çalışmasıyla modern zamandan kopan, klasik anlamdaki sanayi döneminin toplum yapısından ayrışarak "risk toplumunun" yaratım sürecinde "tanıklık rolü" üstlenerek bir şekilde hem özne hem de nesne haline dönüştürülen insan ve toplumsal yapının analizine dayalı bir "sosyal teoriden söz edilmektedir (Beck, 2019: 8).

Ayrıca, Beck'in bu çalışmasıyla "modern zamandan kopan", klasik anlamdaki "sanayi döneminin toplum yapısından ayrışarak "risk toplumunun" yaratım sürecinde "tanıklık" rolü üstlenerek bir şekilde hem "*özne"*hem de "*nesne"*haline dönüştürülen insan ve toplumsal yapının analizine dayalı bir *sosyal teoriden* söz edilmektedir (Beck, 2019: 8).

Risk toplumu kavramsallaştırmasında en çok belirtilen ifade bu çağın "imal edilmiş belirsizlikler çağı" olduğu şeklindedir. Günümüz dünyası önceki yüzyıllardan farklı bir görünümde gelişim göstermektedir. Toplum yapısının bu şekli "postmodernizm, küreselleşme, ağ toplumu, yüksek modernlik ve risk toplumu" gibi kavramlar ile birlikte anılmaktadır. İçinde yaşadığımız yüzyılın tanımlanması ve anlaşılmasında belirli bir fikir birliği sağlanmış değildir ve bu konu hakkında farklı fikirler savunulmaktadır. Kimi düşünürler şuanda gerçek anlamdaki modernliğin yaşandığını savunurken, bazıları "yüksek ya da geç modernlik" döneminin yaşandığını belirtmektedir. Bu türden görüş farklılıklarına rağmen yaşanan toplumsal değişim dalgaları insanları birbirinden farklı yaşama biçimlerine sevk etmekte ve var olan geleneksel yaşama biçimlerinin değişmeye başlamasına yol açmaktadır (Esgin, 2013: 684- 685).

Beck, kişiler ve kurumların bilinçli veya bilinçsiz yaptıkları her bir eylemin "riskler" taşıdığını, eylemin "olumlu" etkileriyle "olumsuz" yan etkilerinin aynı nedenden ötürü ortaya çıkma ihtimalinin bulunduğunu ve bir eylem olmadan diğerinin etkileşime girmeyeceğini söylemektedir. Bir eylem biçimi kabul edilmişse onunla birlikte onun neden olduğu "kaçınılmaz risklerin" de kabullenilmiş olduğu

belirtilmektedir. Son zamanlarda "risk" kavramının yerini "ikincil zarar" veya "ikincil kazalar" söylemi almıştır. Buradaki ikincil olarak düşünülen "olumlu etkiler" ile, oluşması ihtimal dahilindeki "olumsuz etkiler" birbiriyle eş zamanlı olarak yaşanmaktadır. Bu durumda gelişen her yeni teknolojik hareket daha öncesinde böyle bir deneyimi yaşamamış olan şeyler konusunda "ölümcüllük" fitilinin ateşlenmesine neden olmaktadır (Bauman ve Lyon, 2013: 111- 112).

Günümüzde teknolojinin ivme kazanarak gelişmesi sonucunda "yeniliklerin, yeni teknolojilerin, yeni ürünlerin, yeni paradigmaların"meydana gelmesi enformasyon toplumunda bir taraftan "güvenli yaşamın kurulmasını" sağlarken, diğer yandan her an "risk vebelirsizlik ve korkulara" da sebep olmaktadır (Yalçınkaya ve Özsoy, 2013: 1).

Risk toplumu hakkında değerlendirilme yapılırken, "modernlik, sanayi ve risk toplumu kavramsallaştırmaları arasındaki çatışmada vücut bulan süreklilik ve kesinti arasında var olan çelişkilerin hassas dengesi" kurulmaya çalışılmaktadır. Beck, dönemsel ayırımların günümüz toplumsal yapısında da hala geçerliliğini korumakta olduğunu söylemektedir (Beck, 2019: 8- 9).

Bilginin enformasyon toplum yapısında daha fazla üretim sürecinin bir parçası olması ve bunun sadece ekonomik alanla sınırlı olmadan toplumsal alanın her tarafına yayılması bilgi toplumunun temel özelliğini oluşturmaktadır. Bilgi toplumu beraberinde 1900' lü yıllardan itibaren belirli risk grupları da hayata müdahil olmaya başlamıştır (Yalçınkaya ve Özsoy, 2013: 2).

Bilgi toplumu yapısını Beck tarihsel olarak şu şekilde ifade etmiştir: "Modernleşme nasıl ki 19. yüzyıl'da korporatif olarak kemikleşmiş tarım toplumunu tasfiye edip sanayi toplumun yapısal çehresini sıyırıp ortaya çıkardıysa, bugün de sanayi toplumun var olan biçimi yeniden düzenleyerek modernliğin sürekliliği dahilinde başka bir toplumsal biçimi ortaya çıkarmaktadır" (Beck, 2019:9).

Enformasyon çağı toplum yapısında değişim ve dönüşümler yaratarak sürekli ve köklü yenilikler sağlamaktadır. Bilgi teknoloji kanalıyla bir üretim faktörü niteliğini kazanarak doğa, emek, sermaye ve girişimcinin verimliliğini doğrudan etkilemektedir. Bu verimlilik artışı: "hız, kalite ve esneklik sürekli gelişim göstermektedir". Bununla birlikte teknolojinin olumlu etkileri yanında aynı zamanda bilgi kullanım alanına bağlı olarak sistem için olumsuz etkilere de neden olmaktadır

(Yalçınkaya ve Özsoy, 2013:3).

Beck sanayi yapısının oluşum şartları ile günümüzün enformasyon toplum yapısının doğuşunun birbirine benzer özellikler gösterdiğini ifade etmektedir. Bu yeni yapının yarattığı değişimleri şu şekilde belirtmiştir: "19. yüzyılda zümre ayrıcalıklarının ve dini dünya görüşlerinin büyüsü bozulduysa, bugün de klasik sanayi toplumundaki bilim ve teknoloji anlayışının büyüsü bozulmaya yüz tutmaktadır". Meydana gelen bu değişimler aile ilişkileri ve yapısını da doğrudan etkilemektedir. Geniş aileler daha fazla bireyselleşmenin yaşandığı çekirdek aile yapısına doğru evirilmiştir. Ayrıca, aile büyüklerine biçilen rollerde değimler yaşanmaya başlanmıştır. Eskiden herhangi bir konuda danışılan kişiler bilgi sahibi olarak görülün yaşlı kişiler iken günümüzde onların yerini bilgisayarlar almıştır. Hız ve zamanın büyük önem taşıdığı günümüz toplumsal yapısında bu duruma ayak uyduramayan yaşlılar sistem içinde artık fazla söz sahibi olmamaya başlamışlardır.

Bu durum aile içindeki yaşlıların rollerinde de değişimler meydana getirmiştir. Özellikle kadınların çalışma yaşamına daha fazla katılımı ile birlikte eskiden yaşlı bakımından evin kadını sorumlu iken ilerleyen yıllarda yaşlıların bakımı için yardımcı tutulmakta veya yaşlılar huzur ve bakım evlerine yerleştirilmektedir. Bu değişimler ileri modernleşmenin yaşandığı günümüz dünyasının evirildiği modeli yansıtmaktadır.

Risk toplumu kuramından söz ederken Beck, klasik sanayi toplumunda servet üretiminin "mantığı" risk üretiminin "mantığına" baskın durumdayken, risk toplumunda yeni kurulan bu ilişki biçimi tersine çevrilmiştir. Üretici güçler bu teorik yaklaşıma göre modernleşme sürecinin dönüşlülüğünde masumiyetlerini yitirmektedirler. Teknik- ekonomik "ilerlemenin" güç kazanımı, risk üretiminin giderek daha çok gölgesi altında kalmaya devam etmektedir (Beck, 2019: 10- 13).

Bilgi, "bilimsel ya da metafizik" olarak geçmişte de varlığını kabul ettirirken, bugün bir üretim faktörü niteliğini kazanarak "ekonomik, sosyo-kültürel ya da politik tavır ve davranışların temel dışsal belirleyicisi konumunda" yer almaktadır. Bilgisayar ve iletişim teknolojilerinin, bilginin üretilmesinde, yaygınlaşmasında ve kullanımında bir araç olması da, bilgi toplumunun bir diğer özelliğini oluşturmaktadır. Enformasyon toplumunun internet ve telefon gibi iletişim araçlarıyla ekonomik ve sosyal ilişkilerin sorunsuz bir biçimde rol alması ve küresel

ölçekteki serbest dolaşımı bireyin potansiyelini ön plana çıkarmıştır. “Esnek üretim anlayışının, katılımcı demokrasinin, özel hayatın gizliliği” gibi durumların yaygınlık kazanmasına yol açan bu yapı, enformasyon toplumunun başka özelliklerini ön plana çıkararak yeni isimlerle beraber anılmasına yol açmaktadır. “Gözetim toplumu ve kaygı toplumu” gibi sosyal alanda bireylerin özgürlükleri üzerinde doğrudan müdahaleye alan açan durumlar kişiler üzerinde güvensizlik, belirsizlik gibi olumsuz çağrışımlara yol açmaktadır. Bu ise bireylerin “ekonomik ve sosyal faaliyetleri” üzerinde doğrudan negatif etkilerde bulunmaktadır. Bu durumda toplumun geleneksel yanı, bilgi toplumunun bilimsel yanıyla etkileşime geçerek “güvensizlik, belirsizlik ve risklerle” örülü yenitoplumsal yaşama biçimlerinin inşa edilmesine neden olmaktadır. Sanayi toplumundaki “sermayenin” üretim faktöründeki yerini enformasyon toplumunda “emek gücü” üstlenmektedir. Sanayi toplumunda kişilerin emeği fiziksel gücü ile ölçülürken, bu kez ön planda bilimsel fikir ve düşünceler bulunmaktadır. Emeğin fikri boyutunda“yenilikçilik,yaratıcılık, araştırma ve geliştirme” alanları ön planda olmaktadır. Küresel boyutta rekabet edebilmenin yolu enformasyon toplumunda emeğin fikir yoluyla desteklenmesidir. Bilimsel ve teknolojik gelişmelerin sağlanması ve yeni araştırma alanlarının oluşturulabilmesi için bu türden fikir emekçilerine ihtiyaç vardır (Yalçınkaya ve Özsoy, 2013: 3- 6).

Şuan var olan risklerin kökeninde modernleşmenin ayak izleri görülmektedir. Bununla beraber endüstriyel ilerleme sonucunda ve teknolojik gelişmelerin hız kesmeden devam etmesi dolayısıyla da sistemli bir devamlılığın da yaşandığı görülmektedir. Geçmiş zamanlarda meydana gelen tehlikelerin, hijyen ve temizlik konusundaki yetersizlikler sonucunda meydana geldiği söylenmekteyken, bugünkü tehlikelerin temelinde ise, sanayi alanındaki fazla üretim sonuçlarının “yan etkileri” yer almaktadır. Bu sebeple günümüzdeki riskler ve tehlikelerin (tüm “canlı ve cansız varlıklar” temas eden) “küresel doğası” ve modernleşmenin sebep olması neticesinde görünürde benzer kabul edilen geçmişteki risk ve tehlikelerden ciddi şekilde farklılıklar göstermektedir (Beck, 2019: 25).

Enformasyon toplumunda risk, büyük bir sektör hâline gelmiştir. “Şirket yönetimi danışmanları, sigortacılar, siyasî danışmanlar, sosyologlar, psikologlar ve benzerleri, risk analizi, risk yönetimi ve risk iletişimi” gibi pek çok alanda öneri ve hedefler geliştirmektedirler. Medya kuruluşlarının da bu konuya yönelik ilgisi artmakta, içeriğinde “risk” ve “kaos” gibi kelimeleri barındıran başlıklar, “haberler,

makaleler, programlar" sıklıkla gündemdeki yerini almaktadır (Yalçınkaya ve Özsoy, 2013: 12).

Geçmiş insan topluluklarından günümüze gelinceye kadar risk kavramı sıklıkla her dönemin konusu ve durumu olma özelliği göstermektedir. Ülkedeki siyasetçiler toplumsal olarak bu durum karşısında tedbirler almaya yönelmişlerdir. Ancak günümüzün risk tanımlarında "*eskiye oranla değişen ve etkileri hızla küresel boyutlara varan"* risk örnekleri mevcuttur: çevre ekosistemine yönelik ve ileri teknoloji risklerinin oranı her geçen gün artmaktadır. Benzeri türdeki tehditlere yönelik önlemler ve sonuçlarının giderilmesine yönelik çalışmalar yetersiz kalmakta hatta öyle ki birçok alanda bu tür kazalara cevap dahi verilememektedir. Örneğin nükleer enerji santralleri özel teşebbüsler sonucunda "*sigortalandırılamamaktadır"*. Öyle ki nükleer santrallerin yaydığı kirlilik ve tehlikeler karşısında oluşması muhtemel kazaların etkileri kuşaklar boyunca sürmeye ve etkili olmaya devam etmektedir. Kazanın oluşma zamanında yaşamayan ancak yıllar sonra etkilerine maruz kalanlar olabilmektedir (Beck, 2019: 26).

Öyle görülüyor ki, günümüzde gelişmesine rağmen "bilim ve hukuk kurumları" yönetmeye çalıştıkları "risk hesaplamalarında" yetersiz kalmakta ve sonuçtaçözüm üretememektedir. Teknik seçenek kapasitesinin artmasıyla beraber risk kapasitesinin almış olduğu girift yapıdaki halinin sonuçlarının hesaplanması yetersiz bir düzeyde kalmaktadır (Beck, 2019: 26).

Risk toplumu konusundaki görüşlerini Beck beş maddede açıklamıştır:

İlk olarak, riskler başlangıç itibariyle gözle görünür bir şekilde olmadığından ve insanların bu konu hakkında fikir üretebilecek bilgileri ve tecrübeleri olmadığından insanlar risk konusunda bilimsel/bilimsel olmayan bir çerçevede haberdar olmuşlardır.

Ayrıca bu konu, insanlar arasında yayılan ve ne derece önemli veya önemsiz olduğu bilinmeyen bir biçimde varlık kazanmıştır. Bu yüzden insanların kabul ettikleri toplumsal tanımlamaların doğru bir şekilde yapılması önemlilik arz etmektedir. Bu şekilde yayılan bilgi kirliliklerinin topluma doğru şekilde lanse edilmesi önemlidir. Bunun için medyada riskleri tanımlama ile görevli "bilimsel ve hukuki meslekler, başat toplumsal ve siyasi" mahiyete sahiptir. **İkinci olarak**, risklerin sonuçlarından her bir kişi aynı oranda etkilenmediğinden dolayı risklerin

eşitsiz paylaşımı söz konusudur. Bu durumun sonucu olarak "toplumsal risk konumları" ortaya çıkmaktadır. Modernleşmenin riskleri her şart ve koşuldu üretici konumda bulunan veya ondan kar elde edenleri de etkisi altına almaktadır. "Sanayileşme sürecini hızlandırankar ve mülkiyetçi karlarıyla" sürekli ve sistemli olarak zıt kutuplarda hareket eden "ekolojik değersizleşmeler ve mülksüzleşmeler", modernleşme sonucunun etkileri ile doğrudan bağlantılıdır. Tek bir ülkenin etkilenmesinden ziyade risk grupları dünya ülkelerinin her birini farklı derecelerde de olsa etkisi altına almaktadır. Böylece "risk toplumu" kavramıyerel boyutları aşarak "dünya risk toplumu" haline dönüşmektedir. **Üçüncü olarak**, risklerin yayılması ve bunun sonucu olarak ticari bir üretim nesnesi haline dönüşmesi, "kapitalist ilerleme stratejisi" ile ilişkisi kesintiye uğramadan ve yeni biçimlere bürünerek sürekli olarak devam etmektedir. Risk tanımlarında kaybedenlerden ziyade kazanan bir kesimin varlığı yadsınamaz bir gerçektir. Kazanlar ve kaybedenler arasındaki sınırın var olmasında aralarındaki boşluk: "riskin alanına, ve oluşan güç dengelerinin hassasiyetine" göre farklılık göstermektedir. Kazananlar arasındaki riskler "büyük çaplı işlere" gönderme yapmaktadır. Bu riskler uzun zamandır aranan ve eksilmeyen "ihtiyaçlardır". Bu saptamaya göre, *açlık* giderilmesi kuvvetle muhtemel bir ihtiyaçtır ancak uygarlığın riskleri sonsuz bir ihtiyaç kuyusudur. Aynı zamanda risklerin sürekli kendi kendini yeniden üretebilme kabiliyeti de vardır. **Dördüncü olarak**, riskler uygarlığın gelişmesi ve yayılımı sonucunda onun ürünü olan durum ve şartları temsil etmektedir. Risk konumlarının belirleyici faktörü *bilinçtir.* **Beşinci olarak**, riskler sonucunda meydana gelen felaketler kendi doğalarında var olan bir tür siyasi patlayıcı gibi etkiler yaratmaktadır. Bu sebeple risk toplumu bir anlamda felaket toplumunu temsil etmektedir. Felaketlerin toplumsal alanda yayılma göstermesinde alınan siyasi kararlar doğrudan etkili olmaktadır. Bu durum felaketlerin siyasi bir potansiyel taşıdığını göstermektedir. Tüm bunlardan kaçınma ve bunları yönetme işi, iktidarın yetkilerinin örgütlenme biçiminin ve alınan kararların gözden geçirilmesini gerektirmektedir (Beck, 2019: 27- 29).

Beck, zararlı maddelerin insanlar üzerinde ne gibi etkiler yarattığının ölçülmesinde kullanılan yöntemlerin ve bunların sonuçlarının genellenerek bunlar üzerinden yorum geliştirilmesinin sorunlu bir düşünce biçimi olduğunu düşünmektedir. Ona göre "*tekil zararlı* maddelerden" hareketle yapılan

araştırmaların sonucunda bu zararlı maddelerin insan "vücudundaki yoğunluğu" doğru bir şekilde saptanamamaktadır. "Sağlığı tehdit eden" veya doğaya zarar veren şey, çoğu zaman insanın anlayabileceği ya da doğrudan gözlemleyebileceği bir durum veya nesnel özelliği olan somut bir varlık değildir. Olası yan etkilerle olan mücadelenin kapsam ve sınırlılıkları konusu büyük ölçüde belirsizlik içermektedir. Bu türden risklerin doğru bir şekilde öğrenilmesi ve sonuçlarının yorumlanabilmesi için her durum ve şartta "bilimin algı organları" nın doğru bir şekildevarlık göstermesi çok önemlidir. Beck, risk konusunda iki tür genelleme yapmaktadır. İlki, "modernleşme" sonucunda ortaya çıkan risklercoğrafi olarak belirli alanlarda ortaya çıkabildiği gibi, net olmayan ve "evrensel" bir biçimde de ortaya çıkabilmektedir. İkincisi ise, risklerin zararlı olan etkenlerinin saptanmasında bu risklerin doğası itibariyle "kestirilemez ve öngörülmez" olduğudur. Bilimsel bir şekilde risklerin tanımlamalarının yapılabilmesi için "aklın rehberliğinde kurulmuş" bir bilim heyetine ihtiyaç vardır. Bunun olmamasından ötürü bu tür tanımlamalarda doğruluk değerleri tartışmalı olmakta ve sonuçlarına olan güven azalmaktadır. Bu tür tanımlamalar konusunda engel teşkil eden durumlardan en önemlisi her bir vakada veya bu tür risklerden etkilenenler arasında meydana gelen "çekişme ve birbirleriyle uyuşmayan istekler, menfaat ve görüşlerin" varlığıdır (Beck, 2019: 33- 37).

Riskler tespit edilemediğinden ve olası senaryolar üretilemediğinden dolayı daha sonra müdahale edilmesi çok zor durumlarla karşılaşılabilmektedir. Zamanında müdahale edilmeyen riskler işlemeye devam eden saatli bir bomba gibidir. Bu saatin ne zaman duracağı ve nasıl bir etkide insan ve çevreye zarar verebileceğine dair öngörü yapılamadığından bu tür risk halleri yok sayılmaya devam edilmektedir. "Risk bilinci" kavramın toplumsal olarak anlaşılması ve hayata geçirilmesi çok önemlidir. Risk toplumunda yaşandığı için her halde ve şartta gelecek hakkında konuşmalar yapıldığı zaman: bugünkü eylemlerimizin "öngörülen değişkeniyle" ve "öngörülen nedeniyle" de ilgilenilmesi şarttır. Risk oluşumundan en fazla etkilenen tabaka sınıfsal olarak servet payına en az sahip kişilerden oluşmaktadır. "Servet dağılımı ve risklerin paylaşımı" bu durumda ters orantılı bir biçimde insan hayatının bir parçası halini almaktadır. Yoksul kişiler riskleri kendilerine doğru en çok çeken ve risklerin sonuçlarından ilk önce etkilenen zümreyi oluşmaktadır.

Refah seviyesi yüksek kesimdeki insanlar ise risk oluşumlarının ilk tohumu çıkmasından itibaren bu duruma yönelik her türden tedbir ve güvenlik önlemlerini satın alarak kendini ve yakın çevresini koruma altına almayı başarmaktadırlar. Örneğin işsizlik sorununu özellikle hayatlarının kopmaz bir parçası gibi yaşayan kişiler büyük çoğunlukla vasıfsız işçilerdir.

Bu sınıfa mensup işçiler için işsiz kalma durumu her an başlarına gelebilecek bir risk faktörüdür. Diğer yandan sanayi sektöründe çalışan insanların her gün maruz kaldıkları "*stres, radyasyon* ve *zehirlenme riskleri"*gibi riskler de bulunmaktadır.Bu türden riskler farklı meslek grupları arasında eşitsiz bir dağılım göstermektedir. Çeşitli risk grupları ile "*başa çıkma, kaçınma, onları telafi etme"* gibi durumlar da kişi ve meslek gruplarının statüsünden kaynaklı olarak kendi içinde eşitsiz bir dağılım göstermektedir (Beck, 2019: 45- 48).

Yemek yeme alışkanlarının biçimlenmesi alım gücüne göre farklılık gösterdiğinden parası olan kişilerin almış oldukları besinlerin değer ve kalitesi: düşük, ucuz besinlerle beslenen kişilere göre farklı ve eşitsiz bir seyir göstermektedir. Bu durumda bu besinlerin alınması yoluyla kişinin sağlık sistemi sosyo- ekonomik düzeyine göre farklılık göstererek, risk grubu oluşturma yüzdesi belirlenmektedir. Bu durumda da risklerden daha fazla etkilenen grubu sosyo-ekonomik düzeyi düşük olanlar arasında görmek mümkün olmaktadır. Eğitim seviyesi yüksek insanların gazete, haber okuma ve çeşitli konularda araştırma yapma oranları daha fazladır. Bu kişilerin yeni konular hakkında bilgi sahibi olması ve çevrelerini de bu konular hakkında bilgi sahibi etmesi daha yaygın bir durumdur. Bu durum sadece ülke sınırları ile kalmayarak uluslararası basın bültenleri takip edilerek dünyada neler olup bittiği konusunda anında haberdar olunmaktadır. Teknolojinin haberleşme kanallarını bu denli kolay ulaşılabilir hale getirmesinde internet ağının gelişimi çok büyük bir gelişmedir. Teknolojinin bu türden olumlu özelliklerinden daha fazla gençler ve orta yaşlılar yararlanabilmektedir. Yaşlı kişiler ise medya okur yazarlığı konusunda ve internette zaman geçirmek konusunda zamanın gerisinde kalabilmektedir. Bu durum da yaşlılar için bir risk oluşturmaktadır. Bu kişiler zamanın hızına yetişemedikleri için ve henüz tam anlamıyla dijital teknoloji ile iyi bir iletişim kuramadıkları için yalnız kalma riskiyle karşı karşıya kalmaktadırlar

"Tehlikelerin evrenselleşmesi", nerede üretildiklerinden bağımsız olarak "*sanayi üretiminin* yoğun" olduğu alanlarda daha fazla görülmektedir. *Besin* maddeleri temel olarak yeryüzündeki herkesi birbirine bağlamakta ve buradan da sınırların altından her alanda yerini almaktadır. Bunun sağlanması küreselleşme sonucunda yaşanmaktadır. Böylece risklerin genelleşmeleri sonucunda bir kez daha "özel olmayan maruz alanlarını" yaratmaktadır.

Her şeyin tehlikeye dönüştüğü bir yerde artık bir şekilde her şey tehlikeli değildir. Sakınmanın mümkün olmadığı noktada, insanlar artık tehlikeyi düşünerek yaşamak mecburiyetinde olmayı istememektedir. Bu durumda risk toplumu "histeriden kayıtsızlığa ya da kayıtsızlıktan histeriye" doğru yüzünü her yöne çevirmektedir.

Risklerin şu anda yada zamanı belirsiz bir çağda riski yaratanın da bundan etkileneceğine olan düşünce genel kanıyı oluşturmaktadır. "Bumerang" etkisinin burada kendini "tarihsel" olarak sahneye çıkarması beklenen bir durumdur. Riskler alanları çeşitli yerlere yayılırken bu durumun sonucu olarak "sosyal bumerang" etkisi yaratmaktadır. Zenginler ve iktidar sahipleri dahil olmak üzere hiç kimse bu risklerin oluşumunda ve yayılması konusunda kendilerini emniyete alamamaktadır. İlk kez yan etki olarak ortaya çıkan ilk riskler, zamanla geri dönerek asıl yaratım noktasından yani çıkışının gerçekleştiği alanlara yönelik saldırıya geçmektedir. Ekolojik yaşamda meydana gelen kriz durumları daha da farklı risk noktaları oluşturmaktadır. Bu durumun sonucunda tarımın doğal ve ekonomik temelleri dahi yerinden oynayabilmektedir. Böylece halkın en temel besin ve aynı zamanda geçim kaynakları yok olmaktadır. Burada yer alan risk sonuçları sadece doğa tekelinde olmayıp refah seviyesi yüksek olanların servet ve sağlıkları üzerinde de benzer etkiler yaratmaktadır. Bu tür senaryolardan toplumsal alanda "küçük felaketler" olarak söz edilmektedir. Bu tür krizlerin bumerang etkileri doğrudan doğruya gözle görülebilecek tehditler olarak kişi veya kurumlara geri dönmeyebilmektedir. Ancak "para, mülk veya meşruiyet" gibi göstergeler yoluyla kendisini hissettirmektedir. Bu durumda "toptan ve eşitlikçi" bir biçimde her kesimden kişiye zararlı etkilerini göstermektedir. Örneğin ormanların yok edilmesi sadece kuş türlerinin toptan yok olmasına neden olmamakta aynı zamanda "toprağın ve orman mülklerinin" ekonomik değeri üzerinde de negatif etkiler meydana getirmektedir. Bunun yanı sıra,

bir termik santral üretilen merkezde arsa fiyatlarında düşüşler meydana gelmektedir. "Kentsel ve endüstriyel alanlar, otoyollar ve ana yollar, yakın civardaki toprağı kirleterek" geri dönüşü imkansız sonuçlara neden olmaktadır. Doğa ve çevreye zararlı etkileri olan durumların genel sonucunda "Mülkün değeri düştükçe ekolojik yavaş yavaş mülksüzleşmeye doğru gitmeye maruz kalınmaktadır" (Beck, 2019: 50-53).

Risk toplumunun gelişmesiyle birlikte risklere maruz kalanlar ile risklerden fayda sağlayanlar arasındaki çelişkili durum zamanla değişmeye başlamaktadır. Bilginin toplumsal ve ekonomik önemi de benzer şekilde artmaya ve bilgiyle beraber "bilgiye biçim verme (bilim ve araştırma) ve bilgiyi yayma (kitle iletişim") araçları üzerindeki kullanım da artmaktadır. Risk toplumu bu anlamda "bilim, medya ve bilgi toplumunun" bir yüzünü temsil etmektedir.

Bu yüzden risk toplumlarında risklerin tanımlarını üretenler ile bu tanımı kullananlar arasında yeni çelişkiler doğmaktadır. Oluşan risklerin sonuçlarından kişiler bizzat sorumlu tutulmaktadır. Bu kişilere görev veren kurum veya kuruluşlar riskleri kendilerine mal edilmesinden kaçmaktadır (Beck, 2019: 67).

Örneğin kimyagerler önce insanlara zarar verecek ilaçlar üretmekte, daha sonra da kişileri bu ilaçların zararlı etkilerine karşı iyileştirmek için ilaçlar üretmektedir. İkili bir tarafta kalarak piyasaya zehir ve panzehiri birlikte pazarlamaktadırlar. Bu türden kişilerin risklerin meydana gelmesinden dolayı sorumlu oldukları veya bu risklere karşı çözüm ürettiği: yada risklerin ifşasının mı yapıldığı veya sonuçların üstünün mü kapatılmaya çalışıldığı konuları toplumsal alanda belirsizlik taşımaktadır.

Tehlikelerin üretim omurgasını sanayi toplumu oluşturmaktadır. Sanayi toplumu tehlikelerin birden fazla ayağını meydana getirerek ayrıca ekonomik anlamda da bir sömürü döngüsü yaratarak kendisine yönelik her türlü "tehdit ve sorgulama" mekanizmasını sistemli birbiçimde yeniden üretmektedir. Sanayi dönemi her dönemde olduğu gibi risklerini kendisi üretmeye devam etmektedir. Bu şekilde ürettiği risklerden aynı zamanda çeşitli "beslenme kanalları" sağlamaktadır. İlerleyen zamanda risklerin artması ve buna yönelik oluşan bir politik sistemin temelinde bu "faydacılık sistemi" yer almaktadır. Sanayi sonrası toplum modelinde meydana gelen "sapmalar" ve sistemin doğru bir biçimde çalışmamasında bilimsel çalışmalara

yönelik "akıldışılık" ve "teknoloji düşmanlığının" izleri görülmektedir. Risklerin toplumsal alanda bu denli yayılmasında "yürütülemeyen bir tür başarısızlık bilançosu" yer almaktadır. Risklerle mücadele konusunda "bilim insanları" ile birlikte tüm bilimsel çalışmalar büyük oranda başarısız sayılmaktadır. Bu başarısızlığın altında temel olarak sistematik bir şekilde bilimlerin risklere kurumsal-metodolojik yaklaşımda bulunmaması yatmaktadır. Aynı zamanda bilim insanları geliştirdikleri yanlış metotlar sonucunda bu risklerin ortaya çıkması ve yayılmasında pay sahipliğini de üstelenmektedir. Risklerin özellikle çalışma hayatında ihmal edildiği toplumsal bir gerçektir. "Üretkenliğin attırılmasının" desteği her zaman ön planda tutulmuştur. Böylece riskler çoğu zaman ihmal edilmiştir. Bu durum günümüz sanayi sonrası enformasyon toplumunda geçerliliğini hala korumaktadır. "Bilimsel- teknik bilginin" ilk önem sırasında verimlilikten faydalanma yer almaktadır. Bununla bağlantılı tüm tehlikeler ya sonradan göz önüne alınmakta ya da çoğu zaman tamamen görmezden gelinmektedir (Beck, 2019: 83- 87).

Riskler, bilimsel açıdan kabul edilmediği taktirde "varlık gösteremezler". En azından hukuki, tıbbi, teknolojik ya da sosyal olarak varlıkları kabul edilmez, bu sebeple de "önlenemez, muamele görmez ve telafi edilemezler". Modernleşme riskleri üzerine olan tartışmadasöz konusu olan, artık olayları farklı algılama biçimimizin bize gösterdiği şeyin bilgisi değildir. Bilginin gerçeklik değerine yönelik asıl tartışma, "gündelik bilincin" vakıf olamadığı ve algılayamadığı şeyler üzerinden işlemektedir. Gelecekteki tehditlerin büyük birkısmının "radyasyon ve zararlı maddelerden kaynaklı" olarak oluşması öngörülmektedir (Beck, 2019: 108- 111).

Modernlik anlayışının yeniden yorumlanması ile oluşturulan bu çalışma, sanayi toplumundan risk toplumuna geçişin makro sosyolojik bir analizini sunmaktadır. Modernlik anlayışının "süreksizlik" özelliğinden hareketle, "feodal toplumun modernleşme ile birlikte sanayi toplum yapısına geçişi gibi, sanayi toplumu da günümüzde "çözülme" yaşayarak "**başka bir modernliğe doğru"** hareket etmesidir. "Modernleşme, düşünümsel modernleşmeye" doğru evirilmektedir. Bir başka deyişle, sanayileşme modernleşerek yeni bir biçim almıştır ve bu da düşünümsel modernleşme olarak kavramsallaştırılmıştır. Bu durumda toplumsal hayatın farklı alanlarına daha fazla "modernleşme hareketleri" sirayet ederek eski kabuller yıkılmakta ve yeni bir dünya düzeni kurulmaya çalışılmaktadır.

Beckdüşünümsel modernleşme tanımında, değişme sürecini üç aşamada açıklamıştır. Bu aşamalar "modernleşme öncesi, basit modernleşme ve düşünümsel modernleşmedir". Sanayi toplumu basit modernleşme ile ilişkilidir. Düşünümsel modernleşme ise risk toplumu ile ilişkilidir. Sanayi toplumunda metaların dolaşımı ön plandayken, risk toplumunda kötülük ve tehlikelerin dağıtımına odaklanılmıştır. Sanayi toplum yapısı sınıf yönelimli iken, risk toplumu bireyselliğin ön planda tutulduğu bir yapıya işaret etmektedir. "Düşünümsel modernleşme", modernleşme olgusunun kendisi ve var olan kurumsal yapılar hakkında kişilerin bilgi sahibi olmasını ifade etmektedir (Esgin, 2013: 686- 687).

Burada kurumlar hakkındaki düşünümsellik boyutunda, toplumsal hayatın var olan şartları bilginin kullanımına göndermede bulunmaktadır. Sosyal ilişkiler, eyleyenlerin eylemlerini biçimlendiren sosyal yaşama ait bilgilerle düşünümsel bir biçimde yeniden inşa edilmektedir. Bu yeniden inşa etme biçimleri kişileri bilgi ile kurmuş oldukları ilişkide başka bir bilme biçiminin mümkünlülüğü ve yeni bilgiler elde etmenin imkânı ile tanıştırmaktadır.

Düşünümsellik hali kişilerin farkındalıklarının daha üst düzeyde olduğu kabulü üzerine inşa edilmektedir. Modern öncesi zamanda riskler insan kaynaklı değilken, modern dönemde "riskler kader veya tanrıdan gelen bir şey olarak" yorumlanmamaya başlanmıştır. Toplum yapısının bu yeni hali var olan risklerin nasıl kontrol altına alınacağı konusunda girişimlerde bulunmaktadır (Esgin, 2013:687).

Örneğin toplumların yaşlanması konusu tüm dünya için önümüzdeki dönemlerin başlıca risk konularından birini oluşturmaktadır. Doğurganlığın azalması ve bağımlı nüfusun artışıyla birlikte sosyal ve ekonomik anlamda bu durumla nasıl baş edileceği ve bu durumun getirmiş olacağı olası senaryoların nasıl kontrol altına alınacağı büyük bir belirsizliği beraberinde getirmektedir. Ancak risklerin en büyük özelliği hesaplanamaz, açıklanamaz ve sınırları tahayyül edilemez olmasıdır. Bu durum belirsizliklerin tanımlanmasını da sekteye uğratmaktadır. Teknolojik gelişmeler temel olarak gelecek hakkındaki öngörünün arttırılmasına yardımcı olacağı düşüncesi ile donatılmışken, geleceğin risklerle çevrili olması bu inancı sekteye uğratmaktadır.

20. yüzyılın sonuna doğru artık genel olarak herkesin kabul etmek zorunda olduğu bir realite vardır: bu da "doğa ile toplum arasındaki yüzyıllarca süren karşıt

olma halinin sona ermeye başlamasıdır". Doğa artık toplum olmadan, toplum ise doğa olmadan anlaşılabilir görünmemektedir. 19. yüzyılda savunulan biçimi ile doğa insan için yaratılmış bir durumda ve insanların er ya da geç doğaya hükmedeceği şeklinde bir inanış hakimken, bu anlayış yerini sanayi devrimi ile birlikte 20. yüzyılda farklı bir düşünce yapısına bırakmıştır. 20 yüzyılın sonunda anlaşıldığı üzere, "doğa verili bir şey olmayıp, insanın kullanımı için dizayn edilmiş bir ürün değildir". Tarihsel olarak inşa edilmiş olan doğa inanışı, uygar dünyanın yeniden üretiminin doğal koşullarında, tahrip edilen veya tehlikelere maruz kalan iç sisteme dönüşmüştür. Şu anki doğal sistemde tahribatların oluşmasına toplumsal, ekonomik ve siyasi yapılar bir bütün olarak sebebiyet vermektedir. "İleri modernleşmenin toplumsal alana yayılmasıyla birlikte ekonomi, siyaset, aile ve kültürdeki alt sistemlerinin" artık "doğadan bağımsız" olarak anlaşılması imkansızdır. Kişinin kendisini doğada olup bitenlerden ayrı düşünmesi artık söz konusu olmamaktadır. 20. yüzyılın sonunda doğa toplumdur ve toplum da doğadır. Çevre sorunları zaman içinde birer toplumsal sorun ve doğrudan doğruya insanları ilgilendiren sorunlar yumağı haline gelmiştir. Bunlar aynı zamanda "insanın tarihi, yaşama koşulları, dünya ve gerçeklikle ilişkilerinin, ekonomik, kültürel ve siyasi" durumuyla ilgili sorunlarının bir parçası olmuştur (Beck, 2019: 122-124).

Teknolojinin hızlı bir biçimde emek piyasası dahil olması sonucunda çalışma hayatında bireyselleşmeler artmıştır. Bu durumda toplumda kemikleşmiş bir yapı arz eden kurumlar kendi içlerinde çözülmeler yaşayarak bireyselleşmenin arttığı alanlara doğru bir dönüşün başlamasına yol açmıştır (Beck, 2019:131-132).Beck, sanayi sonrası toplum yapısının enformasyon toplumuna dönüşmesi ve bununla birlikte var olan risklerin artarak daha fazla oranda zararlı hale gelmesi konusunda değerlendirmelerde bulunmuştur. Ayrıca, ilerleyen zamanlarda karşılaşılması yüksek ihtimal dahilinde olan sonuçlar hakkında da çalışmasında bazı değerlendirmelere yer vermiştir. İlk olarak, aktüel tartışmalarda "alternatif toplum"un artık parlamentodaki yeni yasa tartışmalarından değil, daha ziyade "mikro- elektronik, genetik teknolojisi ve enformasyon araçlarının" uygulamasından doğacağının beklendiğini belirtmiştir. (Beck, 2019: 336). İkinci olarak, bilinmeyen ve çözüme kavuşmayı bekleyen çok fazla sayıda problemin ve riskin söz konusu olduğunu belirtmiştir (Beck, 2019: 355).

Bilgi ve teknolojinin toplumsal alanda neden olduğu dönüşüm çeşitli riskler

yaratmaktadır. Öte yandan bu riskler "fırsat" ve "yenilik" üretme fonksiyonlarına da zemin hazırlamaktadır. Dolayısıyla, yeni bilgi ve teknoloji, risklerin yıkımına engel olabilmektedir. Risk toplumunun bireylerinin, sorumluluklarının farkında olan ve inisiyatif kullanabilen bireyler olması, riski yarattıkları gibi, bilgi ve teknoloji üretmelerini de sağlamaktadır. Bu da, "bilgi" ve "risk" arasındaki karşılıklı etkileşimin varlığını açıklamaktadır. Her ikisi de birbirinin hem nedeni hem de sonucudur (Yalçınkaya ve Özsoy, 2013: 13).

Dijital çağda bilgi ve risk konusu birbirini besleyen bir durumu özetlemektedir. Yeni bilgi türlerinin hayata aktif bir biçimde girmesi ile birlikte eskiden var olan ve değişmesi gereken bilgiler yeni çağ için risk faktörü oluşturmaktadır. bununla ve eski geleneksel yapıyı yönelik olarak başlatılacak mücadelede en önemli unsur risk gruplarının doğru şekilde kontrol altında tutulabilir olması ve gelecekteki belirsizlilerin minimum düzeyde tutulmasıdır.

6. YAŞLILIK TEORİLERİ VE İŞLEVSELLİK KURAMI BAĞLAMINDADİJİTALÇAĞDA YAŞLI OLMAK

Bu bölümde öncelikle yaşlılığın tarihsel ve toplumsal olarak nasıl tanımlandığı konusu ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır. Bu tanımlanma şekillerinin birbirinden farklı ve birbirine yakın olan özeliklerinin neler olduğu ayrıntılı bir biçimde açıklanacaktır. Daha sonra işlevsellik kuramının ne olduğu ve hangi özelliklere sahip olduğu anlatılacaktır. İşlevsellik kuramı çerçevesinde dijital çağda yaşlı olmanın yaratmış olduğu durumlar ve sorunlar geniş bir biçimde analiz edilecektir.

6.1. YaşlılıkNedir

Yaşlılık genel anlamda bireyin fiziksel ve duyusal mekanizmasında meydana gelen "gerileme, sağlığın, gelir düzeyinin, saygınlığın, rol ve statünün, bağımsızlığın, sosyal yaşantının ve sosyal desteklerinin azalması ve kaybı" gibi pek çok sorunların yaşandığı dönem olarak tasvir edilmektedir (Öztürk, 2015: 7).

Yaşlılık, kişinin geçirmiş olduğu "gelişme ve olgunlaşma" süreçlerinin ardından çevresel ve genetik faktörlerin ön planda olduğu aynı zamanda fiziksel ve psikolojik açıdan da farklılıkların görüldüğü bir gelişim dönemine işaret etmektedir (Ceylan, 2015: 26).

Yaşlanma süreci, "sosyo- kültürel ve ekonomik" olarak belirlenen çevresel faktörlerin de etkili olduğu çok boyutlu bir dönemdir. "Aile, eğitim, kentleşme, kişi başına düşen gelir, işgücü, gelir yapısında" meydana gelen değişimler bu türden çevresel faktörleri oluşturarak genel olarak nüfusun, özelde de bireyin yaşlanmasında doğrudan etkide bulunmaktadırlar (Çuhadar, 2019:50).

Yaşlılık, genellikle bireyin belli bir yaşa gelmesi olarak tanımlanmaktadır. Bu yaş aralığı "sosyo- kültürel ortama ve döneme" göre farklılık gösterebilmektedir (Baran, 2005: 27).

Yaşlılığın başlangıcı olarak "kronolojik yaşın" kabul edilmesinin sebebi, kişilerde yaşlılığın "fizyolojik" olarak belirlenmesinin kesin sonuç vermeyeceğinden psikolojik olarak belirlenmesinin ise "imkânsız" olmasından kaynaklanmaktadır (Pekcan, 2000: 51).

Yaşlanma, yaşamın sonlarına doğru yol almanın takvimsel boyutunu ifade etmektedir. Yaşlılık ise, bir dönemin özelliklerini ifade etmektedir. Bu dönem genel olarak hayatın sonlarının yaşandığının habercisidir (Akçay, 2011: 11).

Yaşlanma, her canlıda görülen, vücudun birçok bölgesinde dinamik olan canlılık halinde azalmaya neden olan evrensel bir süreci tanımlamaktadır. Başka bir deyişle"moleküler, hücre, doku, organ ve sistemler" düzeyinde süreç içerisinde ortaya çıkan, "yapısal ve fonksiyonel" değişikliklerin geneline işaret etmektedir.Yaşlanma, bedenin anatomik yapısı ve fonksiyonlarında meydana gelen bozuklukların artan oranda kronikleşmesinin bir sonucu olarak gerçekleşir. Yaşlanma, kaçınılması mümkün olmayan "kronolojik, sosyal ve biyolojik" boyutları olan çok yönlü bir süreci tanımlamaktadır (Onuncu Kalkınma Planı, 2014: 2).

"Yaşlanma" doğrudan süreçsel olana işaret ederken, "yaşlılık" bir dönemin yapısına gönderme yapmaktadır. Yaşlanmanın dönemsel olarak farklı özellikleri mevcuttur. Bu dönemler kategorik olarak "bebeklik, çocukluk, erinlik, ergenlik, gençlik, genç yetişkinlik, orta yaşlılık ve yaşlılık" olarak sınıflandırılmaktadır. Bir diğer görüşe göre yaşam üç dönemde ele alınmaktadır: "gençlik, yetişkinlik ve yaşlılık. Gençlik dönemi" 0-18 yaş aralığında yaşanmaktadır. Bu dönemde "büyüme, öğrenme ve sosyalleşme" sonucunda kişinin hayatı şekillenmeye başlamaktadır. Bu dönemde kişiler "bebeklik, çocukluk ve ergenlik" çağlarını tamamlayarak toplumsal alanda varlık göstermektedirler. Ayrıca biyolojik/fiziksel olarak da olgunlaşma bu dönemde yaşanmaktadır. "Yetişkinlik dönemi 18-64 yaş" arasındaki bireylerin "biyoloji, ekonomik ve sosyal rollerinin" toplumsal alanda pratik edilmesi sonucunda üretkenliğin en verimli geçildiği dönem olma özelliğine sahiptir. "Yaşlılık dönemi" ise, 65 (**D**ünya **S**ağlık **Ö**rgütünün verileri doğrultusunda) yaş ve sonrasını içine alan yaş aralığı olmaktadır. Yaşlılık döneminde kişiler "fiziksel olarak gerilemeye, emeklilik hayatına geçmeye" başlamaktadır. Bu dönemin sorunsuz bir şekilde geçirilebilmesi için kişilerin "sağlık durumlarının ve sosyo-ekonomik" şartların iyi olması önemlidir (Canatan, 2018: 14- 15).

Yaşlılık kavramı sadece kronolojik olarak ele alındığında yaşlılığın bir bütün olarak tüm yönleri anlaşılamamaktadır. Yaşlanma ve yaşlılık döneminde etkilen durum ve şartlardan bağımsız olarak yaşlanan kişilerin doğru bir şekilde analiz edilmesi mümkün

değildir. Yaşlanma ve yaşlılık dönemi üzerinde doğrudan etkisi olan etmenler temel olarak üç başlık altında toplanmaktadır. Bunların ilki olan "**kalıtım"** faktörü önemli bir değişkendir. Kişinin özellikle dış görünüş olarak genç bir yapısı var ise ve aynı zamanda ailesinin diğer yaşlı bireylerinde yaşlılık geç başlamış ise kişiler için bu olumlu bir durumdur. İkinci olarak "**çevresel faktörler**, beslenme ve yaşama koşulları" kişilerin sağlığı ve sağlıklı yaşlanması için önemlidir. Bunlar kişinin hızlı yaşlanmasına doğrudan katkısı olan durumlara işaret etmektedir. Üçüncü olarak ise **hastalık** halleri yaşlanma ve yaşlılık üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptir. Kişilere "acı veren ve sakatlık durumları" yaratan hastalık halleri yaşlanan bireyler için olumsuz bir yaşam pratiğine yol açmaktadır. Son olarak "**duygular"** önemli psikolojik etmenlerden birisidir. Hayatının büyük bir kısmında kişilerin "travma veya acıya" maruz kalmaları durumunda hayatın dengeli bir şekilde geçmesi mümkün olmamaktadır. Kişilerin yaşlılık dönemlerini etkileyen yukarıda sayılan faktörlerin yanı sıra "tıp ve sağlık alanında yapılan bilimsel ve teknolojik gelişmelerin" önemi büyüktür (Ceylan, 2015: 30).

Yaşlılık döneminin bir bütün olarak incelenebilmesi için insan yapısının "biyolojik, psikolojik, sosyal, ekonomik, antropolojik, tarihsel ve ruhsal" olarak çok yönlü olduğunun göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Yaşlılık süreçsel olarak incelendiğinde "biyo-psiko- sosyal" dinamiklerin etkileşim içinde varlık gösterdiği anlaşılmaktadır. Biyolojik süreçler bedenin fiziksel yönü olan işlevselliği ile ilgilenirken, psikolojik süreçler, "bilişsel, duyusal ve kişilik" yapısı ile alakadar olmaktadır. Sosyal süreçler ise, bireyin sosyal yapı içindeki konumu ve çevresi ile olan ilişkisine odaklanmaktadır (Canatan, 2018: 14- 15).

6.1.1. Yaşlanmanın Biyolojik Yönleri

Kronolojik yaşlanma durumu her kişi aynı olmakla birlikte, biyolojik yaşlanma kişiden kişiye kalıtımın ön planda olması sebebiyle farklılık göstermektedir. Biyolojik yaşlanmak üzerinde farklı yaşama pratikleri ve uzun dönemler yapılan meslek ve işler, aynı zamanda yaşanan rahatsızlıklar belirleyici olmaktadır (Ceylan, 2015: 32-33).

Yaşlanmanın biyolojik yönünde insan vücudunda çoğu işlevi yerine getiren organların hücre yapılarında kayıpların yaşanması yer almaktadır (Öztürk, 2015: 7).

Yaşlanmada kişilerde meydana gelen değişimler hemen göze çarpmaktadır. Örneğin boyun kısalması, kilonun artması veya geçirilen hastalıklara göre azalması, kas ve

kemiklerin yoğunluğunda azalma, saçların seyrelmesi, deride kırışıklıkların oluşması, solunum kapasitesinde azalma olması, sinir sisteminin, uyku sistemi ve duyu sisteminin uyarılmasında hassasiyet dengelerinin bozulması gibi değişimler oluşmaktadır. Yaşlılık normal seyrinde olduğu zaman bir hastalık olarak düşünülmemektedir. Ancak bu dönemde meydana gelen bir dizi sağlık sorunları beraberinde ölüm riskinde de artışlara yol açmaktadır. Maksimum yaşam süresi 120 yaş dolaylarında iken, bu yaşın üzerinde yaşayan insan sayısı çok azdır. Biyolojik çalışmalar genetik faktör ve çevresel faktörlerin insan yaşamı üzerinde çok önemli etkileri olduğunu göstermektedir (Canatan, 2018: 19).

6.1.2. Yaşlanmanın Psikolojik Yönleri

Kronolojik olarak yaşlanmaya başlamış olmalarına rağmen kendilerini yaşlı gibi hissetmeyen kişiler vardır. Bu durumun tam tersi de doğrudur: ileri yaşlarda olmamalarına rağmen kendileri yaşlı gibi hisseden kişiler de vardır. Tüm bunlar psikolojik yaşlanma ile ilişkilidir. Psikolojik yaşlanma kişilerin "maddi durumu, eğitim seviyesi, cinsiyeti ve geçirilen ömrün kalitesine" göre değişkenlik gösterebilmektedir (Ceylan, 2015: 35).

Yaşlanmaya başlayan kişiler fiziksel aktivitelerinde eskisine oranla yavaşlama veya aksama gibi durumlar yaşayabilmektedir. Yaşlıların olumsuz bir düşünce üretmeyerek var olan yavaşlamanın yaşlanmanın doğası gereği ortaya çıktığı düşüncesini çok fazla olumlayarak veya olumsuzlayarak karşılama ihtimali yüksektir. Yaşlılık döneminde kişilerde büyük ve sebepsiz yerde "kaygı düzeyinde" artışların meydana gelmesi, "korkular üretmesi ve yaşlılık halini inkâr düzeyinde" kabullenmeme hali psikolojik olarak sorunların olduğunu göstermektedir (Canatan, 2018:21).

6.1.3. Yaşlanmanın Sosyolojik Yönleri

Yaşlılığın sosyolojik yönü, kişilerin içinde yaşamış olduğu sosyal hayattaki yaş ve yaşlı bireylere yönelik kabul edilen "değer ve normlar" ile aynı zamanda belli yaş gruplarından beklenen "davranış şekilleri ve değer verme biçimleri" ile açıklamaktadır (Ceylan, 2015:37).

Günümüzde yaşlıların bulundukları "sınıfsal ve sosyal konumlarda, alınan eğitimde, sahip olunan mesleklerde, çalışma yaşamında", sağlık imkanlarından

faydalanma biçimlerinde eşitsizlikler söz konusudur (Baran, 2018a: 587).

Yaşlanmanın psikolojik yönlerine maruz kalan kişilerde "çalışma ve sosyal hayata katılımda" güç ve yeteneklerde azalmalar ve gittikçe kaybolma gözlemlenmektedir. Ayrıca, yaşlanan kişiler var olan yetenek ve becerilerini toplumda yerli yerinde kullanamamaktadır (Öztürk, 2015: 7).

Yaşlanmanın sosyolojik boyutu 'yaşlının toplumdaki durumu' ve 'toplumun yaşlılıkla ilgili durumu' olarak farklı iki boyut üzerinden ele alınmaktadır. Toplumsal hayatta yaşlı konusunda yaşlının toplumdaki konumu, toplumsal olarak geçirilen ve maruz kalınan basamaklar ve yaşanan problemler ön planda olmaktadır. İnsanlar toplumsal hayata doğdukları andan itibaren dahil olmaktadırlar. Doğumdan itibaren ebeveyne olan muhtaçlığı ile gelişmeye başlayan birey, çevrenin varlığının farkında olarak sosyalleşmeye başlamaktadır. Yakın ve uzak çevre ilişkileri zamanla geniş bir alana yayılmaktadır. Yaşamın farklı dönemlerinde toplumsal olarak kendisinden beklenen davranış kalıplarını yerine getirmek için çaba harcayan birey, yaşlandığı zaman da o dönemin şartlarına uygun bir şekilde davranış örüntüleri sergilemektedir. Sosyal bir varlık olarak doğduğu toplumun kurallarına uyum gösterirken başarılı veya başarısız bir şekilde yerine getirmiş olmaktadır. Gelişme dönemlerinin her birinde bireylere birbirinden bağımsız olmayan bazı sorumluluklar yüklenmektedir. Bu durum yaşlılık döneminde de devam etmektedir. Geleneksel ve modern toplumlarda yaşlılara farklı sorumluluklar yüklenmiştir. Geleneksel toplumlarda yaşlının rolü kuşaklararası bir yapıda köprü görevi görmek olmuştur. Modern dönemde ise yaşlının konumu "rolsüzlük" veya "geri çekilme" rolünde olup hayatın akışında çok fazla söz sahibiolmadıkları yönünde fikir üretilmiştir. Geniş aile içinde söz sahibi olan yaşlı bireyler çekirdek aileye geçişler yaşandıkça daha az sorumluluk yüklenen kişilere dönüşmüştür. Bu ise bireyselleşmenin artmasıyla yaşlılara ve yaşlığa olumsuz bir anlam yüklenmesine yol açmıştır. Toplumsal yaşlanma alanında yaşlılık konusunda ön plana çıkan konular 'sosyal problemler' ve 'sosyal politikalar' açısından ele alınmıştır. Özellikle "ekonomik sorunlar, yaşlı yoksulluğu, yaşlı hakları, yaşlı ayrımcılığı, yaşlıların bakımı" gibi konular toplumsal olarak yaşlanmada meydana gelebilecek olumsuz durumların önlenmesi amacıyla ve bu konuyla ilgili politika geliştirilmesine yönelik adımlar için ön ayak olmuştur (Canatan, 2018:23- 24).

6.2. YaşlılıkTeorileri

Sanayi devrimi ile birlikte var olan "üretim sürecinin" değişmesi sonucunda tüketim alışkanlıklarında dönüşümler yaşanmıştır. "Meslek hayatında uzmanlaşma ve emeklilik sisteminin" aktif olarak hayata geçmesi sonucunda nüfus- "aile ve toplum" yapısında çeşitli değişimler meydana gelmiştir. Teknolojik alanda meydana gelen yeni gelişmeler, "tıp ve sağlık" alanında oluşan ve yaygınlık gösteren farklı yenilikler, "insan ve çevre" arasındaki etkileşim biçimlerinin yeniden düzenlenmesi sonucu olarak yaşlılık döneminde de büyük ölçüde değişim ve dönüşümler yaşanarak yaşlılık teorilerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır **(**Özmete, 20119:14).

Yaşlılar toplumsal alanda meydana gelen bu süreci sosyal ve psikolojik olarak farklı şekillerde tecrübe etmişlerdir. Emekli olan kişilerin toplum tarafından kendilerine verilen "rolsüzlükbeklentisi" sonucunda rolsüzlük, kendini toplum dışında görme gibi olumsuz durumların gelişmesine yol açmıştır. Toplumsal alanda yaşlılık konusunda meydana gelen bu türden değişimlerin anlaşılması için teorisyenler tarafından çeşitli teoriler geliştirilmiştir. Bu teoriler Birinci Kuşak Sosyal Yaşlılık Teorileri, İkinci Kuşak Teorileri (Etkileşimci Yaklaşımlar) ve Üçüncü Kuşak Teorileri'dir (Canatan, 2018: 94).Bu teoriler ve bu teorilerin içindeki başka teoriler aşağıda incelenecektir.

6.2.1. Birinci Kuşak Sosyal YaşlılıkTeorileri

Sosyal yaşlılık teorilerinin büyük bir kısmı 1950-1960 yılları arasında yazılmıştır. Burada yazılan teorik yaklaşımlar temellerini "psikoloji ve sosyolojiden" almıştır. Aşağıda anlatılan birinci kuşak teoriler "yapısal- fonksiyonalist" bakış açısına dayalı olarak ele alınmıştır. Yapısal işlevselci yaklaşım toplum yapısını genel olarak birbirleri ile ilişki içinde, "etkileşim halinde bulunan bir sistem" olarak kabul etmektedir. Bu sistemin kapsadığı alan kendisini oluşturan bölümler arasındaki "karşılıklı ilişkiyi" içermektedir. Bu parçaların her birisibirbirinden bağımsız olmayan ve bir bütün olarak ele alınan bir yapı oluşturmaktadır. Sistemin herhangi bir "parçasıdeğişmeye uğradığı zaman sistem bozulmaya" başlamaktadır. Sistemin dengesinde meydana gelen değişme sonucunda oluşan bozulma ile sistem bir bütün olarak sorun yaşamakta ve bunun sonucunda da radikal bir değişme ve yeni bir örgütlenme biçimine kavuşmaktadır. Yaklaşım esas olarak "biyolojik modelden" esinlenerek toplumu da yaşayan bir organizma olarak görmekte ve her bir yapının

mevcut bir işlevi olduğunu vurgulamaktadır. İşlevin yapıyı önceliği bir durum söz konusudur (Canatan, 2018: 94).

6.2.1.1. Yaşamdan geri çekilme (ilişki kesme) teorisi

Yaşlanan bireyler var olan toplumsal düzenin sürmesi ve korunması için bunlara uyum göstermekte veya sahip oldukları rollerden kaçınmaktadır. Kişilerin yaşlılık dönemine uyumlu olmasında etkili olan "rollerin ve aktivitelerin" yavaş yavaş bırakılması ve bu kişilerin başka bir alana yönelmesi sonucunda yaşamdan geri çekilme teorisi gerçekleşmiş olmaktadır (Özmete, 2019: 15).

Temeli sosyolojideki "fonsiyonalist" kuram olan yaşamdan geri çekilme teorisine göre yaşlanan birey toplumsal "sistemin devamlılığının" sorunsuz bir şekilde sağlanmak için bu "sisteme uyumlu" davranış sergilemek mecburiyetindedir. Sistemin geleceği ve dinamik bir yapıda gelişebilmesi için yaşlılardan var olan rollerini bırakmaları ve rolsüz olmaları ve buna uyumlu hareket etmeleri beklenmektedir. "Yaşamdan geri çekilme hali yaşlıların toplumsal alanda eskisine oranla daha az görünür olmaları ve farklı bir alana çekilme hali" olarak ifade edilmektedir (Canatan, 2018: 95).

Yaşlanan kişilerin emek piyasasından (yani üretim ve tüketim süreçlerine dahil olmayarak) çekilmesinin ardından ortaya çıkması muhtemel sorunlara ilgi artmıştır. Bu emekli olma hali yaşlanan kişilerin diğer sosyalleşme ortamlarından da çekilmesine ve kendi kişisel yaşamlarına yoğunlaşmasına neden olmuştur. Bu dönemin sağlıklı bir şekilde yaşanması ve yaşlanan bireylerin yalnız yaşamamaları için daha fazla kişiyle temas etmeleri ve farklı aktiviteleri hayatlarına dahil etmeleri önemlidir (Ceylan, 2015: 39-40).

Yaşamdan geri çekilmede yaşlılar aktif olarak yaşamış oldukları dönemden sonra kendilerini eskisine oranla daha az uğraşı ile meşgul etmeye başlamaktadırlar. Kendileri için daha fazla boş zamanın kalmış olması ile birlikte bu alanı nasıl dolduracakları konusunda belli bir dönem kafa karışıklığı yaşayan yaşlı kişiler bu dönemi çoğunlukla daha az işi geniş zamana yayarak yapmaktadır. Böylece birden fazla alanda aktif olan kişiler daha kısıtlı alanlarda varlık göstermeyi tercih etmektedir.

Yaşlı kişiler fiziki alandaki faaliyetlerini daha az sergileyerek ruhsal olarak dış çevre ile olan ilişkilerini belli bir alanda tutmaya özen göstermektedir. Bu kişiler, sosyalleşmealanlarını daha çok yaşlanan kişilerin yoğunlukta olduğu bölgelere kaydırmaktadır. Özellikle emekli olan erkek yaşlılar günün büyük oranını evde geçirmekte ve zamanla evde uzun süre kalmanın yaratmış olduğu yeni duruma adaptasyon sağlamaktadırlar. Ancak geçen zaman içinde yaşlı kişiler ev içinde "yeni roller" edinerek evde kalma hali ile başa çıkmaya alışmaktadır. Yaşlılar için "çalışma hayatının" vermiş olduğu sınırlılık dahilindeki özgür olma hali, ev içindeki konumlarında oldukça farklılık göstermektedir (Canatan, 2018: 95).

Geri çekilmenin yaşlı üzerinde hissedilen ağırlığı yaşlının içinde bulunmuş olduğu ruh hali üzerinden değerlendirilmektedir. Yaşlanan bireylerin "dünyadan elini eteğini çekme hali" kısa sürede mümkün olmamaktadır. Yaşlanmaya başlayan kişiler zamanının büyük bir çoğunluğunu ölümü düşünerek yaşamamaktadır. Yaşlılar kendi rızaları ile yaşamdan kendilerini "geri çekmek" isteseler dahi, toplumsal hayat ve özellikle yakın temas kurulun çevre buna müsaade etmemektedir. Kişiler yaşlanma dönemlerini dengeli bir ruh ve beden halinde sürdürmektedir. Çok fazla "aktif bir yaşam" kuramamalarına rağmen, toplumsal alandan tamamen geri çekilme de yaşanmamaktadır (Canatan,2018: 95).

6.2.1.2. Aktivite (etkinlik) teorisi

Aktivite teorisi, "çalışma ve üretken" bir yaşama vurgu yapmaktadır. Yaşlı kişilerin sosyal alandaki yaşama pratikleri sonucunda "bütünleşme eylemlilikleri" oluşmaktadır. Yaşlanan bireylerin toplumsal alandaki uğraşılarını hem"sorumluluk hem de mecburiyetleri" kapsayan yeni rollerin geliştirilmesi oluşturmaktadır **(**Özmete, 2019: 15).

Aktive teorisi yaşlanan bireylerin "emeklilik, bozulan sağlık, rolsüzlük" gibi durumlar karşısında nasıl davranış sergiledikleri hakkında yapılan araştırmaların cevabı niteliğini taşımaktadır. Bu teoriye göre kişilerin davranışlarında farklılaşmaların meydana gelmesinde etkili olanın "yaş faktörü olmadığı", etkili olanın yapılan "etkinlik ve aktiviteler" olduğu belirtilmektedir. Bu teorinin ulaştığı bir diğer sonuca göre, "aktif yaşlılardauyum gösterme davranışı" aktif olmayan ve pasif bir şekilde hayatına devam eden kişilere göre daha olumludur. Ayrıca, bu kişilerin hayattan keyif alarak yaşadıklarını tespit edilmektedir. Bu teori daha çok

"üretkenliği ve çalışmayı" arttırmaya yönelik olarak destekleyici bir kuram olma özelliğine sahiptir. Yaşlıların sosyal aktivitelere katılması "sosyal bütünleşmenin" artmasına olanak sağlamaktadır. Yaşlanan bireylerin eskisine oranla kendilerine "sorumluluk verilmemesi ve zorunluluklara karşı korunma çabası yerini yeni rol ve çabaların geliştirilmesine" bırakmaktadır. Aktif yaşlanmada ideal olarak kabul edilen "orta yaşın uzatılması aksine son dönem" yaşlılığın radikal bir biçimde farklı veya özel olması değildir. Aktivite teorisi bu yönüyle yaşlanmayı bireyselleşmiş bir sosyal sorun olarak görmektedir. Yaşlıların kendilerini yaşamaktan dolayı mutlu hissetmelerinin asıl sebebi olarak bir şeyler ile meşgul olmaları yönündeki düşünceyi pekiştiren bir teorik yanılsama olarak kabul edilmektedir. Günümüzde ise, "fizyolojik ve psikolojik sağlığın sürdürülebilmesi için aktif olmanın gerekliliği" özellikle üzerinde önemle durulan konular arasında yer almaktadır. 2012 yılını Dünya Sağlık Örgütü "aktif yaşlanma" yılı olarak kabul etmiş ve bunun sağlanmasına yönelik desteklerde bulunmuştur (Canatan, 2018: 96).

Her yaşlanan kişi aktif olmaya aynı derecede önem vermemektedir. Bu durum deneyim, kişilik yapısı, ekonomik durum ve sosyal kaynaklara erişim gibi faktörlerin de etkileri ile değişiklik göstermektedir. Yaşlı olan kişilerin aktif bir şekilde yaşamlarını idame ettirmeme durumunda kendilerini mutlu hissetme oranları da git gide düşmeye başlamaktadır.

6.2.1.3. Süreklilik (devamlılık) teorisi

Süreklilik teorisine göre yaşlı bireyler kendilerinde eskiden beri var olan ve çoğu zaman yaptıkları "rollerin" yerine yeni roller edinmektedir. Yaşlanan kişilerin çevre ile "etkileşim ve iletişim" halinde olması sonucu olarak uyumluluk içinde olması devam etmiş olmaktadır. Bu teori yaşlanma pratiklerinin dinamik ve canlı yapısından söz etmektedir **(**Özmete, 2019: 15).

Bu teoriye göre yaşlanan kişi eskiden aktif olarak uyguladığı rollerden vazgeçmektedir. Bu vazgeçtiği rollerin yerine yenilerini koyarak çevreyle olan uyumlu halini sürdürmeye devam etmektedir. "Bütünleşmiş bir kişiliğe sahip kişilerin" bu süreklilik halinin korunmasında, yaşlılığa uygun olan rollerin edinilmesinde ve sonrasında sorunsuz bir yaşlanma dönemine geçilmesinde yer alacakları belirtilmektedir. "Süreklilik teorisine" göre kişilerin hayattan zevk almalarının en büyük temeli "başarılı yaşlılık" dönemi geçirmeleri ile alakalıdır. Bu

başarılı yaşlanmada kişiler genel kabullere uyum göstermekten ziyade kendilerine uygun olan ve hayatlarında kolaylıkla uygulayabilecekleri "normları" yerine getirmektedir (Canatan, 2018: 96- 97).

Yaşlanan bireylerin bu dönemlerini sorunsuz bir biçimde geçirebilmelerinde bu dönemde uyulması gereken durumlara karşı direnç göstermemeleri önemlidir. Mutlu bir yaşlılığın süreklilik arz eden bir duruma işaret ettiği düşünülmektedir. Yaşlılar için ise süreklilik hali bu döneme girilmesi ve ölüm düşüncesinin varlık göstermesi sonucunda sekteye uğrayabilmektedir. Bunun önüne geçilebilmesi için yaşlılara diğer aile üyeleri tarafından yalnız olmadıkları ve çevrelerinde onları seven kişilerin bulundukları süreklilikle hatırlatılması gerekmektedir.

6.2.1.4. Rol teorisi

İnsan hayatının her alanında toplumsal "roller, yaş veya yaşam" dilimleriyle "bütünleşmiş bir yapı" arz etmektedir. Bireyler bulundukları yaşın kendilerine biçtikleriuygun rolleri göstermekle yükümlüdür. "Sosyalizasyon sürecinde kazanılan bu roller, çocukluk, orta yaş ve yaşlılık" boyunca devam etmektedir **(**Özmete, 2019: 15).

İnsanlar çeşitli "sosyal rollerin" sahibi olarak yaşamlarını sürdürmektedir. Bu roller anne, baba, dede, nine, öğretmen, mühendis, kız, erkek vb. gibi farklılıklar göstermektedir. Bu roller sayesinde birey "sosyal ve kendilik bilincinde" olan bir varlık olarak kabul edilmektedir. Bu tür sosyal rollerin dönemsel ve yaşa bağlı olarak farklı anlam ve değeri bulunmaktadır. Örneğin bazı toplumlarda 65 yaşında olan bir baba ile 25 yaşında olan bir babadan beklentiler farklılık göstermektedir. Toplum içinde kazanılan roller belirli beklenti ve sorumluluk örüntüleri oluşturmaktadır. Özellikle yaş konusunda edinilen "normlarda" kesin kaideler mevcuttur ve kişilerden buna uygun davranış göstermeleri beklenmektedir. Toplumsal olarak yaşa ilişkin kurallar toplum tarafından kişilere aktarılmaktadır. Bu aktarım "sosyalizasyonyoluyla" sağlanır. Sosyalizasyon, bireylere toplumsal olarak "eylemlerini nasıl ve hangi roller vasıtasıyla" yerine getireceklerini, bu rollerle nasıl uyumlu bir yaşam yaşayacaklarını, eskiden kazanılmış olan rollerinden kişileri nasıl kopacaklarını ve ayrıca toplumla "bütünleşmiş bir yapıyı" nasıl kuracaklarını öğretmektedir. Bu nedenle "sosyalizasyon" hayatın devam ettiği süre içinde devamlı olarak bireylerin hayatında var olmaktadır. Rol teorisinin de esinlendiği bir diğer

teori “yapısal-işlevselciliktir”. Bu teorinin çıkış noktası ise, “toplumsal hayatın roller vasıtasıyla devamlılığın sağlandığı” görüşü ile ilgilidir. “Toplumsal düzen ve dengenin” sorunsuz bir şekilde sağlanabilmesi için kişilerden “beklenen toplumsal rollerin yerine getirilmesi” önemlidir. Topludaki bu “denge halinin” merkezinde kişilere biçilen roller yer almaktadır (Canatan, 2018: 97-98).

Kişilerin başarılı bir yaşlılık dönemine girebilmeleri öncelikli olarak sorunsuz ve bir sosyalizasyondan geçmeleri ile mümkün olabilmektedir. Sosyalizasyonun ölene kadar kişilerin yaşamları üzerinde hayati etkisi bulunmaktadır. Kişiler bu yolla hayatta tecrübe ettikleri rol ve davranışları belirli kalıplar dahilinde geleceğe aktarabilmektedirler. Burada yaşam örüntüsü bir anlamda motiflenmektedir. Çocukluktan itibaren bu örüntü şekillenerek yetişkinlik ve yaşlılık gibi dönemlerde de hala devamlılığını sağlamaktadır.

6.2.1.5. Alt- kültür teorisi

Bu teoriye göre, yaşlanan kişiler toplumun “sağlıklı, katılımcı ve üretken üyeleri” olmadıkları için toplumun diğer kısımlarından ayrışmaktadırlar. Bu durumda “kendilik bilinci ve sosyal kimliklerini ve aidiyetlerini bir alt kültüre uygun bir biçimde sürdürmektedirler. Bu alt kültür bulunulan çevrenin ve sosyal ortamın ekonomik ve kültürel değerlerini” benimseme durumlarına göre farklılık göstermektedir **(**Özmete, 2019: 15).

Alt- kültürün oluşabilmesi için toplumun diğer üyelerinden farklı olarak o grupta bulunan kişiler arasında etkileşim ve iletişimin yoğun olması gerekmektedir. Bu kültüre sahip kişiler arasında “ortak hafıza”, ortak olarak geçmişten gelen belli bir “birikim, ortak ilgi ve beğenilerin, ortak paylaşımların” bulunması önemlidir. Bu gurubun dışında kalanlar ile grup üyeleri arasında sınırlar keskin ayrımlar mevcuttur. Yaşlıların toplumdaki diğer bireylerden ayrı olarak ele alınması gerektiğini düşünen alt-kültür teorisyenleri, yaşlıları belli bir sınıflandırmaya tabi tutarak alt sosyo-ekonomik grubu temsil ettiklerini ve yaşlarından dolayı da eşitsiz bir muameleye tabi tutulduklarını düşünmektedir (Canatan, 2018: 98).

6.2.1.6. Yaş tabakaları teorisi

Bu teoride, yaşlanan kişilerin salt bir biçimde takvimsel olarak algılanmasında eksik olan bir tanımlama biçiminin yer aldığı belirtilmektedir. Bu

nedenle, kişilerin yaşlarının toplumsal olarak ne anlam ifade ettiği ve bununla ilişkili olarak yaş gruplarının yapısı ve mevcudiyetleri hakkında açıklamanın önemli olduğu savunulmaktadır **(**Özmete, 2019: 15).

Yaş tabakaları teorisi, yaşlılığın "sürecini etkilen toplumsal değişmeler" konusunda bir çerçeve sunmaktadır. Toplumsal alanda yer alan farklı yaş statülerine sahip grup ve bu grupların taşıdıkları anlamlar incelenmektedir. Bu teoriye göre, her yaşın kendine has farklı bir tabakası bulunmaktadır. Bu teorinin ilgi alanı sadece yaşlıların yer aldığı yaş grubu tabakası olmayıp, her yaştan kişilerin oluşturdukları farklı yaş grubu tabakaları ve bunların kendi aralarındaki geçiş dinamiklerini oluşturmaktadır. Bu teorinin temel olarak kabul ettiği görüş, yaşın evrensellik özelliği taşıdığıdır. Yaşın sosyal roller ile olan ilişkisi özellikle ilgi alanını oluşturmaktadır. Toplumsal olarak farklı yaş gruplarındaki kişilere karşı oluşan "beklenti ve sorumluluklar" farklılıklar göstermektedir. "Toplumsal rollere" göre farklılık gösteren "yaş tabakaları" modern toplumda yaşlılar üzerinde kısıtlamalar oluşturmaktadır. Tabakalar arasında oluşan farklılık durumu "sosyalizasyon süreci ve kişiler arasındaki dağıtım" sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Dağıtım, toplumun ihtiyaçlarının karşılanması için farklı rollere mensup olan kişilerin yollanmasıdır (Canatan, 2018: 99).

6.2.2. İkinci Kuşak Teoriler (EtkileşimciYaklaşımlar)

Aşağıda yer alan ikinci kuşak teoriler genel olarak "sosyal etkileşimi" vurgulayarak: yaşlıların sosyal dünyaları arasındaki devinimli ilişkilerin kendi içindeki dinamiklerinin neler olduğunu ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Yaşlılardan var olan durumlara yönelik olara uyum gösterecek şekilde hareket etmeleri beklenmektedir. Ayrıca yeni durumlara karşı da yaşlıların uyum becerisi göstermesi ve "sosyal çevre ile uyumlu" ilişkiler sürdürmesi gerekliliği vurgulanmaktadır (Canatan, 2018:102).

6.2.2.1. Sembolik etkileşim teorisi

"Birey ve çevre etkileşimi içinde çevrede" meydana gelen herhangi bir "değişim" yaşlı kişileri ve bulundukları yaşlanma sürecini de doğrudan etkilemektedir. Kişiler yaşlanmaya başladıkça toplumsal hayata eskisine oranla daha az katılımda bulunmakta ve farklı katılım alanları konusunda kısıtlı sosyalleşmeler meydana gelebilmektedir. Bu teori genel olarak "etkileşimde" meydana gelmesi

ihtimal olan ve engel oluşturan unsurların tespit edilmesi ve ortadan kaldırılması yönünde çalışmalar yapılması üzerinde durmaktadır **(**Özmete, 2019: 15).

Bu teorik yaklaşıma göre, kişiye dışarıdan gelen ve kişiyi maruz bırakan durumlar karşısında kişi pasif bir varlık olmak yerine: kendi eylemleri üzerinde yorum geliştiren, onu değerlendirerek tanımlayan ve kendi davranış örüntülerini dinamik bir biçimde oluşturan kişiler olarak kabul edilmektedir. Sembolik etkileşim, bireylerin "karar verme ve fikirlerioluşturma" süreçlerine de vurgu yapmaktadır (Wallace ve Wolf, 2012: 269).

Bu çerçevede toplumsallığın devamlılığı için etkileşimin vazgeçilmez bir unsur olduğu üzerinde durmaktadır. Bireyin toplumsal hayatta sosyal bir varlık haline gelebilmesi için çevresindeki diğer insanlarla etkileşim ve iletişim halinde olması gerekmektedir. Bu etkileşim sonucunda kişilerin kişilik yapısı ve düşünce sisteminde "değişimler" meydana gelir. Budeğişimin sonucu olarak kişilerde "gelişim göstergeleri olumlu yönde ilerler". Etkileşim içinde bulunan her bir kişi bu etkileşimin sonucu olarak zihninde bir "anlam" oluşturmaktadır. Toplumsal hayata "katılımın" yaşlılar için genç oldukları yaşlardaki gibi olmaması normal bir sürecin ifadesi olmaktadır. Ancak buna rağmen az da olsa toplumsal hayat ile bağların kopartılmaması ve bu etkileşimin devam etmesi yaşlıların hayatında önemli bir değişim kapısını aralamaktadır. Bu teorik çerçeve baz alındığı taktirde hem bireysel durumların hem de çevresel koşulların "yeni etkileşim ve iletişim modelleri" sonucunda değişebileceği gibi olumlu görüşler hâkim olmaktadır (Canatan, 2018: 102).

6.2.2.2. Etiketlemeteorisi

Toplumsal alanda yaşlanan kişiler için oluşturulmuş ve kabul görmüş "tanımlamalar ve şemalar" yoluyla bireylerin kendisi hakkında belli bir "yargı ve algı" mekanizması geliştirerek bu doğrultuda karar vermesi sağlanmaktadır. Toplumdaki diğer bireylerce yaşlanan bireyler için oluşturulan bu etiketler yaşlıların davranma biçimleri ve düşünme yapıları üzerinde kalıcı etkiler yaratarak "kendilik bilincinin" şekillenmesinde rol oynamaktadır **(**Özmete, 2019:15).

Etiketleme Teorisi kişilerin kendilerine yönelik bilinçlerinin toplumsal *etkileşim* sonucunda oluştuğunu ileri sürmektedir. Diğer bir ifade ile, kişilerin kendileri dışındaki diğer şahısların kendilerine ne şekilde tavır takındıkları ve kişi

hakkında kendi zihinlerinde oluşturdukları belli başlı "tanımlara ve oluşturulan şemalara" bakarak kendisi hakkında bir düşünceye ulaşmaktadır. Birey diğer kişilerin kendilerini koydukları "kategorik şemalara" uygun bir şekilde hareket etmeye başlamaktadır. Bunun sonucu olarak kişilerin "kendi benlik algısı ve davranışları değişmeye ve buna göre şekillenmeye" başlamaktadır (Canatan, 2018: 103).

Özellikle yaşlanma dönemine giren kişilerin emekli olmasıyla birlikte çevrenin de onlara yönelik olarak davranışları değişmektedir. Bu süreç kişilerin emeklilik etiketine maruz kalmasına sebep olmaktadır. Yaşlılık dönemlerinde kişilerin başına gelen belli başlı durumlar, genç insanlara oranla farklı tanımlamalar altına sokulmaktadır. Örneğin gençken kişilerin unutma hali için herhangi bir ifade kullanılmazken yaşlı kişiler unutkanlık yaşandıklarında onlara bunak muamelesi yapılmaktadır. Bu türden etiketlemeler her yaştan kişilerin üzerinde negatif etki yarattığı gibi, yaşlıların üzerinde de olumsuz bir etki yaratmaktadır. Etiket ve nesnesinin birbirine uyumlu bir hale gelmesi bu türden etiketlenmelerin sonucunda kişilerin hayatlarını bunlara göre yeniden oluşturmaya başladıklarında ortaya çıkmaktadır. Etiketleme durumu çoğu zaman kişi üzerinde negatif etkiler oluşturmakta ve özellikle çok hassas bir dönem olan yaşlılıkta bu negatif etkiler çok daha fazla olabilmektedir.

6.2.2.3. Sosyal çöküş teorisi

Sosyal çöküş teorisi, etiketleme teorisinin devamı niteliğinde toplumsal hayatın içinden doğmuş ve kişiler üzerinde etkili olmuştur. "Rol kaybı" yaşayan yaşlı kişiler bu durumun hem nedeni hem de bir sonucu olarak meydana gelen "belirsizlikhallerinden" dolayı "yeni kararlar almak" yönünde eğilim göstermemektedir **(**Özmete, 2019:15).

Sosyal çöküş teorisi, "etiketleme teorisinin" devamı niteliğindedir. Bu teorik yaklaşıma göre yaşlılık dönemine giren kişiler, bu dönemde eskiden sahip oldukları statü ve rolleri geride bırakmaktadır. Bunun sonucu olarak da bu yeni duruma göre yeni davranış kalıpları oluşturulması beklenmektedir. Bu geçiş döneminde kişiler "belirsizlik durumu" ile karşı karşıya kalarak yeni döneme nasıl ayak uyduracaklarını bilemedikleri için "kararsızlık" yaşamakta, bu noktada karar alma süreçleri sekteye uğramakta ve kişiler çöküş yaşayabilmektedir. Hayatı radikal bir değişime uğrayan

yaşlılar ne şekilde davranış gösterecekleri ve nasıl karar alacakları konusunda çelişkiler yaşamaktadır. Bu teorik yaklaşım, kişilerin hayatta belirli davranış kalıplarına yönelik belli bir biçimde rollere sahip olduğunu öne sürmektedir. Bu türden davranış ve rol kalıpların yaşlanıldığı zaman değişeceği, bu durumun ise "uyum" sağlamak konusunda sorunlara yol açabileceği belirtilmektedir. Diğer bir ifade ile uyum sağlayamayan yaşlı kişilerin yeni hayatlarında bir "çökkünlük hali" ile karşı karşıya kalacakları ifade edilmektedir (Canatan, 2018:103).

Çökkünlük halinin her yaşta kişilerin başına gelmesi muhtemeldir. Ancak gençlik dönemlerinde karşılaşılan sorun veya değişimlere karşı kısa sürede karar alma süreçleri etkili iken ve bu durumu uyum çoğu zaman kolaylıkla sağlanmakta iken: yaşlılıkta bu türden durumlara yönelik karar alma hali daha uzun süreleri bulmakta ve alınan karaların da çok güvenilen kişilerce onaylandıktan sonra hayata geçirilmesine özellikle dikkat edilmektedir. Yaşlanan bireyler onaylandıklarını ve çevredeki kişilerin kendilerine olan güven duygularını hissettikleri durumlarda bu türden negatif duygu hallerine girme sıklıkları azalmaktadır.

6.2.2.4. Sosyal alış-veriş teorisi

Sosyal alıveriş teorisi, sosyal çevrede "ceza getiren davranıştan kaçma veya ödül getiren davranışa yönelme" pratiğine dayalı olarak inşa edilmiş bir teoridir. Bu ödülleri alan kişiler üzerinde içsel ve dışsal doyum ve haz mekanizmalarının gelişmesini sağlamaktadır. Yaşlılık döneminde "bakım ve hizmet değişimi" şeklinde ortaya çıkan ve kuşaklar arasındaki dayanışmayı arttırmasının sağlanmasına çok büyük katkısı bulunmaktadır. Örneğin, Yaşlı aileler çalışan çocuklarının çocuklarına (torunlarına) kendi evlerinde bakmaktadırlar. Aile bazında bakıldığı zaman yaşlı ebeveynlerin en büyük katkılarının torunlarının bakımıylameşgul olmaları yoluyla kuşaklar arasındaki alışverişin sağlanmasına katkıda bulunmaları olduğu görülmektedir **(**Özmete, 2019: 16).

Sosyal alış-veriş teorisine göre kişiler ceza gelmesi muhtemel davranışlardan kaçınmakta" fakat sonucunda "ödül" olan davranışa yönelme eğiliminde olmaktadır. Bu teoride çıkarlar en önemli pekiştireçtir. Bu teori özellikle "gündelik hayatta kişilerin karar alma süreçleri" veya bazı davranışlardan nasıl "kaçınma" eğilimi gösterdiklerini ortaya koymaktadır. Elde edilen bu ödüller kişiler için içsel ve dışsal olarak hazlar vermektedir. Kazanılan bu ödüllerin bir bedeli muhakkak olmuştur.

Ödül kazanmak adına kişiler hayatta belirli şeylerden kendilerini alıkoymak mecburiyetinde kalmışlardır. Bu türden ödül veya cezaların dereceleri diğerlerine karşı kazanılan veya kaybedilen şeyler üzerinden yapılan kıyaslamalar sonucunda kendisine yönelttiği oklarla sonucunda doyumlu veya doğumsuzluk hissiler yaşanabilmektedir. Doyumlu bir ruh halinde olan kişinin yaptığı davranışa yönelik ilgisi artarken, doyumsuzluk hissi o davranışı terk etmesine neden olmaktadır. Bu teorik bakış açısı üzerinden yaşlıların durumu incelendiğinde, yaşlı kişilerin ilişki kurdukları kendileri gibi yaşlı kişilerle kendilerini kıyasladıklarında kendi durumlarından duydukları memnuniyet seviyesi yüksek ise, kendilerini ilişkilerinde "doyumlu hissettikleri" belirtilmektedir. Fakat aksi olarak hissettiklerinde ise kendilerini "doyumsuz" olarak hissettikleri ifade edilmektedir. Modern çağda alış-veriş teorinin karşılığı "karşılıklı bakım ve hizmet değişimi" şeklinde vuku bulmaktadır. Bu durum kuşaklar arasında yapılan karşılıklı bir ilişkiler bütünü ve alış- veriş şeklinde kendisini göstermektedir. Toplumsal ve kültürel olarak kuşaklar arasında yapılan yardım sağlayıcı etkinlikler sonucunda ilişkilerin ve davranışların desteklenmesi sağlanmaya çalışılmaktadır. Bu teorinin destekleyicileri, kişilerin yaşları ilerledikçe "birincil gruplarla kurulan sosyal ilişkilerin zayıfladığını" ileri sürmektedir (Canatan, 2018: 104).

Örneğin yaşlanmada kişilerin en çok karşılaştıkları problem sesleri eskisi kadar iyi ve net duyamamaktır. Bu durumun sonucu olarak kişiler kalabalık ortamlara girdiklerinde seslerin sürekli birbirinin üstüne çıkması sonucunda kendilerini ifade edebilecek denli iyi bir şekilde sesler işitilememektedir. Bu durumun sonucunda kişi kendisini yetersiz hissetmekte diğer kişilerin kendisini duymamasından kaynaklı olarak sorunu yüzüne vurması durumunda ise, kişiler kendilerini bu tür sosyalleşme ortamlarından geri çekmek zorunda kalmaktadır. Çünkü bu tür ortamlarda bulunma hali eskisi gibi kendisini iyi gelmemekte, kendini doyumsuz hissetmektedir. Bunun çözümü olarak da kişilerle birebir etkileşim ve iletişim halinde kalarak hem kendisi için daha uygun olanı seçmekte hem de bu tür ortamlarda kendini daha az kötü hissetmemektedir. Özellikle de kendisi yaşlarda ses duyma problemi olmayan insanların varlığı ile yüzleşmek kişi içinolumsuz hisler duymasına neden olmaktadır. Bu türden alış-verişlerin zayıflamasında özellikle: yaşlanan kişilerin sosyal olarak var olan statü ve rollerinin azalması sonucunda yapılan bu türden alış-verişlerdekipazarlıklar güçlerini yitirdikleri için

yapılamamaktadır. Böylece zamanla daha da azalan alış-veriş etkileşimi ve iletişimine geçmektedirler.

6.2.2.5. Yaşlılığın politik ekonomisi

Toplumda hâkim olan "politik ve ekonomik" yapının, yaşlılık pratiklerinin "yapılanması ve inşa sürecinde" doğrudan etkileyici rolü bulunmaktadır. Yaşlılık olgusu, toplumdaki diğer ilişki biçimlerinden ayrı bir yerde durmadığı için ekonomi politiğin tam da eşiğinde duran bir kavram halini almaktadır. Günümüz neoliberalizminin yeniden inşa ettiği insan modelinde: insanlar her an rekabet halinde olan, değişime uyumlu, yeni teknolojik süreçlere ayak uydurma özelliğine sahip ve zorunluluklarla sürekli olarak baş etmek durumunda kalan kişilerdir. Bu yaklaşım açısından bakıldığında, yaşlılık döneminde "başarılı yaşlanma" ve "üretken yaşlanma" gibi söylem ve kavramsallaştırmalar üzerinden yaşlılık ve yaşlanma olgularının da yeniden inşa sürecine girdiği görülmektedir(Özmete, 2019:15).

Yaşlılar, mevcut görünümleri ile toplumsal alanda istenmeyen özelliklere sahipken, gençleşmeleri anti- aging yoluyla sağlanmakta ve bu yolla istenilen yaşlı profiline ulaşılmaktadır. Bu anlamda neoliberal sistemin talepleri doğrultusunda kendilerinin de inanmaya başladığı yeni profiller üretilmeye başlanmaktadır. Modern çağda yaşlanmanın negatif olarak algılanıp bir sorun biçiminde görülmesinde, yaşlanmanın "iyileştirilmesi gereken bir hastalık olarak değerlendirilmesinin" belirleyici rolü olduğu görülmektedir. Bu anlamda küreselleşen dünyada yaşlanma olgusu, biyolojik özelliklerinden ziyade kültürel özelliklerine göre ön plana çıkmaktadır **(**İpek, 2019: 201-202).

Yaşlılık konusu bu teorik bakış açısında makro boyutta ele alınmaktadır. Toplumun sosyal ve ekonomik yönleri üzerinde durulurken, yaşlı kişiler bir ürün olarak görülmektedir. Toplumun içinde bulunmuş olduğu ekonomik ve sosyal yapı bu kişileri tamamen "şekillendirmekte ve yaşlı kişiler bu yapı" içinde gelişim göstermektedir. Toplumda yer alan ve eşitsizliğin oluşmasına neden olan sosyal sınıfların "değerli kaynaklara erişim" konusunda yaşlılar önünde bir çeşit engel oluşturmaktadırlar. Bu tür gruplar toplumda baskın kimlikler oluşturmakta ve bunun sonucunda kaynaklara erişim sınırlandırılarak "eşitliksiz" bir toplum yapısı inşa edilmektedir. Yaşlılığın politik ekonomisinde asıl vurgulanan husus kaynaklara erişimin belli kişilerin himayesinde olmasından ötürü oluşan eşitsizliklerde yaşlıların

konumudur. Bu teorik yaklaşımda yaşlıların "eşitliksiz toplumsal yapı karşısında uyumlu" bir şekilde varlık göstermeleri konusu yapıların makro analizler sonucunda ele alınmaktadır.Bu bakış açısına göre yaşlanma durumu bir "sorun" teşkil etmemektedir. Sorunlar "yaşlıların düşük gelir elde etmesi, sağlık bakımı ve temel ihtiyaçların karşılanmasında yaşlıların mağdur hale getirilmesinde" toplumsal şartların elverişsizliği olmaktadır. Günümüzde ekonomik ve sosyal koşulların "kapitalist" temelli olması yaşlılar konusunda oluşturulacak politikaları doğrudan etkilemektedir. Bu teorik bakış açısının alana en önemli katkısı yaşlılık konusunda ayrı ve özel sosyal politikaların oluşturulmasına yönelik teşvik ediciliği vurgulamış olmasıdır (Canatan, 2018:104).

6.2.2.6. Sosyo- çevresel teori

Bu teorik yaklaşım yaşlanan bireyin davranışlarını anlamak için içinde yaşanılan "çevrenin, normların ve aktivite kaynaklarının bir bütün olarak değerlendirilmesi" gerekmektedir. Bu doğrultuda yaşlıların "nerede, ne şekilde hangi normlara bağlı olarak aktivitelerde bulunacağı" konusu önemlilik arz etmektedir **(**Özmete, 2019: 16).

Kamusal alanın farklı noktalarında daha çok erkeklerin görüldüğü, ev içi alanlarda ise daha fazla kadınların var olduğu bir toplumsal yaşlı popülasyonu varlığını devam ettirmektedir. Büyük şehirlerde yaşayan yaşlı bireylerin giderek daha fazla yalnız yaşadıkları görülmektedir. Bu oranları daha çok kadınlar oluşturmaktadır. "Kentleşme, sanayileşme *ve* modernleşme" arttıkça beraberinde bireyselleşme pratiklerinde de artışlar meydana gelmektedir. Bireyselleşmeye bağlı olarak da kişiler yalnız yaşamaya başlamaktadır. Geçmişte yalnız yaşlanmak çok fazla gerçekleşmeyen bir durum iken: günümüzde yaşlanan kişiler kendi istek ve rızaları sonucunda yalnız yaşamayı tercih etme eğilimi göstermektedir **(**Görgün-Baran ve Sarıtaş,2018**)**.

Sosyo- çevresel teori aynı zamanda "yaşlı ve çevre" konusunu gündeme getirmektedir. Etkinlik ve geri çekilme teorileri genişletilerek burada geniş bir çerçeve altında incelenmektedir. Yaşlı bireylerin "sosyal davranış örüntülülerinin anlaşılması konusunda çevre, kural ve aktiviteler" birbirinden bağımsız olmayan bir şekilde birleştirilerek bir bütün olarak ele alınmaktadır. Yaşlıların temelde var olan faaliyet kaynaklarını "genel sağlık hali, var olan ekonomik durumu ve sağlanan

sosyal yardım ağları" oluşturmaktadır. Yaşlıların etkinlikte bulunma hali onların içlerinde var olan kapasitenin bir yönünü ortaya çıkarması bakımından önem arz etmektedir. Bu bakış açısına göre bireylerin faaliyetlerde bulunma dereceleri arttıkça, kendilerini mutlu hissetme durumlarında artışlar meydana gelecektir. Ayrıca, yaşlıların aktif olarak yapmış olduğu faaliyetler sosyal çevrelerini de belirleme ve bu da onlara iyi gelmektedir (Canatan, 2018: 105).

6.2.2.7. Yaşam rotası (seyri) yaklaşımı

Bu teori, insanın yaşadığı dönem boyunca "öğrenme ve kendini geliştirme" faaliyetlerinin devam ettiğini ayrıca bu sürecin süreklilik arz eden bir durum olarak canlı bir yapı sergilediğini ifade etmektedir. Bu doğrultuda "değişim ve dönüşüm" eylemliliklerin lineer bir doğrultuda olmayarak çok yönlülüğü üzerinde vurgu yapılmaktadır. Gelişmenin seyri kimi zaman "büyüme ve gelişme" şeklinde yaşanırken kimi zaman da ilerlemenin zıddı yönünde olmaktadır **(**Özmete, 2019:16).

Kişilerin sosyal sermayelerini en iyi şekilde ifade eden düşünür olan Pierre Bourdieu, eylemlilik halinde bulunan kişilerin, içinde bulunduğu alanda sahip olduğu "ilişkiler ağına" gönderme yapar. "Eyleyicinin diğerleriyle olan bağlantıları, grup üyelikleri, bu ilişkilerin getirdiği eyleyicinin üstündeki veya ona yönelik yükümlülükler, ayrıcalıklar ve itimat" gibi olgular bu sermayenin içeriğini oluşturur (Wallace ve Wolf, 2012).

Yaşam rotası yaklaşımı hayat boyunca insanların sahip oldukları veya içinde bulundukları "rolleri" baz almaktadır. Bu teori gelişim veya ilerleme fikrinin hayatın bir noktasında durduğunu kabul etmez. Aksine bu teori yaşam var oldukça kişinin "gelişim" gösterdiğinden söz etmektedir. Gelişim lineer olarak tek yönlü olacak şekilde her zaman olumlu bir seyir" göstermemektedir. Gelişimin inişli çıkışlı, olumlu veya olumsuz birçokdurumun bir bütünü olduğundan söz edilmektedir. Yaşlılık dönemi bütün bireylerde aynı şekilde yaşanmamaktadır. "Yaşamsal döngüler" her kişide farklı sonuçlar doğurduğu için kişisel yapı ve özellikler burada önemli rol oynamaktadır (Canatan, 2018: 106).

6.2.2.8 Yaşam boyu sermaye teorisi

Yaşam boyu sermaye teorisine göre bireyler**,** erken yaşlarda "üretim etkinliklerine katıldıkları": böylece bireylerin bu katılma faaliyetleri sonucunda

"bilgi ve yetenekleri" ile diğer insanlara ve topluma yapmış oldukları katkıların toplamını oluşturdukları ifade edilmektedir. Yaşlanan kişilerin diğer kişiler ve toplumsalla olan "ilişkilerinin" kopmaz yada sıkı olmaması "sosyal sermayenin" güçlü veya zayıf yönlerinin daha ağır bastığına işaret etmektedir **(**Özmete, 2019: 16).

Yaşam boyu sermaye teorisine göre insanlar doğumdan ölene kadar geçen zaman içinde edindikleri bilgi ve üretmiş oldukları ve bunun sonucunda toplumsala yaptıkları desteklerle bireysel ve toplumsal olarak ele alınmaktadır. Yaşam boyu sermaye içine doğulan toplumsal alandan elde edilen her türlü "birikimin" yeniden topluma yansımasıdır. Burada sözü geçen sermaye tipi "sosyal, psikolojik veya biyolojik" olabilmektedir. "Sosyal sermaye" bir bütün olarak "ekonomik ve beşeri sermayeyi" oluşturmaktadır. "Ekonomik sermaye" maddi, "parasal" olanı, "beşeri sermaye" ise kişinin toplumsal bir yapıyı bürünmesidir. Kişilerin toplumsallaşması ise eğitim yoluyla sağlanmaktadır. "Beşeri sermaye" insan yaşamının her aşamasında yeni deneyim ve bilgiler elde etmesi sonucunda üretken ve dinamik bir yapı göstererek ölene kadar devam etmektedir. Sermaye konusunda "çevre ve toplumsal alan arasında döngüsel bir ilişki" vardır. Toplum çevresel olandan etkilenmekte çevre de toplumsallığın etkisi altına girmektedir yani ikisi arasında karşılıklı bir etkileşim söz konusudur. Sosyal sermaye konusunda Coleman şöyle bir tanımlama yapmıştır: "Sosyal sermaye yalnızca onu gerçekleştirmek için çaba gösterenlerin yarattığı ve onların faydalanabileceği değil, yapının tüm parçaları tarafından kullanabilecek mükemmel bir kamusal araç olma özelliğine sahiptir". Çevresel faktörlerden toplumda yaşayan kişiler eşit bir şekilde etkilenmediğinden dolayı sosyal sermaye "toplumsal eşitsizliği ve tabakalaşmayı" etkilemektedir. Yaşam boyunca biriken sermayeyi kişi yaşlılık döneminde olumlu veya olumsuz bir şekilde yaşamaktadır. Bu birikim olumlu nüveleri içeriyor ise kişi için yaşlılık dönemi "aktif bir yaşam" sürerek devam etmektedir. Bunun yanı sıra kişi bu sermeye birikimi konusunda yeterince başarılı olmamış ise yaşlılık dönemi daha az sosyal ilişkilerle, yaşanan ekonomik sıkıntılarla "pasif bir biçimde" yaşanmaktadır (Canatan, 2018: 106- 107).

6.2.3. Üçüncü KuşakTeoriler

Üçüncü kuşak teoriler yaşlılık döneminde kişilerin "aktif bir yaşamda" nasılkalabilecekleri konusunu ele almıştır. Bu teoriler daha çok 1980 döneminden günümüze kadar olan zaman dilimi ile ilgilenmiştir. Daha çok "mikro yapıdaki

bireysel psikolojik araştırmalar" üzerinden hızla "değişen durum ve olaylar" incelenmiştir. Yapılan araştırmalarda "anlam" üzerinde yoğunlaşarak, nitel veriler ele edilmeye çalışılmıştır. Bu türden araştırmalar pozitivist bakış açısından ziyade "eleştirel bakış açısını" tercih etmiştir. Bunlar sosyal fenomenolojist, sosyal inşacı, eleştirel, feminist ve postmodern teoriler olmak üzere aşağıda yer almaktadır (Canatan, 2018: 110).

6.2.3.1. Sosyal fenomenoloji ve sosyal yapılandırmacı yaklaşımlar

Sosyal fenomenoloji ve sosyal yapılandırıcı yaklaşımlar genel olarakyaşlanmanın realitesine, yaşın olağan gerçekliğine ve yaşlanmanın farklı boyutlarının nasıl tanımlandığına ve farklı yaş gruplarına odaklanmaktadır. Ayrıca, toplumsal alanda var olan mevcut yaşlılık kavramı ve algısının ötesinde, bireyin yaşlılık dönemindeki yaşanmışlıklarını nasıl dillendirdiğine dikkat edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Özmete, 2019: 16).

Fenomenoloji, birey ve onun bilinçli deneyimleriyle hareket ağını kuran ve daha önceden var olan "kabuller, önyargılar ve felsefi dogmalardan" etkilenmemeye çalışan bir toplumsal yöntemdir. Fenomenoloji olayları toplumsal aktör tarafından "doğrudan doğruya" algıladığı şekli ile inceler. Fenomenoloji, bireylerden öğrenmiş oldukları kavramların olduğu gibi kabul edilmemesini ve onların sorgulanmasını talep etmektedir. Dünyaya bakışı ve dünyadaki insan konumlarının sorgulanarak yaşanmasını istemektedir. Bu düşünce biçimi, işlevselci bakış açısına yönelik eleştirel bir tutum alarak işlevselciliğin aksi yönünde, kültürel olarak öğrenilen düşüncelere yönelik meydan okuma halini oluşturmaktadır. Ayrıca, insan algısının genel olarak kavramlar tarafından şekillendiğini vurgulayarak, aynı zamanda başkalarının algılarına benzer algılar edindiğimizi ve bunun nasıl sağlandığını ve deneyimlenen bazı olaylarla benzer bir dünyanın nasıl inşa edildiğini incelemektedir (Wallace ve Wolf, 2012: 349- 351).

Fenomenolojik çalışmalar "nitel yöntemler" kullanılarak toplumsal yaşamın keşfi üzerine yoğunlaşmaktadır. Fenomenoloji çalışması yapan kişiler "katılımcı küçük bir grupla yüz yüze etkileşim kurarak gözlem" yapmaktadırlar. Fenomenoloji çalışması yapan kişiler insanın "eylemde bulunma süreci ve kurmuş olduğu gerçeklik arasındaki karşılıklı etkileşim ve iletişime" bakmaktadır. Burada "gündelik yaşamda anlamların nasıl üretildiği" önemlidir. Fenomenoloji, insanların kendi sosyal

dünyalarını nasıl inşa ettiği ve bu sürecin öznesi konumunda iken, yaratıcı bir tasarımcı şeklinde nasıl ürettiğine yönelik düşünce sistemleri geliştirilmiştir. Yaşlılık alanında yapılan çalışmaların ilgi odağı ise "yaşlanma gerçeği, yaşındoğası, yaşlanma çeşitlerinin neler olduğu, kimleri içerdiği ve hangi türden yaşlıların bu kategorilerde olduğunu" araştırmak olmuştur (Canatan, 2018: 110).

Yaşla ilgili kavram ve gerçekler de toplumsal olarak üretilmektedir. Fenomenologlar bu "inşa sürecini ve buna etki eden tanımlamaların" nasıl ortaya çıktığını araştırmaktadır. Yaşlıların yakın çevreleri ile kurdukları "bireysel etkileşim örüntülerine" ulaşılarak yaşlılığın farklı tecrübelere nasıl ulaştıkları incelenmiş olmaktadır.Bunun için "etnografya ve diğer niteliksel çalışmalara" odaklanılmıştır. Sosyal yaşam içinde yer alan "ekonomik, kültürel, tarihi ve sosyal pratikler" dikkate alınarak nasıl bir inşa sürecinden geçildiği anlaşılmaya çalışılmaktadır. Yaşlılık konusunda önceden yapılan ve çoğu yaşlıların karşılaştığı sorunlara değinen çalışmaların aksine "yaşlıların güçlü, esnek, engellerin üstesinden gelebilme kabiliyeti gösteren taraflarına" da odaklanılması gerektiği düşünülmektedir (Canatan, 2018: 110- 111).

6.2.3.2. Eleştirelyaklaşım

Eleştirel yaklaşım, yaşlılık dönemi ile var olan teorileri salt bir biçimde eleştirmek yerine yaşlılığın güçlü ve farklı yönleri vurgulayan 'olumlu yaşlanma modellerinin' üretilmesi gerektiği üzerinde durmaktadır. Bu sayede yaşlanan bireylerin karşılaştıkları sorunlara çözüm yollarının üretilmesine katkı sağlanması amaçlanmaktadır **(**Özmete, 2019: 16).

Eleştirel yaklaşımı benimseyen teorisyenler, "özne ve nesne arasındaki ilişkinin karşılıklı dönüşüm ve değişim konusu" üzerinde eleştiriler geliştirmişlerdir. Yaş konusunda eleştirel teorisyenler, yaşın nasıl anlamlandırılarak kavramsal hale getirildiği ve bunun dilsel olana nasıl yansıdığı konusuna değinmektedirler. Yaşlılık konusunda pozitivist yaklaşımı benimseyen teorisyenlerin üretmiş oldukları sınırlı bir alanı eleştirmişlerdir. Yaşlılık konusunda geliştirilen modelde şu konular üzerine yoğunlaşmışlardır. İlk olarak yaşlılık olgusunun bireysel ve yorum getirilerek genişletilen sınırlarını yeniden tayin etmenin teorileştirilmesi ile ilgilenilmektedir. İkinci olarak, yaşlılıkta "aktif katılım" kavramının hangi aktivite ve eylemliliklerini kapsadığının belirlenmesi ve buna ek olarak kamu politikasına aktif bir katılım

sağlamanın da ilave edilmesi ile ilgilenilmektedir. Üçüncü olarak yaşlılık konusunda yapılan alan çalışmalarını bir araya getirmek ile ilgilenilmektedir. Son olarak ise yaşlılık konusunda yeni fikirler üreterek alanda uygulamalı çalışmalar yapılmasına yönelik örnek teşkil edecek araştırmalar yapılmasına önem verilmektedir (Canatan, 2018:111).

6.2.3.3. Feminist teoriler

Feminist teoriler kadınların yaşlanma pratiklerinin onların bireysel tercihlerinin bir sonucu olmadığını belirtmektedir. Aksine, yaşlanma pratiklerinin "sosyal, ekonomik, politik bir biçimde makro düzeydeki değişkenler" tarafından şekillendiğine işaret etmektedir (Özmete, 2019: 16).

Yaşlılık konusu cinsiyet farklılıkları bağlamında yeniden ele alındığında: yaşlı nüfusunda artışların meydana gelmesinin gelişmiş ülkelerdeki zenginlik ve refah seviyeleri yüksek durumda olduğundan bu durum oralarda çok büyük bir fark oluşturmamaktadır. Yaşlılık konusunda problemlerin ortaya çıkmasında büyük oranda gelişmekte olan ülkelerin başı çektiği görülmektedir. Bu ülkeler henüz zenginleşip, refah seviyelerinde yükselmeler oluşmadığından bu tür problemlerin artarak devam edeceği ileri sürülmektedirler. Araştırmalarda kadınlar ve erkekler arasındaki yaş ortamlarına bakıldığı zaman kadınların 4 ile 7 yıl kadar erkeklerden daha uzun süre yaşadıkları görülmektedir. Kadınların daha uzun süre yaşaması hem olumlu hem de olumsuz birçok yönden etkiler yaratmaktadır. Bu etkilerin her yönü ayrı ayrı inceleme konuları oluşturmaktadır. Bir taraftan kocası öldükten sonra dul kalan kişilerin yalnız yaşamak zorunda kalacakları bir zaman dilimi mutlaktır. Öte yandan ise, çoğu kadının gelir düzeyi çok düşük ve sosyal güvenceden yoksun bir şekilde yoksullaşmayla karşı karşıya kalacaktır. Dolayısıyla yaşlanma dönemi kadınlar açısından yoksullaşmayı da beraberinde getirmektedir. Farklı kamusal alandaki yaşlı popülasyonlarına bakıldığı zaman, daha çok erkeklerin ev dışındaki alanlarda görünürlük kazandığı, ev içi alanlarda ise daha fazla kadınların var olduğu gözlemlenmektedir (Görgün-Baran ve Sarıtaş, 2018).

Feminist teoriler, "toplumsal cinsiyet perspektifi" ile yaşlanan kadın ve erkek arasındaki ekonomi ve iktidar ilişkileri üzerinden cinsiyet kavramının sosyal ve yapısal düzenlemeler bağlamında incelenmesi yönündeki görüşleri savunmaktadır. Feminist teoriler toplumsal uzamda var olan mikro ve makro yapıdaki bütün düşünce

biçimleri birleştirme düşüncesindedir. Bu yüzden yapılan feminist çalışmalar niteliksel ve niceliksel araştırma yöntemlerini birlikte kullanma fikri ile hareket etmektedirler. "Cinsiyet, ırk, sosyal sınıf, cinsel yönelimler, engellilik" gibi konular feminist çalışmaların konularının merkezimi oluşturmaktadır. Yaşlılık konusundaki feminist görüşlerin büyük bir çoğunluğu sosyalist feminizm ayağında görüş sunmaktadır. Kadınların konumunun ataerkil toplumsal yapıda daha da önemsiz bir konuma itildiği konusunu ele almaktadır. Sosyalist feministler, cinsiyete dayalı işbölümünde ortaya çıkan eşitsizlikler ve çalışmanın ödüllendirmesindeki değişime dikkat çekmektedir (Canatan, 2018: 112).

Geçmişte, yalnız yaşayan kadınların hayatlarını sürdürebilmeleri için ikinci veya üçüncü bir evliliğe zorlandıkları görülmektedir. Ancak bugün sosyal politikalar geçmişe oranla daha fazla iyileştiği, olumlu gelişmeler sağlandığı ve yaşlılar belli politikalardan faydalanabildikleri için bazı yaşlı kadınlar evlenmek istememektedir ve yalnız yaşayarak hayatlarını devam ettirtmektedir.

6.2.3.4. Postmodern teori

Postmodern teoriler, II. dünya savaşından sonra üretim biçimlerinde meydana gelen değişimler, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki son gelişmeler, bireylerin konumlarına yüklenen anlamlar ve hizmetlerin yapısından değişimlerden doğrudan etkilenmiştir (Özmete, 2019: 16). Postmodern teoriler genel olarak 1950'lerden günümüze kadar gerçekleşen "bilim ve teknolojinin" toplumsal alandaki yansımaları ve değişimlerini temsil etmektedir. Emek piyasasında bilgi ve teknolojik unsurların ön planda olduğu ve iletişimin her alana yayıldığı bir yeni dünya düzenini anlatmaktadır. Teknolojik unsurun toplumsal hayat ve emek piyasasına girmesi ve hızlanarak yaygınlık göstermesi ekonomik ve daha birçok alanda değişimler meydana gelmesine yol açmıştır. Sanayi döneminde "kapitalist düzenin" hakimiyeti altında olan her kurum ve toplumsal alan "post endüstriyel toplumda yerini bilgi toplumuna bırakmıştır". Emek piyasasında vasıflı olan bilginin kendisi ve bu bilgiyi kullanan kişilerdir. Fiziki gücün değerli olduğu dönem yerini bilim ve teknolojinin üstünlüğüne bırakmıştır. Bilgi toplumu olarak ifade edilen yeni dünya düzeninde "toplumsal rollerde ve gündelik hayat pratiklerinde" değişmeler meydana gelmiştir. Bu değişmelerin sonucunda çevre ve azınlık grupta yer alan kişilerin hakları ve özellikle de kadın ve erkek eşitliğinin ön planda olduğu bir dönemden söz

edilmektedir. Bu dönemde "kültürel değerlere olan korunmacı tavır" artarak gelişmeye devam etmiştir. Yaşlılık konusuna sanayi döneminde çok fazla önem verilmemesine rağmen postmodern dönemde üzerinde durulan ve ortaya çıkan sorunlara yönelik çözüm arayışı içinde bulunulan bir duruş sergilenmektedir. Özellikle yaşlılar salt bir biçimde "sayısal/demografik" olarak değerlendirilmemekte, özelde "yaşlıların hayatlarına" dokunularak daha somut iyileştirilmeler yapılmasına yönelik girişimlerde bulunulmaktadır (Canatan, 2018: 114).

Bir yandan da tüketim piyasaları yaşlıların tüketici rolünde aktif birer kullanıcı olmaları yönünde teşvikler yapmaktadır. Sağlık alanında yaşlı bedeni araştırmaların konusu olmaktadır. Özellikle kozmetik alanında yaşlanma karşıtı ürünler, dinç kalmanın yöntemleri üzerine yaratılan pazardaki bakım kremleri üretilerek genç bir görünüme sahip kişiler yaratılmaya çalışılmaktadır.

7. İŞLEVSELLİK KAVRAMI

Bu bölümde, makro sosyolojik kuramlardan biri olan işlevselcilik kuramı ayrıntılı bir biçimde ele alınacaktır. Genel olarak işlevselciliğin temel kabulleri ve savları üzerinde durulacaktır. Ayrıca, yaşlanan kişilerden beklenen ve yeniden işlevsellik olarak adlandırılabilecek yeni roller edinmeleri yönündeki gelişmeler bu bölümdeaçıklanacaktır.

Yaşlılığın tarihsel ve toplumsal olarak ele alınış biçimi, yaşlanan bireylerin üzerinde kurulmaya çalışılan ve onların topluma yeniden işlevsel olmaları yönünde adımlar atılmasını sağlayan politikaların öncülüğünde sürekli devam eden "ölene kadar işlevsel olma halinin" sürdürülmesi için yaşlılardan istenen, talep edilen hususların hangi konuları kapsadığı önemlilik arz etmektedir. Bu çalışmada, "Yaşam boyu öğrenme, aktif yaşlanma" gibi yaşlılık döneminin daha verimli geçirilmesi ve yaşlıların topluma fayda sağlamalarına yönelik talep edilen hususlar analiz edilecektir. Dünyada yaşlanan nüfustaki artış ve bununla mücadele edilmesi hususunda yaşlanan kişilerin "topluma yeniden entegre olma halinin yeniden dizayn edilmesi" üzerinde önemle durulan hususlar arasındaki yerini korumaktadır. Yaşlılık dönemine adım atan ve sonrasında emekli olan kişilerin bu dönemde ve sonrasında da yeniden işlevsel olma hallerinin nasıl sağlanmaya çalışıldığı bu çalışmada üzerinde durulan konulardan birisidir. Yeniden işlevsel olma halinin aynı zamanda oluşturulan yeniden gözetim pratikleri yoluyla ne şekilde sağlanmaya çalışıldığı araştırılacaktır. Bu sayede bu pratiklerin yaşlıların beka ve selameti için, mutluluk ve güvenli yaşlanmaları için mi oluşturulduğu veyahut bir dünya politikası halini alan ve işlevselliğin de en önemli özelliğini oluşturan durumlara dönüştüğü önemlidir. Tıpkı işlevlerini yerine getiremeyen organlar bütün üzerinde bir bozulma veya tahrip etme durumlarının önlenmesi ve bütün için zararlı olan maddelerin yok edilmesi gibi, topluma yararlı olmayan ve yaşlılık dönemini verimli ve işlevsel geçirmeyen yaşlıları bekleyen kaçınılmaz son onları kaderlerine terk etmek gibi senaryoların mı onları beklediği tartışmalı bir konu halini almaktadır (Öztürk, 2019).

Yaşlanan bireylerin üretken olmayarak topluma katkı sağlamadığı şeklindeki düşünme biçiminden dolayı kendi ülkesi için bir yük olduğu düşüncesi gelişmeye devam etmektedir. Bu durumda yaşlanan nüfus ile ne şekilde mücadele edileceği

hususu gelişen dünya dinamiklerinin esas meseleleri arasındaki yerini almaktadır.

İşlevselci yaklaşım, toplumların nasıl değişimlere uğradığı, dışarıdan gelen "baskılar ve içsel gerilimler karşısında nasıl varlıklarını sürdürdükleri ve bütünleşik bir yapı" oluşturdukları konusu ile temel olarak ilgilenmektedir (Smith, 2011:19).

Toplumsal sistem çözümlemelerinde işlevselciler 3 unsurun özellikle altını çizmektedirler: İlki, sistemin kısımlarının birbirleriyle ilişkili ve birbirine bağlı olduğu fikridir. İkincisi, toplumsal sistem tıpkı insan organizmasındaki gibi "normal veya sağlıklı" olma hali ile özdeş tutulmaktadır ve toplumsal sistemin "normal" veya "denge halinde" olduğu düşünülmektedir. Son olarak ise, sistemin bütün kısımlarının, "normal hale dönmek için yeniden düzenlenmesi olayına" dayanmakta olduğu ile ilgilidir. Ayrıca bir kısım işlevselci düşünür, sistemin kısımlarının karşılıklı bağımlılığı üzerinde dururken diğer bir kısım ise bütünleşme ve dayanışma üzerinde durmaktadır (Wallace ve Wolf, 2012: 42-44).

İşlevselcilik alanında çalışmalarıyla ünlenen Durkheim'a göre "bütünleşme veya toplumsal dayanışma toplumsal dengeyi sürdürmenin önemli olduğunu" ifade etmiştir. Aynı zamanda toplumsal alandaki iş bölümünün de çok önemli işlevleri olduğunu belirtmiştir. Yaptığı çalışmalarında ilkel toplumların dayanışma türünü Durkheim "mekanik dayanışma", modern toplumdaki iş bölümünden kaynaklanan dayanışma tipini ise "organik dayanışma" olarak kavramsallaştırmıştır.

Toplumsal yapının hacmi büyüdükçe kişiler arasında artan oranda farklı özelliklere sahip olma becerisi artmakta, bu hacim küçüldükçe etkileşimin daha yoğun ve birebir temasın daha sık olmasından ötürü benzer özellikleri barındıran kişilerin varlığında artışlar meydana gelmektedir. Böyle bir yapıda bireylerin zihin yapılarının ve davranış biçimlerinin birbirine daha fazla oranda benzer özellikler gösterdiği ifade edilmiştir. Hem nüfus hem de toplumsal bağlar bakımından toplum genişledikçe toplumlar arasındaki kıt kaynaklar üzerine rekabet yoğunlaşmakta ve hayatta kalmak için önemli olan toplumsal farklılaşma da o kadar gerekli bir hal almaktadır. Böylece toplumsal iş bölümünün toplumsal dengenin en önemli koşullarından birisi haline geldiği ortaya çıkarılmıştır (Tiryakiyan, 2014: 226).

Durkheim'a göre toplumdaki dinamik yoğunluğa bağlı olarak mekanik toplum yapısından organik toplum yapısına geçilmektedir. Dinamik yoğunluğun oluşmasında iki unsur önemlidir. İlki toplumdaki basit olarak insan sayısıdır. Kendi

başına insan sayısında meydana gelen artış iş bölümünde herhangi bir değişime yol açmamaktadır. Kişiler birbirinden izole bir biçimde işlerini yapmaya devam edebilmektedir. Bu durum nüfusun yüksek olduğu toplumlar için de geçerlidir. Geçmişte küçük gruplarda bu kolayca yapılabilmekteydi. Bu ortak değerlerle mümkün olabilmekteydi. Ancak nüfus sayısı artınca ve farklı alanlarda iş kolları genişledikçe bu durumun nasıl mümkün olabildiği bir soru işaretidir. O zaman da devreye organik dayanışma gireceği ön görülmektedir. Daha çok sayıda insanın dahafazlabirbirleriyleetkileşimegirmesisağlanarakdinamikyoğunluğunartmasının sağlanacağı ve bu durumda mekanik dayanışma türünün organik dayanışma olarak değişeceği varsayılmaktadır (Ritzer, 2013: 14)

Toplumsal dayanışma, özneler arası ilişki olarak adlandırılabilecek olan şeyin temel koşulunu oluşturmaktadır. Bu dayanışma biçimi dönemin tarihsel ve toplumsal koşullarından ayrı bir biçimde düşünülememektedir (Tiryakiyan,2014: 227).

Örneğin, yaşlı bakım ve hizmeti için günümüzde çalışan kişiler aile içindeki yaşlı kişilerin bakımını kendileri üstlenerek aile arasındaki dayanışma ve bağlılık gücünü daha da güçlendirmektedir. Kuşaklar arasındaki farklı zihniyet yapısına rağmen yaşlılar ve gençler toplumsal alanda önemli bir dayanışma ağını oluşturmaktadır. Bu tür örnekler toplumumuzdaki dayanışma biçimlerinin insanları birbirine ne şekilde yakınlaştırdığını göstermektedir.

Çeşitli dijital platformlarda paylaşım duygusunun canlı tutulması adına çevrimiçi aktif kullanıcılar hedef kitlesini oluşturulmakta ve böylece bu platformlar aracılığıyla bilgi akışı sağlanabilmektedir. Gözetim ağları işlevsellik özelliğini burada kullanmaktadır. Bu bilgi akışları kitleler için bir veri tabanın oluşmasını sağlamakta ve böylece takipçilerin arzu nesneleri tespit edilerek doğru zamanda hedef alınan kitlenin belirlenen ürünleri talep etmesi başarıyla sonuçlanmaktadır. Kimin ne zaman, nerede, ne amaçla, hangi ürünleri ve hangi miktarlarda kullanacağı önceden belirlenmekte ve böylece işlevsel bir biçimde kişilerin verileri kullanılarak onlar için onlara rağmen kararlar alınmaktadır.

7.1. Dijital Çağda Yaşlılığın Anlamı ve Yaşlılık Algısı Üzerine Değişen Dinamiklerin Anlamlandırılması

Bu bölümde dijital/ bilgi çağı olarak adlandırılan günümüz dünyasında yaşlılığın sahip olduğu anlamlar ve değişen yaşlılık dinamiklerinin nasıl

anlamlandırıldığı konusu ayrıntılı bir biçimde anlatılacaktır. Böylece, tarihsel olarak yaşlılığın aile içindeki yeri ve toplumsal olarak yaşlılığın konumu analiz edilmiş olacaktır.

Türkiye'de ilk nüfus sayımında elde edilen sonuçlara göre nüfus miktarı 13 milyon civarındadır. 1940 yıllarına kadar nüfusta azalma olmamıştır ve 1945-1950 yılları arasında nüfus artışı hızlanma görülmüştür. Bu tarihten sonra ise nüfus artış hızı ivme kazanarak yükselmeye devam etmiştir (Borazan, 2019: 15).

1940 yıllarının başlarından itibaren ortalama yaşam ömrü 42 yaş civarında seyir göstermektedir. Sonrasında ise yaşam ömründe artış başlamıştır. Ömrün uzamaya başlamasında tıp ve genetik alanında yapılan yeni çalışmaların olumlu sonuçlar vermesi etkili olmuştur. 1950'li yıllarda yaşlıların sorunları ailenin kendi iç sorunu olarak görülmektedir ve o dönemlerde devlet yaşlılık sorunlarına el atma ihtiyacını duymamıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra ise sosyal yardımların devlet sorumluluğuna girmesi ile sosyal yardımlardan sorumlu olan bir Bakanlık kurulmuştur. Bu tarihten 2000'li yıllara gelene kadar aile içinde çalışan kişi erkek olduğu için evde yaşlı bakım ve çocuklarla ilgilenme görevi kadına verilmiştir. Kadının eğitim seviyesinde artışların meydana gelmesi ve kadının kamusal alanda daha fazla görünür bir biçimde yer alması sonucunda ev içindeki kadın ve erkek rollerinde değişimler meydana gelmiştir. Ev içi uğraşılar artık sadece kadının bir görevi olmaktan çıkarak görev paylaşımlarının yaşandığı bir yapıya doğru evirilmeye başlanmıştır. Çocukların okula gitmesi aileler için evde çocuk bakımına duyulan ihtiyacı azaltmıştır. Modernleşme hareketleri aile yapılarında değişimler meydana getirmiştir ve eski zamanların geniş aileleri yerini anne, baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile yaşantısına bırakmıştır (Tufan 2016: 66).

Aileleri ile birlikte yaşayan yaşlıların bütün bakımından aile bireyleri sorumlu iken, aile yaşantısında meydana gelen daralma, çekirdek aileye doğru olan değişimi beraberinde getirmiştir. Böylece yaşlıların bakımı konusunda devletin sosyal politikaları yolu ile desteği başlamış olmaktadır. Tarihsel ve toplumsal anlamda yaşlılığa yüklenen anlamlarda yaşlıların toplumdaki farklı rollerine göre değişkenlikler gözlemlenmiştir (Bektaş, 2017: 9).

Aileleri ile birlikte yaşayan yaşlıların bütün bakımından aile bireyleri sorumlu iken, aile yaşantısında meydana gelen daralma, çekirdek aileye doğru olan değişimi

beraberinde getirmiştir. Böylece yaşlıların bakımı konusunda devletin sosyal politikaları yolu ile desteği başlamış olmaktadır. Tarihsel ve toplumsal anlamda yaşlılığa yüklenen anlamlarda yaşlıların toplumdaki farklı rollerine göre değişkenlikler gözlemlenmiştir. Geleneksel yapıdan modern hayata geçişte yaşlıların sahip oldukları roller ve kendilerine yapılan atıflarda meydana gelen değişimler Foucault'nın kavramları ile ifade edilecek olursa: geleneksel dönemde normal olan yaşlılık tanımı ve yüklenilen anlamın olumlu vasıflarla yüklü olduğu" görülmektedir. Fakat modernleşme dönemiyle birlikte bu tanım "normal dışı" şeklinde ifade edilerek bu tanıma olumsuz anlamlar yüklenmesine" neden olmuştur. Normal ve anormal tanımları şu şekilde ifade edilmektedir (Bektaş, 2017: 8-9).

Foucaultcu söylem bağlamında bireyi denetim altına almak isteyen iktidarın aklı merkeze koyarak onun karşısında bulunan her şeyi akıldışı saymasının bir sonucu olarak her alanda ikili karşıtlıklar dizisine doğru bir geçiş sergilenmiş, var olan her şey normal ya da normal dışı şeklinde kategorize edilmeye başlamıştır. Bu ikili ayrımda tercih edilen normal olandır, çünkü o rasyonelliği temsil eden taraftır, rasyonel olan ise ilerlemenin biricik koşuludur. İlerleme ancak normal olan ile mümkün olduğuna göre bunu engellemeye yol açan her şey modern dünyada normal dışı sayılır ve bu şekilde normallik dayatılarak normalin dışında kalan her şey kontrol mekanizmaları ile gözetim altınaalınır.

Sanayileşme ile birlikte fabrikalaşmadada artışlar meydana gelmiştir. Bunun sonucu olarak da genç iş gücüne olan ihtiyaç artmıştır. Genç, dinamik ve sağlıklı bireylere olan ihtiyaç ön plana çıkmıştır. Fabrikanın uzun çalışma saatlerine uyum gösterebilecek kişilerin işe alınması gerekmektedir. Yorucu ve uzun çalışma saatleri için yaş oranlarının çok düşük tutulduğu kişi profilleri bu süreçte daha fazla tercih edilir olmuştur. Çalışan kişilerin yaş almaları ile birlikte, devlet güvencesi ile oluşturulan emeklilik sistemi devreye girmiştir. Bu sistem ile birlikte, kişiler ailelerinin güvencesi altında iken, devletin güvencesi altına girerek çalışma hayatından uzaklaştırılmışlardır. Çünkü kapitalist sistemde hareket verimlilikle eşdeğerdir. Bu verimliliğin sağlanması için ise genç ve dinamik yapıdaki kişilereihtiyaç olduğundan yaşlanan kişiler emekli edilmek suretiyle bu sistemin dışında tutulmaya başlanmıştır. Modern zamanın yaşlılar üzerinde bir açmaz yaratarak "ölene kadar genç kal, sağlıklı kalma" sloganlarıyla topluma yaşlılar

üzerinden mesajlar verilmeye çalışılmaktadır. Böylece toplumsal olarak yaşlıların hangi yapısal görünüm ve sağlıkta bulunmaları gerektiğine dair genel geçer kabul oluşturulmaya çalışılmaktadır (Bektaş, 2017: 11- 12).

Günümüz toplumsal yapısında yaşlılığın negatif sloganlar yoluyla olumsuzlanmasında"geç kapitalizm" denilen durumun doğrudan katkısı büyüktür. Şuankurgulanan dünyadaki insan profilinden beklenen "ürettiğinden daha fazlasını tüketmesidir". Hangi ürünün nasıl üretildiği artık araştırma nesnesi olmaktan çıkmakta: hangi üründen ne kadar tüketildiğinin önemi artmaktadır. Toplumsal ilişkilerde belirleyici rolü "tüketim alışkanlıkları" oluşturmaktadır. Kişiler kendilerini tükettikleri metalar üzerinden tanımlamakta kişilik sistemi ve statü grupları bu sayede şekillenmektedir. "Tükettiğin kadar varsın" sözü günümüz tüketim toplumunu ifade eden bir tanımlama biçimini oluşturmaktadır. Burada yapılan tüketim ve onun üzerinden verilmeye çalışılan "gerçeklik algısı" da çarpıtılmıştır. Böylece toplumsal alanda "hiper gerçeklikler" yayılarak kendini var etmektedir. Bu türden hiper gerçekliklerin dünyası nesneler üzerinden ve tüketim nesneleri vasıtasıyla insanların kullanımına sunulmaktadır. Günümüz "tüketim toplumunun" belirleyici olan özelliği göstergeler aracılığıyla kişilerin kendilerini diğer kişilere göstermesidir. Bu gösterme biçimleri ileri seviyede gelişen teknolojilerin sağladığı ağlar yoluyla sağlanmaktadır. Kimin ne zaman, nerede, ne yaptığı bu sayede belirlenmiş olmaktadır. Bu yüzden akışkan bir gözetim sisteminin içinde yaşadığımız gerçeği her seferinde kendini tekrar gündeme getirmektedir. Kişiler yaptıkları eylemlilikleri diğer kişiler ile paylaşmadığı taktirde "sanal dünyada" yapılmayan bir paylaşım kişileri o tür sanal ilişkilerden ayırmakta ve görülemediğiniz taktirde var olmadığınıza dair bir düşünce zinciri kurulmaktadır (Bektaş, 2017: 12- 13).

Görünür olma arzusu üzerinden gerçekleştirilen gözetim toplumunda yaşlı olmak geçmiş zamanlarla göre çok daha zor, neredeyse olanaksız bir hal almıştır. Hızlı bir biçimde sosyal alanda dönüşümlerin meydana geldiği günümüz toplumsal yaşamında yeni gerçeklik ve alışkanlık biçimlerine karşı "genç kuşaklar" dahi adaptasyon sorunları yaşarken: geçmiş kuşakların buna uyumlu davranışlar göstermesini beklemek yaşlılara yapılan büyük bir haksızlığı göstermektedir. Yeni toplusal yaşamda yaşlanan bireylerin ekonomik güvencelerden zor bir biçimde faydalanmaları aynı zamanda her açıdan "belirsizliklerle yüklü bir gelecekle" karşı

karşıya kalmalarına yol açmaktadır. "Kendini gerçekleştirme" pratiklerinin günümüzde tümüyle bireyin kendi yetenek ve kabiliyetine bırakıldığı ve bunu "özgürlükler dünyası" olarak tanımayan bir güruha karşılık yaşlı bireylerin karşı karşıya kaldıkları haller: yaşlanma döneminin başarılı bir biçimde gerçekleşmesi önünde oluşan "varoluş krizlerinin" en üst seviyelere çıkmasına neden olmaktadır. Bu varoluş kaygısının somut göstergeleri Bauman'ın kavramları vasıtasıyla daha iyi anlaşılmaktadır. Bunlar, toplumsal alandan dışlanma, "yalnız bırakılma, terk edilme, görmezden gelinme" gibi durumlardır.

Günümüz "neoliberal politikaları", üretilmiş ve çeşitli uygulama alanlarında kendisine yer bulan politikalar olarak üretim ilişkilerinde meydana gelen değişim hareketlerine karşılık çalışan bireylerin bu duruma ayak uydurması için "bireyden yaşama tarzı ve zihniyet yapısında sürekli bir yenileme" talep etmektedir. Yaşlı bir birey için bu yenilenme ve yeni durumlara ayak uydurma süreci hem çok zorlayıcı hem de zaman alıcı bir hal almaktadır (Bektaş, 2017: 13-14).

Yaşlılık dönemini yaşayan kişilerin teknolojik unsurlarla olan münasebetleri henüz ileri boyutlara ulaşamamıştır. Tıpkı medya okur yazarlığı gibi, teknolojik olanın anlaşılması ve buna yaşlı bireylerin ayak uydurabilmeleri için onlara bunun eğitiminin verilmesi gerekmektedir. Yaşlanan bireylerin dijital teknoloji ve özellikle bilgisayar ve akıllı telefonlarla olan ilişkileri genç kuşakların kurduğu ilişkiler gibi olmamaktadır. Yaşlanan kişiler neredeyse sadece dünyada olup bitenden haberdar olmak için ve kendilerinden uzak kişilerle iletişim kurabilmek adına bu teknolojik aletlerikullanmaktadır.

Günümüz toplumsal yapısının vazgeçilmez parçası olan "bilgisayar teknolojilerinin" kullanım alanları giderek daha fazla genişleyerek her alana sirayet etmektedir. Böylece gündelik hayatın olmazsa olmazı bu teknolojileri kullanabilme becerisinden mahrum kalan kişiler çeşitli ötekileştirme biçimlere maruz kalabilmektedir. Bu ise çağın gerisinde kalan kişiler üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır (Görgün- Baran ve Sarıtaş, 2018: 142).

Toplumsal olarak yaşlıların maruz kaldığı ve dijital eşitsizlik olarak tanımlanan durum "yaşlıların dijital iletişim teknolojilerinden mahrum kalmaları, dijital kültüre dahil olamamaları ve dolayısıyla toplumun dışında bırakılmaları" olarak tasvir edilmektedir. Yaşlı nüfusun genel nüfus içindeki oranı arttıkça dijital

eşitsizlikte git gide artışların meydana geleceği öngörülmektedir. Bu nedenle yaşlılığı etkileyen dijital kültür, kuşak farkları, dijital eşitsizlik, yaşlıların yaşam kalitesinin arttırılması gibi konulara yönelik olarak yaşlılarınvar olan problemlerinin tespit edilmesi ve buna yönelik olara çözüm pratiklerinin üretilmesi gerekmektedir (Görgün- Baran ve Sarıtaş, 2018: 142).

Yaşlıların dijital çağa ayak uydurarak dijital teknolojilere ulaşabilmelerinin yegane yolu dijital okuryazarlığın öğrenilmesidir. Böylece yaşlıların dijital kültüre dahil olabilmeleri mümkün olabilecektir. Bu yolla toplumun her kesimi için bir ihtiyaç halini alan dijital okuryazarlık bilgisine erişimi sağlanabilecektir. Teknolojinin gelişmesi ile birlikte, bu gelişimin içinde yer alan nesiller, teknolojiyle alakalı şeyleri küçük yaştan itibaren okuldaki eğitimle öğrenmişlerdir.

Bunun sonucunda ise teknolojiye dair şeyler rutin bir biçimde bu kişilerin hayatlarına dahil olmuştur. Ancak yaşlıların almış oldukları eğitim dönemi göz önünde bulundurulduğu zaman 1950'li yıllardaki teknolojik eğitimin gelişmişliğinin günümüz ile kıyaslanamaz bir şekilde geride kaldığı anlaşılmaktadır. Şuan teknoloji son hızla sürekli yenilenerek kendini devam ettirmektedir. Yaşlıların teknoloji kullanımı konusundaki eksiklikleri, teknolojiye erişimlerinizorlaştırmaktadır (Görgün-Baran ve Sarıtaş, 2018: 142).

Bugünkü bilgisayar teknolojileri hayatın her alanına sızarken yaşlıların da bundan mahrum bırakılmaması önemlidir. Ancak bu dijital çağın bir diğer yönünü ve günümüz yaşam biçimini "akışkan modern dünya" olarak tasvir eden Zygmunt Buman, şu anki dünyanın "tıpkı sıvılar gibi" sürekli değişim içinde olduğunu ve bu nedenle şeklini koruyamadığını söylemektedir. Hızla yaşanan değişim ve dönüşüm pratiklerine "ayak uyduramayanlar" doğal olarak "oyunun dışında" hayatını sürdürmektedir. Bu akışkan dünyada kategoriler bile hızla değişime uğramaktadır. Böyle bir belirsizlik içinde bir yaşam sürdürmek herkesten çok yaşlılar için başlı başına bir sorunlar silsilesini beraberinde getirmektedir. Yaşlıkişiler tüm bunlara tüketim toplumunun doğal bir sonucu olarak maruz kalmakta ve böylece geleceğe yönelik oluşan güvensizlik duygusuna da yenilerinin eklenmesine neden olmaktadır. Postmodern dünya, "beden farkındalığına" yaptığı vurgu ile bireylere kendi bedenini her zaman en iyi şekilde formunda koruyabileceğinin mesajını vererek, "bedeni bir kurtuluş nesnesine dönüştürmektedir". Kurtuluşun yolu bu bağlamda tüketim araçlarını kullanarak bedene iyi bakmaktan geçmektedir (Bektaş, 2017: 14- 15).

Postmodern toplum yapısında meydana gelen değişimlere karşılık olarak orta yaş ve yaşlılık döneminde bulunan kişiler için son teknolojik gelişmeler ışığında "anti-aging" seçenekleri sunulmaktadır. İnsan yaşamı varolduğundan beri insanların taşıdıkları daimî olarak genç kalma ideali postmodern dünyanın tüketim ilişkilerinde kendisine önemli bir yer bulmaktadır. Buna paralel olarak günümüzde yaşlanma karşıtı uygulamalarda en vazgeçilmez alanlarıanti-aging kullanım alanları oluşturmaktadır. Böylelikle bu türü ünler üzerinden kullanıcılara verilmek istenen mesaj kişiler gerekli özeni gösterirse görüntülerinin kronik yaşlarını yansıtmayacağı, onların oldukları yaştan daha genç gösterilebileceklerine dairdir. Yani bu ürünler vasıtasıyla kişilere verilen mesaj kişilerin dilerlerse göründükleri yaşı değiştirebilecekleri yönündedir. Böylece yaşlı görünüme sahip kişiler için bu bir tercih olarak kalmakta, istedikleri taktirde genç görünüme bu tür formüller yoluyla kavuşabilmektedir. Yaşlı bedeni üzerinde işlenen kontrol mekanizmaları ve gözetim pratikleri bu kişilerde estetik kaygılar uyandırarak bu kişilerin bedeni üzerinde müdahale edilebilmesine yol açmaktadır (Bektaş, 2017:16).

Modernleşme düşüncesinin çıkış noktasını "aklın ve bilimin öncüllüğünde ilerlemenin arkasında var olan zamanın ölçülebilir ve kontrol altında tutulabilir" olma özelliğinin hayatın her alanında kullanılabilmesine olan inanç oluşturmaktadır. Böylelikle modern dünyada kontrol edilemeyen, "beklenmedik şeylerin olma olasılığının" en aza indirgenmesi amaçlanmaktadır. Modern bilimsel çalışmalar için yaşlanma döneminin de bu şekilde olduğu düşünülen bir tarafı vardır. Yaşlılığın ölçülebilir ve kontrol altına alınabilir olması bilimsel çalışma ve sosyal politikalar için temel oluşturmaktadır. Dönemin toplumsal ve ekonomik özellikleri bağlamında yaşlılık döneminin hangi zaman aralığını kapsadığı ve ne şekilde bir yaşlılık döneminin geçirileceği ve dönemin koşullarının neler olacağının önceden öngörülebilir ve kontrol altında tutulabilir olması gerekmektedir. Böyle bir atmosferin içine girmeden yaşlı bireyin ne ile karşı karşıya kalacağını bilmesi bakımından senaryoda olabilecekler konusunda bilgi sahibi olması önemlidir. Ancak bu durum ile mücadele kişileri başa çıkması zor varoluş krizlerine sokması bakımından zorlayıcı olmaktadır. Yaşam rotası teorisinde de açıklandığı üzere kişiler yaşlanma dönemine girdikleri anda hayattaki öğrenme alanlarının henüz tamamen

sona ermediğinin ve devam eden bir sürecin ve yapının bir parçası olmaya devam ettiklerinin bilincine hazırlıklı olarak yaşamaktadırlar (Bektaş, 2017:17).

Yaşlılığın ne zaman başladığına yönelik belirli uygulamalar belli bir yaşa gelen bireylerin "giyinme, barınma, sağlık hizmetlerine erişimi" konularında yaşadıkları sorunlara yönelik iyileştirme konusunda katkı sağlayıcı bir tavır alırken: bu durum aynı zamanda yaşlılık dönemi olarak belirlenen kronolojik zaman dilimine bütün insanları aynı anda sokarak onlar üzerinde kontrol mekanizmasını kolaylıkla uygulayabilmeye zemin hazırlamaktadır. Yaşlılığa ilişkin belirlenen sınırlılık halleri önce olağan bir sonuç görünümü sunmuş olsa da, son kertede söz konusu olan durum, yaşam pratikleri üzerinde doğrudan müdahale yoluyla baskı araçlarının devreye sokulmasıdır (Bektaş, 2017:17).

Yaşamın bu şekilde seyir alması yaşlılar üzerindeki baskının artmasına yol açmıştır. Bu baskı sonucunda yaşlılardan beklenen tavır alma biçimi yaşamın son raddesine kadar topluma "yük olmamayı" sağlamak olmuştur. Yaşlanan bireyler üzerindeki baskı mekanizması günümüz toplumsal yapısında artarak devam eden bir süreç iken, gelişen ve hız kazanan enformasyon teknolojilerinde meydana gelen yenilikleri yaşlı kişiler takip edemeyerek bunun gerisinde yaşamak zorunda kalmaktadırlar. Bu durumda da diğer bireyler kadar tüketim fulyasına dahil olamamaktadırlar. Bu ise yaşlı kişilerin kendi kaderleri ile baş başa bırakılmaları ile sonuçlanmaktadır.Bu yalnız kalma halleri yaşlılık döneminde bireylerin varoluşsal krizler yaşamalarına yol açmaktadır (Bektaş, 2017:18).

Emeklilik, bireyin yaşının ilerlemesi ile birlikte çalışma sisteminden uzaklaştırılarak, iş gücünden kopartılması olarak tanımlanmaktadır. Aynı zamanda yine yaşın ilerlemesi sonucunda çalışma hayatında kazanılan rollerden feragat edilmesi gibi farklı biçimlerde de ifade edilmiştir. 19. yüzyılda temelleri Bismarck tarafından atılan "Ölene kadar veya daha fazla çalışamayacak duruma gelinceye kadar çalış" düşüncesi, emeklilik sisteminin hayata geçişi ile birlikte yavaş yavaş terk edilmiştir. Emeklilik sisteminin güvence altına alınması ve bununla ilgili her türlü düzenlemelerin yapılabilmesi için ülkelerin sosyal güvenlik yapısına çok büyük görevler yüklenmiştir **(**Sığın, 2016: 88- 89).

Sosyal güvenlik, en genel anlamı ile kişileri mesleki, fizyolojik, sosyal-ekonomik riskler ve her türden tehlikeli durumlara karşı korumayı amaç edinen bir

sistemdir. Kişilerin emeklilik hayatına geçmesi ile birlikte yaşama pratiklerinde radikal değişiklikler meydana gelmektedir. Hayatlarının alışkanlık ve rutini halini almış davranış ve aktiviteler zamanla yerini yenilerine bırakmaktadır. Fakat yeni olan bu duruma alışmak kişiler açısından her zaman kolay olmamaktadır. Özellikle bu yeni dönemde kazanılan ve kaybedilen rollerle bağlantılı olarak yaşam doyumu kavramı da bu kişilerin hayatlarına dahil olmaktadır. Yaşam doyumu yüksek olan kişilerde: günlük yapılan aktivitelerden zevk almak, yaşamanın anlamlı bulunması, hayatta hedeflenen bir çok şeyin gerçekleştiğine duyulan inancın yüksek olması, olumlu bir benlik bilincine sahip olarak kendine değer vermek, kendini değerli görmek ve hayata karşın olumlu bir tavır içinde olmak özellikleri bulunmaktadır. Tüm bu özelliklere sahip olan kişiler, emeklilik konusunda zorlanmadıkları için kolaylıkla emeklilik sistemine geçme planlamaları yapabilmektedir(Sığın, 2016:93).

Yaşlanma dönemini yukarıda sıralanan özelliklere sahip bir şekilde geçiren kişilerin yaşlılık dönemleri özellikle aktif yaşlanma kavramı ile ilişkilendirilmektedir. Dünya Sağlık Örgütü tarafından da gündeme dahil edilen bu kavram, kişilerin yaşlanmaya başladıkça hayat kalitelerini arttırmak adına "sağlık, katılma ve güvenlik" gibi alanlarda fırsatların en doğru şekilde kullanılması olarak tarif edilmektedir. Nüfus yaşlanması, olumlu olarak bakıldığı taktirde halk sağlığı politikalarının yanı sıra sosyal ve ekonomik gelişmede de sarf edilen başarının bir göstergesini sunmaktadır. Aynı zamanda nüfusun yaşlanması bir başarı olduğu kadar önemli zorlukları da beraberinde getiren süreçleri ifade etmektedir. Başta Avrupa ülkeleri olmak üzere dünya üzerinde yer alan yaşlı nüfusundaki artış gözle görülür bir nitelik kazanmıştır. Dünya Sağlık Örgütü 2000-2050 yılları arasında 60 yaş ve üzeri nüfusun iki katına çıkacağını ileri sürmektedir.

Buna paralel bir sonuç olarak da, "*doğurganlık"* sayısında meydana gelen büyük düşüş oranlarıdır. Gelişmiş ülkelerde meydana gelen nüfusun yaşlanması durumunun az gelişmiş ve gelişmeyen ülkelerde meydana gelmesi durumunda olumsuz sonuçların katlanarak artacağı düşünülmektedir. Bu durumun doğal bir uzantısı olarak çalışma hayatında yer alan iş gücünde meydana gelen azalma ve buna bağlı bir şekilde de "*yaşlı bağımlılık oranlarının"*artmasıdır. Yaşlı bağımlılık oranına dahil olan yaş grubu "65 yaş ve üzerinde yer alan nüfusun, 15-64 yaş içindeki oranına" işaret etmektedir. Çoğu ülkenin gelirlerinin neredeyse üçte birini sosyal

koruma harcamaları altındaki giderler olan "*emeklilik, sağlık hizmetleri ve uzun süreli bakım hizmetleri*ne" ayrılmaktadır. Bağımlı yaşlı oranlarında görülen artış oranları bu harcamaların da artmasına neden olmaktadır. Gelişmiş ülkeler nüfusun demografik değişimi ile başa çıkabilmek adına ülke politikalarını dört eksen etrafında yeniden yapılandırma kararı almıştır. Bu politikaları emeklilik, "*istihdam, sağlık, sosyal bakım ve vatandaşlık"*alanlarının yeniden yapılandırılması sonucunda bağımlı nüfus ile mücadele planı oluşturulmaktadır. Ülke politikalarının yeniden revize edilmesi konusunda üzerinde durulan ilk düzenleme emeklilik sisteminde olmuştur. Emeklilik ile ilgili yapılan ilk düzenleme, emekli yaşının daha üstlere çekilmesi yoluna gidilerek bağımlı nüfusu daha geç çalışma hayatından uzaklaştırma pratiğine gidilmesi yönünde planlanmaktadır (Oğlak, 2018: 222).

Üzerinde çalışma yürütülen diğer bir alan ise istihdam yapısı olmuştur. Yaşlı iş gücüne ilişkin yeni çalışma yasalarının yürütülmesi hususunda yaşam boyu öğrenme, sürekli eğitim, geç emekli edilmesine yönelik düzenlemeler, esnek çalışma prensiplerinin hayata geçirilmesi konuları gündemi oluşturmaktadır. Burada amaçlanan yaşlılık dönemine girmeye başlayan bireyden de uzun süre yararlanabilme becerisini sağlamak olmuştur. Bu konunun ayrıntılı bir biçimde işlendiği ve 2015 yılı yapımı TheIntern (stajyer) filminde 70 yaşında dul ve emekli olan erkek karakterin ilerlemiş olan yaşına rağmen hayatta yapabileceği bir şeylerin olduğuna olan inancı ve uzun soluklu bir çalışma yaşamından sonra emekli olmaktadır.

Emekli olduktan sonra bu yeni hayatına uyum konusunda eski alışkanlıklarını devam ettirme ve geçmiş yaşamına duyulan özlem sonucunda bir şirketin stajyer ilanına başvuru yapması ve bu şirketteki pozisyonu ve kendisinin bu yeni çalışma yaşamında başına gelen olayları anlatmaktadır. Genel olarak emekli olma halinin biten bir süreç olmasının ötesinde yaratıcılık alanında devam eden bir çabanın gösterildiği bir süreci ifade etme üzerinde durmaktadır. Filmdeki karakterin yaşından dolayı işe alınmasını yönetici pozisyonunda bulunan kişi kabul etmek istememiştir. İşe alınan yeni stajyer kendisinde daha önceki iş ve hayat tecrübenden kalan bilgilerin asla eskimediğini fark ederek değişen ve tamamen teknolojik hale gelen çalışma şekline eski bilgilerini kullanabilmektedir.

Aranan stajyerin özellikle yaşlı biri olması tercih sebebi olmaktadır. Şirketi mecbur bırakan sosyal yardımlaşma programı çevresinde böyle bir işe alım süreci

gerçekleşmiştir. Emeklilik hayatının getirmiş olduğu uzun boş vakitlerin ardından böyle bir iş bulmak karakterin yeniden aksiyonlu bir hayatın içinde olmasını sağlamıştır. Bu durum onu çok mutlu etmiştir. Yaşlı stajyer, bilgisayarı yeni öğrendiği için bilgisayarda kullanılan çeşitli uygulamalara henüz herkes kadar hakim değildir. Bu yüzden özellikle iş yerindeki herkesin kullandığı facebook, gmail gibi programları yeni öğreniyordur. Şirkette uyum sağlaması gereken bir diğer konu hız kavramı olmuştur. Şirkette her şey o kadar hızlı ilerlemektedir ki zaman kavramı başka bir boyutta ilerlemektedir. Bu yüzden konuşma, hareket, zaman her şey para ile ölçülüyordur ve orada verimlilik çok önemli bir konudur. İnsanları alışkın oldukları hızlı olmaya karşın, onlara ayak uydurmakta zorluk çekmektedir. Günümüz toplumsal yaşamı kadının yükselen iş kariyeri ve çalışma hayatındaki yeni toplumsal rolleri anlatması bakımından film oldukça başarılı olmuştur (Meyers,2015)

Yaşam süresinin uzaması ve aile yapısında meydana gelen değişmelere bağlı olarak giderek artan sağlık ve sosyal bakım ihtiyaçları karşısında: sağlığın korunması ve yükseltilmesi: sağlıklı yaşlanma, hastalık ve muhtaçlığın önlenmesi konusundaki yönelimler belirmeye başlamaktadır. Kişiler hastalık geçirmeden evvel önleyici hizmetlerin sağlanması yoluyla yaşlılıkta sağlık politikaları belirlenmeye çalışılmaktadır (Oğlak, 2018: 223).

Dijital çağ olarak adlandırılan günümüz21. yüzyıl teknolojik unsurlarının hayatın her alanına yoğun bir biçimde sirayet ettiği bir dönemi tasvir etmektedir. Bilgisayarlar ve akıllı cep telefonları aracılığıyla insanlar her türden aktiviteleri her nerede olurlarsa olsunlar kısa sürede yapabilmektedirler. Zaman ve mekân kavramı yeni bir boyut kazanmaktadır. Uzay teknolojileri üzerinde yapılan son hızdaki çalışmalar internet ağının boyutlarını oldukça fazla genişletmektedir.

İşlevselciliğin yapı taşlarını oluşturan ve mimari olan TalcottParsons'a göre: sosyal düzen ihtiyacı arttığı ya da azaldığı dönemlerde, toplum yeni bir yapılanmaya girer ve kuşaklar bu yapıları takip eden dönemlerin ürünü sonucunda ortaya çıkmaktadır. Dijital çağ ile birlikte toplumsal yapıda da değişim ve dönüşümler kaçınılmaz bir biçimde farklı alanlara sirayet etmeye başlamıştır (Çuhadar, 2019: 55).

Hızla gelişen teknolojik gelişmeler, yeni çalışma biçimleri üzerinde de doğrudan etkisini göstermektedir. Özellikle evden çalışan insanların sayısı her geçen

gün artmaya devam etmektedir.

Aynı zamanda teknolojik unsurların iş gücü üzerinden doğrudan zamanın verimli geçirilmesi hususuna etkisi büyük çapta yaşanmaktadır. İş gücüne olan talep bu sayede azalmaya başlamakta, bunun sonucu olarak vasıfsız bir biçimde çalışan kişilerin iş arayışları bitmeyen bir boyuta ulaşmaktadır. Bu durumda okuma yazma bilme oranı günümüz dünyasında iş yaşamında istihdam sağlanabilmesi için yeterli bir vasıf olmamakta: dil öğrenme becerisi, master ve doktora yapan kişilerin işe alımlarda öncelikli özellikleri oluşturmaktadır. Bu durumda kişiler birçok farklı alandaki becerileri sonucunda kendi mesleklerini yapabilme fırsatına kavuşabiliyor olmaktadır.

Sosyal yapıdan anladığımız mana "kurumların birbirleriyle az çok bütünleşerek meydana getirdiği sosyal düzendir. Kurumların yapısını meydana getiren fonksiyonel birimler olan kurumlar insanlar arasına yerleşmiş, tekrar eden, belirli bir düzen aralığında devamlılığı olan ilişkilerin şekli veya bu ilişkilerin sistemidir" (Güngör,2018:683).

Kişiler yaşlanmaya başladıkça entelektüel alanlarda bazı gerilemelerin yaşandığına dair olan düşünce, yaşlıların zekâ, hafıza ve öğrenme yeteneklerinin gençlere oranla düşük seviyede olduğu inancı yaygınlaşmaya devam ettikçe yaşlanan bireylerin toplumsal bütünleşmelerine engel oluşturacak davranış örüntülerine neden oluşturabilmektedir. Toplumsal alanda yaygın olan bu düşünce kalıbının düzeltilebilmesi için çeşitli bilgilere ve enformasyon güçlerine ihtiyaç duyulmaktadır.Bireysel faktörlerin yaş alma sürecinde kişilerin davranış kalıplarına olan etkisinin göz ardı edilmeden her bir kişinin kendi özelliklerine göre yaşlanma dönemini geçirdiği ifade edilmektedir. Yaşlanma döneminde kişilerin karakter ve davranışlarında meydana gelen değişimlerin tek yönlü bir biçimde negatif olarak algılanmasının yanlış bir düşünce biçimi olduğu belirtilirken bu negatif özelliklerin yanında pozitif bir gelişme seyri yaşandığının da unutulmaması gerektiği üzerinde vurgu yapılmaktadır.

Yaşlılık konusunda özellikle son yılarda modernleşen ve değişim hareketlerinin hız kazandığı enformasyon toplumunda yaşlı nüfusun artış göstermesi bir problem olarak görülmektedir. Yaşlanan kişilerin emek piyasasından (yani üretim ve tüketim süreçlerine dahil olmayarak) çekilmesiyle birlikte ortaya çıkması

muhtemel sorunlara ilgi artmıştır. Toplumun üretim yapısı ve emeklilik sistemi doğrudan yaşlılık konusu göz önünde bulundurularak yeni oluşumlara yönelik politikalar geliştirilmektedir (Ceylan, 2015: 39- 40).

Toplum, üyelerine normlarını ve değerlerini sosyal ilişkiler ağı içerisinde öğretmektedir. Yapılan çalışmalarda yaşlı insanlarla öğrenen gençlerin eski nesil hakkında daha olumlu ve gerçekçi tutumlara sahip olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte kentsel yerleşimin yaygınlaşması ve ailelerin konutların sınırlı mekânlarında yaşamalarının geleneksel davranış biçimlerini etkilediği: kentleşme ve endüstriyelleşme ile yaşlıların çocukları ile yaşamlarının güçleştiği gözlemlenmektedir (Çuhadar, 2019:56).

85 yaş ve üzeri bireylerin giderek artacağı ifade edilmektedir. Yaşlılığı 65 yaşından başlatan takvim boyutlarıyla bakmanın ötesinde bir durum söz konusudur. Burada kişilerin aktif yaşlanabilmesi/ üretken yaşlılık dönemini ihtiva eden ve üretime katkıda bulunacağı dönemleri dikkate aldığımızda artık yaşlanmanın geçmiş dönemlerde olduğu gibi bir yük olarak değerlendirilmemesi gerekmektedir. Günümüzde yaşlanma olgusunun yük olarak görülmesi aslında yaşlılara yönelik ayrımcılığın da artmasına sebebiyet vermektedir. Yaşlılığın akademik anlamda ve siyasi yönetim bağlamında bir yük olarak görülmesine müsaade edilmemesi gerekmektedir. Yaşlı aileler çalışan çocuklarının çocuklarına (torunlarına) kendi evlerinde bakmaktadır. Aile bazında bakıldığı zaman yaşlı ebeveynlerin en büyük katkısı torunlarının bakımıyla meşgul olmalarıdır. Kamusal alanlarda daha çok erkeklerin görüldüğü, ev içi alanlarda ise daha fazla kadınların var olduğu bir toplumsal yaşlı popülasyonu hakimdir (Baran,2018).

Büyük şehirlerde yaşlıların giderek daha fazla yalnız yaşadıklarına yönelik verilere dair artışlar bulunmaktadır. Özellikle de bu artış kadınlarda daha fazladır. Yaşlıların gündelik hayat pratiklerinde dijital teknolojinin dahil olduğunu söylemek pek mümkün değil. Yaşlı kişilerin gündelik hayat pratiklerine dijital teknolojileri nasıl daha fazla dahil edebilecekleri konusuna ağırlık verilmesi gerekmektedir. Mekânla ilgili, dijital teknolojiyi kullanma bakımından yaşlılar toplumsal hayatta birtakım eşitsizliklere maruz kalmaktadır. Bu durum geçişten bugüne gelen birtakım yansımaların sonucu olarak yaşanmaktadır. Bunun hem kır hem de kent yaşamında birtakım değişmeler yarattığı bir gerçektir.

Yaşlılar, toplumsal ve tarihsel olarak hızla yaşanan değişimden dolayı iktidarını yitirmiştir. Geçim kaynaklarının değişimi: toplumsal düzen ve örgütlenmeyi de değiştirmiştir. Dünyadaki insanların yaşam sürelerinin ortalamasında artış olması yaşam boyu bakış açısına olan olumlu ilgi ve merakın da giderek artamaya başlamasına yol açmaktadır. Bilim insanlarının özellikle ilgisini çeken husus yaşın üst sınır veya alt sınırının ne olduğu değil, bu yaşam süresinin ne şekilde idame ettirildiğidir. Bu düşünce yapısının odak noktasını ise 'yaşam boyu öğrenmenin' önemi ve yapılma biçimi oluşturmaktadır (Canatan, 2008: 43).

Yaşlanma ve yaşlılık bugüne dek tıp, psikoloji, sosyoloji, antropoloji gibi pek çok bilim dalı tarafından ele alınmış, farklı boyutlarıyla akademik çalışmaların konusu olmuştur. Bilimi de etkileyen postmodern durumun bir sonucu olarak günümüzde gerontoloji yaşlılığı disiplinler arası bir çalışmanın konusu haline getirmiştir. Gerontoloji alanındaki araştırmalar bize yaşlılığın nasıl gerçekleştiğine ilişkin pek çok açıklama sunmaktadır (Bektaş, 2017: 3)

Yaşlı nüfusun artması ile birlikte bağımlı nüfus oranında da artış meydana gelmektedir. 0-14 ile 65 yaş üzeri işgücüne katılamayan kişiler bağımlı nüfusu oluşturmaktadır. Veriler ışığında söylenebilir ki bağımlılık oranı yıllara göre artış göstermesi beklenen bir durumdur. 'Sanayileşme, kentleşme, göç, istihdam, yeni meslekler, kitle iletişim araçları, dini ve geleneksel profilin değişmesi, kültürel ve ekonomik gelişmeler, eğitim sistemindeki değişmeler, aile yapısında meydana gelen değişme ve çözülme hali gibi etmenler yaşlılık sürecinin yaşanması konusunda hem dolaylı olarak hem de doğrudan etkilidir. Yaşlanma ile beraber yaşanan maddi sorunlar, yaşlılıkta görülen sağlık sorunları, yaşlılıkta bakım verilmesine muhtaç olma durumu, aile yapısı, yaşayış şekilleri, çalışma yaşamında meydana gelen değişiklikler ve emeklilik gibi konuların gündeme getirilmesi gerekmektedir. Ayrıca, bu gündeme getirilişle beraber bu konulara dair çözümler üretilmesi gerekmektedir (Borazan, 2019: 2- 11).

7.2. Dijital Çağda Yaşlılar Üzerinde Uygulanan Yeniden Gözetim Pratikleri

Modernleşme hareketleri ile birlikte yaşlıların konumu ve bu konumun getirdiği roller geleneksel toplum yapısından farklılaşmaya başlamıştır. Endüstri dönemi bir anlamda bireyselliğin daha fazla ön plana çıktığı bir dönemi ifade etmektedir. Yeni yeni ortaya çıkan ve uzmanlık gerektiren meslekler ortaya çıktığı

için yaşlıların tecrübeleri de önemsiz bir hal almaya başlamıştır (Arun, 2019:42-54).

Endüstriyelleşmenin etkisi ile yaşlılığın sosyal statüsünde meydana gelen düşüşler ve kadınların ev içinden evin dışındaki işlere ve meslek gruplarına yönelmeleri ile evdeki yaşlıların bakımı ve güvenliği sorun teşkil etmeye başlamıştır. Kadının görünmez emeğinin ev dışındaki farklı meslek gruplarında kendini göstermesi sonucunda çocuk doğum oranlarında düşüşler meydana gelmiştir. 20. yüzyılın ortalarında daha az çocuk sahibi olma batıda kendini göstermiştir. Gelişen teknoloji ve sağlık hizmetleri sonucunda yaşlıların ömrü daha uzun olmaya başlamış ancak bununla paralel olarak genç nüfusta azalmalar meydana gelmiştir. Toplum artık yaşlanıyor söylemleri hız kazanmaya başlamıştır. Yaşlanan toplumun ihtiyaçları değiştikçe yeni sorunlara çözüm yolları için ülke yönetim politikalarında özellikle yaşlı bakım hizmet ve sağlığı konusunda gelişmeler ve iyileşmeler geliştirilmesi zaruri bir hal almıştır.

Dijital çağ olarak adlandırılan günümüz toplumsal yapısı dördüncü sanayi devrimi olarak adlandırılan dönemin içinden geçmektedir. Bütün dünyada daha önceki dönemlerde görülmeyen bir hızla değişim yaşanmaktadır. Adı "siber fiziksel sistemler olarak bilinen ve dördüncü sanayi" devrimi olarak kabul edilen bir çağın başlangıcı kabul edilmektedir. Bu çağda "yapay zekâ, robotlar ve internet teknolojilerinde" daha önceki zaman dilimlerinde rastlanmayan yeniliklerle oluşturulan "dijital platform ve ağlar" bulunmaktadır. Bunlar aracılığıyla bütün bireylerin hayatlarına müdahil olunabilmekte ve bunlar aynı anda tüm dünyayı etkisi altına alabilmektedir. Bu dijital dönüşümün tarihselliği incelendiğinde "birinci sanayi devrimi" 18. yüzyılda İngiltere'de "dokuma tezgâhlarının mekanik" hale gelmesiyle yaşanmış, böylece küçük işletmelerin büyümesiyle birlikte orta ve büyük ölçekli fabrikalar açılmaya başlamıştır. 20. yüzyılın başlarından itibaren "ikinci sanayi devrimi" yaşanarak "buhar enerjisi ile birlikte elektrik ve petrol ürünleri" üretim sürecinin bir parçası olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu durumun sonucunda "seri üretim" olan bant sistemi kavramı da ilk nüvelerini vermeye başlamıştır. Günümüze doğru gelindikçe "üçüncü sanayi devrimi" de hızla gelişmeye devam ederek "otomasyon ve sayısallaşma" kavramları hayata geçmeye başlanmıştır. "Otomasyonun artışı verimliliğin" de doğrudan artmasında etkili olmuştur. Böylece küresel boyutlara ulaşan dünyada "bilgi ve ticaretin sınırları" ortadan

kalkmayabaşlamıştır. “Dördüncü sanayi devrimi” günümüzde yaşanan “otomasyon sistemini, veri alışverişleri ve üretim teknolojilerinin” bütününü içeren genel bir kavramı içermektedir. Bu devrim genel olarak nesnelerin “interneti, internet hizmetleri ve siber-fiziksel sistemlerden” oluşan bir bütünü ifade etmektedir (Dijital Çağın Kavramlarını Doğru Anlamak ve Kullanmak – I, 2018)

“Yaşam boyu öğrenme ve aktif yaşlanma” gibi yaşlılık döneminin daha verimli geçirilmesine ve yaşlıların topluma fayda sağlamalarına yönelik kavramlar günümüzde yaşlılık konusunda gündemde olan kavramlardır. Dünyada yaşlanan nüfustaki artış ve bununla mücadele edilmesi hususunda yaşlanan kişilerin “topluma yeniden entegre olma halinin yeniden dizayn edilmesi” ve bunun yaşlılara yönelik olarak teşvik edilmesi yaşlıların toplumsal olarak bir sorun haline gelmesi konusunda geliştirici bir çözüm yolu üretilmesinde yardımcı olabilmektedir (Öztürk, 2019).

Yaşlanan bireylerin üretken olmayarak topluma katkı sağlamadığı şeklindeki düşünme biçiminden dolayı kendi ülkesi için bir yük olduğu düşüncesi böylelikle olumlu bir yöne doğru ilerleyebilecektir. Aktif yaşlanma bireylerin mutlu bir yaşam sürmeleri ve kendilerini daha iyi hissetmeleri adına yapılması önemlilik arz eden bir durumdur. Ülke politika ve kontrol noktalarının ötesinde bireylerin yaşam boyu öğrenmesi kendini gerçekleştirmeleri adına çok mühimdir.

Yaşlılar üzerinde düzenlemeler yoluyla uygulanan yeniden gözetim pratiklerinin toplumsal alanda belli başlı işlevsel bir misyonu bulunmaktadır. Bu işlevsellik hali özellikle toplumların nasıl değişimlere uğradığı, dışarıdan gelen baskılar ve “içsel gerilimler” karşısında nasıl varlıklarını “sürdürdükleri ve bütünleşik bir yapı” oluşturdukları konuları özellikle dikkate alınarak politikalar geliştirilmekte böylelikle sorunsuz bir sistem içinde yaşlılar üzerinde gözetim pratikleri uygulanabilmektedir (Smith, 2011: 19).

Toplumsal olarak uygulanan ve yaşama pratiklerinde doğrudan değiştirme ve dönüşümün merkezde olduğu durumlarda akışkan bir durum halini alarak her alana yayılan gözetim sistemlerinin “bütünleşmenin veya sosyal dayanışmanın sosyal dengenin korunması ve devamlılığının sağlanabilmesi için önemli olduğu kontrol sağlayıcılar tarafından desteklenmektedir” (Sağlam, 2018:49).

Uygulanan yeniden gözetim pratiklerinde amaç toplumsal alanda yaşlıların sosyal düzenlilik içinde birleşmesi ve bütünleşmesinin yeniden sağlanması ve gelişen

teknolojik yapılara yönelik olarak uyum sorunu yaşamamaları ve bir arada yaşanılan düzene ayak uydurmanın kolaylaşması olmaktadır. Özellikle yaşlılık konusu üzerinden toplumsal alanda bu birleşme ve bütünleşeme halleri bütün olarak kabul edilen değerlere karşı alınan tavırlarda ön plana çıkmaktadır. Bu bütünleşme hallerinin sorunsuz bir biçimde yaşlıların da katılım sağlayacağı geleneksel yapılar, ritüellerin yerine getirilmesi için kişi veya toplulukların bir araya gelmesi ve değerlerin paylaşılması birleşme ve bütünleşme halini daha da pekiştirmede katkı sağlayacaktır.

Sosyal dengenin sağlanmasında istikrarlı bir biçimde tekrar eden durum ve paylaşımlar gelecek nesiller için devamlılığın sağlanması ve dinamizmini koruması açısından paylaşım duygusunu canlı tutmaktadır. Ekonomik olarak toplumsal dengenin sağlanması ve yaşlı bakım ve masraflarının devlet tarafından belirlenen miktarda verilen yaşlılık maaşının alınma ilkeleri ve kapsamı kurumlarca belirlenmiştir. Bu yaşlı olan kişilerin yaşlılık maaşından faydalanabilmeleri için belirlenen başvuru "şekli, hak sahipliğinin tespiti, kontrolü ve aylıkların ödenmesine yönelik olarak oluşturulmuş usul ve esaslar" belirli bir çerçeve sunmaktadır. Bu kapsama dâhil edilen yaşlıların 65 yaşını doldurmuş olması, "hane içinde kişi başına düşen gelirin ortalamasının asgari ücretin 1/3'ünden az olan, sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıfları tarafından muhtaç" olduğuna yönelik olumlu karar verilen kişilerin bu haktan faydalanmaları sağlanmaktadır. Burada belirlenen kıstaslara uygun olduğuna kanaat getirilmiş olan kişilerin bizzat evlerine gelinerek yerinde inceleme yapılmakta ve hane içinde beyan edilen bilgilerin doğruluğu teyit edilmektedir (65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşları ile Engelli ve Muhtaç Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Yönetmelik,2020).

Açlık sınırında verilen bu maaşın alınması için belirlenen kıstaslar üzerinden yaşlılar hem maaş verilme kararı aşamasında gözetime tabi tutulmakta, hem de bu maaştan faydalanılan süre zarfında bu kişilerin tüm resmi kayıtları kontrol altına alınmaktadır. Verilen maaşın belirlenmiş kişilere gidildiğinden bu gözetleme pratikleri yoluyla emin olunmaktadır. Verilen maaşların doğru kişilere verildiğinden emin olunduktan sonra kişiler ölene kadar devam eden bir dizi gözetim işlemlerinin içine dahil edilmektedir. Bunun gözetimin sorunsuz sağlanması koşulu ile yardımdan

faydalanabilmektedir yaşlılar. Bu yaşlılık maaşı üzerinden yaşlılara yönelik uygulanan gözetleme pratiklerini bir yönünü göstermektedir. Bu kişiler ölene kadar kendilerinin maaş almalarını sağlayan gelir ve yaşama düzeyine sahip olduğu müddetçe bu maaştan faydalanması sağlanmakta ve bu halin korunması verilen maaşın devamlılığı için en önemli koşulu oluşturmaktadır. Bu örnekte yeniden gözetim pratiklerinin yaşlıların haneleri üzerinden akışkan bir hal alarak tüm yaşama pratiklerine doğru evirilen ve çeşitli müdahalelerin odağına dönüşmelerinin izleklerine rastlanılmaktadır.

Teknolojik unsurun toplumsal hayat ve emek piyasasına girmesi ve hızlanarak yaygınlık göstermesi ekonomik ve daha birçok alanda değişimler meydana gelmesine yol açmıştır. Bu değişimlerin toplumsal alanda yaşlılar üzerindeki etkileri de özellikle emeklilik yaşı geldiği zaman daha da hissedilir bir hal almaktadır. Gelişen bilgisayar destekli programların öğrenilmesi ve çalışma yaşamının vazgeçilmez bir unsur halini alması sonucunda kapitalist düzenin hâkimiyeti altında olan her kurum ve toplumsal alan "post endüstriyel toplumda yerini bilgi toplumuna" bırakmıştır. Emek piyasasında vasıflı olan bilginin kendisi ve bu bilgiyi kullanan kişilerdir. Bu vasıflı olma hali genç ve dinamik bir yapı gösteren yaş aralığındaki kişileri ifade etmektedir. Emek piyasası bu vasıfları taşımayan kişilerin bünyesinde tutmamakta sistemin dışında bir yerlerde bu kişileri emekli ederek muhafaza etmeye çalışmaktadır. Emeklilik üzerinden çalışma yaşamından kopartılan kişilerin yaşama pratikleri yeniden düzenlenme yoluyla kontrol altında tutulmaya çalışılmaktadır. Eski dönemleri tanımlayan ve en önemli gösterge biçimi olan "fiziki güç yerini bilim ve teknolojinin üstünlüğüne bırakmıştır" (Canatan, 2018: 113).

İnternet üzerinden yapılan her türlü site ziyaretlerinden sonra benzeri başka ürünler ya da özellikler sürekli olarak ön plana çıkartılmaya çalışılmaktadır. Takip edilen siteler, ürünler veya herhangi bir içerik üzerinden kişilerin veri tabanında saklanan çeşitli sınıflandırmalarda bilgileri bulunmaktadır. Bunlara göre oluşturulan profile uygun reklam ve içerikler her çevrim içi olunma anında kullanıcıların önüne sunulmaktadır. Saklanan bu veriler üzerinden kişilerin gözetimi sağlanmakta ve böylece hangi ürünün daha çok talep edileceği de belirlenebilmektedir.

Piyasa tarafından uygulanan gözetleme pratiklerinde “arzların talep yoluyla” netleştirilmesinin en sağlam yolunun seçimlerin “manipülasyonu” şeklinde yapıldığı düşünülmektedir. Kişilerin fikirlerine doğrudan ve farklı yollarla müdahale etme biçimleri hayata geçirilerek, zora dayalı olmadan “ayartma yoluyla” yapılmaktadır. “Manipülasyona uğrayan kişilerin kendi rızaları ile müdahalelere açık hale gelmeleri” tüketici piyasaları tarafından sağlanmaktadır. Potansiyel arzu nesnelerin düzenlenmesi tüketim piyasalarının nokta atışı yapmaları ve bir tür profil oluşturma biçimlerinin doğru hedef kitlesine ulaşması yönünde atılan adımları ifade etmektedir. Fiziki olarak bu ortalamanın dışında kalan yaşlılar veya başka kesimler kişiler “normalin dışında” tanımlanmaktadır. Normal olana yaklaştıkça kişiler norm dışında kabul edilmemektedir. Ayrıştırma ve yeniden birleştirmenin başka bir boyutu burada yapılmaktadır. Normal dışında kalan kişiler toplumsal olandan ayrıştırılarak normal olan belirlenmekte ve bunun dışındakilerin bu normale olan yakınlık veya uzak olma halleri yeniden düzenlenmektedir (Canatan, 2018: 114).

Tüketim piyasaları yaşlıların tüketici rolünde aktif birer kullanıcı olmaları yönünde teşvikler yapmaktadır. Bu teşvikler özellikle sağlık alanında yaşlı bedeni araştırmalarının konusu olmaktadır. Kozmetik alanında yaşlanma karşıtı ürünler, dinç kalmanın yöntemleri üzerine yaratılan pazardaki bakım kremleri üretilerek genç bir görünüme sahip kişiler yaratılmaya çalışılmaktadır. Tıbbın artan gücü insan yaşamının yeniden düzenlenmesinde işlevsel bir rol oynayarak yaşlanan bireylerin sosyal yaşam, aktivite, beslenme ve genel yaşama pratikleri üzerinde önemli değişim ve dönüşümler meydana getirmektedir. Özellikle günümüzde genç, sağlıklı, ince olması istenen fiziki görünüş: aynı zamanda kişinin başarılı olması yönündeki söylemlerle birleşerek insanın anatomisi ve zekâsı üzerinde bir iktidar sağlanmaya çalışılmaktadır. Yaşlıların genç görünmeleri için piyasaya sunulan kişisel bakım ürünleri, anti aging ürünler tüketilmektedir. Bunun sonucu olarak yaşlanan bireylerin dış görünüşlerindeki kırışıklık ve yaşlılık belirtileri istenmeyen ve olumsuzlanan bir durum olarak sunulmaktadır. Yeniden gözetim pratiklerinin icra edildiği bir diğer alan yaşlılık ve sağlık hususunda gerçekleşmektedir.

Küreselleşen günümüz toplumsal yapısında insan eylemlilikleri üzerinde uygulanan özel girişim ve müdahaleler sonucunda kişilerin davranışlarının sorunsuz

bir şekilde biçimlendirilmesi: ayrıca ölüm, hastalık, yaşlılık gibi insan yaşamının farklı evrelerinde karşılaşılan durumların denetim altında tutulması temel toplumsal yeniden gözetim pratiklerini oluşturmaktadır. Tıbbi alanın toplumsal yaşamı kontrol altına alma hedefi yaşlılık ve sağlık söylemlerinin yaygın bir form kazanması ile yaygınlaşmakta bunu da gelişen teknoloji ile desteklemektedir. Yaşlanan bireylerin kendi bedenleri ile kurmuş oldukları ilişki, diğer sosyalleşme alanlarını belirlemekte ve böylece toplumsal alanının her bölgesine sirayet eden farklı toplumsal kontroller olarak akışkan bir yapıda yeniden gözetim mekânları oluşturulmaktadır. Tıp alanında meydana gelen gelişmeler sonucunda insan yaşamına biçilen ömür öngörülebilir bir nitelik olmaktan çıkarak uzun ve verimli bir biçime doğru evirilmektedir. Hastalanan organların yapay organlar vasıtasıyla tedavisi yapılmakta: anti- aging ürünleri ve plastik cerrahi alanındaki yeni gelişmeler yaşlanmaya başlayan bireylerin fiziki görünüşlerinde ciddi gençleşme hareketleri yaşanmaktadır. Yaşlılık ve yaşlanma sonucunda vücut yapısında meydana gelen değişimlerin doğal olarak karşılanması eski zamanlara oranlara günümüzde negatif yüklü bir imaj halini almıştır. Bunun sonucunda da genç kalma yönündeki gelişmeler yaşlı bedeni üzerine müdahalelere zemin hazırlanmaktadır (İpek, 2019: 198- 200).

Yaşlıların toplumsal olarak eskiden var olan ve her türlü konuda kendisine danışılan durumları günümüz bilgi toplumunda yerini bilgisayar ve internetin bilgi alanına bırakmaktadır. Bu durumunda yaşlıların var olan itibar ve değeri sarsılmaya yüz tutmaktadır. Değişen dünya düzeninden toplumda yaşayan kişiler eşit bir şekilde etkilenmediğinden dolayı "sosyal sermaye toplumsal eşitsizliği ve tabakalaşmayı pekiştiren çeşitli durumlara maruz kalınmaktadır". Yaşam boyunca biriken sermayeyi kişi yaşlılık döneminde olumlu veya olumsuz bir şekilde yaşamaktadır. Bu birikim olumlu nüveleri içeriyor ise kişi için yaşlılık dönemi "aktif bir yaşam" sürerek devam etmektedir. Bu olumlu hallerden en önemlisi sosyal bir şekilde diğer arkadaş gruplarına dâhil olarak çeşitli aktivitelerde bulunma ve hayatta bir uğraşının hala devam ediyor olması çok büyük bir etkendir (Canatan, 2018: 107).

Bunun yanı sıra kişi bu sermeye birikimi konusunda yeterince başarılı olmamış ise yaşlılık dönemi daha az sosyal ilişkilerle, yaşanan ekonomik sıkıntılarla pasif bir biçimde yaşanmaktadır. Bu pasif olma hali yaşlıların fiziki ve ruhsal açıdan hastalanmasına ve diğer aile üyeleri ile iyi ilişki kuramamasına neden olmaktadır. Bu

durum mutsuz bir yaşlılık döneminin yaşanmasına yol açmaktadır. Aktif yaşlanma kavramı son yılların en öne çıkan yaşlılık kavramsallaştırmalarından birini oluşturmaktadır.

Aktif yaşlanma, "yaşlılık dönemindeki yaşam kalitesinin arttırılmasına yönelik olarak sağlık, katılım ve güvenlik imkanlarını doğru ve etkili bir biçimde kullanmayı hedeflemektedir". Üzerinde önemle durulan aktif olma hali fiziksel olandan ziyade, devam etmekte olan "sosyal, ekonomik, kültürel, dini ve birey olmakla" doğrudan ilgilidir. Burada amaçlanan yaşam kalitesini uzatmaktır. Burada yaşlılık kuramlarından aktivite kuramı ile paralellik gösteren özellikler bulunmaktadır. Yaşlanan bireylerin yaşam alanı içerisinde var olan ancak işlevsiz hale gelmiş rollerinin yerine yenilerinin üstlenilmesi ayrıca topluma sağlıklı olarak katılmayı sürdürme halinin devamlılığına işaret etmektedir (Canatan, 2018: 107).

Geliştirilen sağlık politikaları sonucunda yaşlılar için sağlanan koruyucu ve tedavi edici sağlık hizmetleri ile yaşlıların bağımsız yaşaması sağlanmaya çalışılmaktadır. Yaşlıların yaşamlarının niceliği olduğu kadar niteliğinin de önemli olduğu vurgusu yapılmaktadır. Kişilerin yaş almaları ile birlikte kronik rahatsızlıkların da ortaya çıkma sıklığı buna bağlı olarak artmaktadır. Bu yüzden yaşı ilerleyen kişiler başkalarına bağımlı hale gelebilmektedirler. Aynı zamanda, bu kişiler için, günlük aktivitelerini sorunsuz bir biçimde yerine getirebilmeleri için de bir başkasının varlığı önemli olmaktadır.

Yaşlanan bireylerin de diğer kent hayatında yaşayan insanlar gibi toplumsal olanla uyumlu bir biçimde, yaşamlarını aktif bir biçimde devam ettirebilecekleri, her türlü alanda yaşayabilir ve olanaklara erişim sağlayabilir bir ortamın yaratılması ve buna paralel bir biçimde yaşam kalitesinde artış olması amacıyla oluşturulmuş bir çalışmaya oluşturmaktadır.

Yaşlı dostu kent kavramı ile yaşlı hayatında, kent içindeki yaşama alanlarında erişimin olanaklı hale gelmesi, yaşam kalitesinin yükseltilebilmesi için "sağlık, katılım güvenlik" gibi konular temel başlıkları oluşturmaktadır. Bakıma ihtiyacı olan yaşların kurum veya aile bireylerinin yanında bakılmaları gerekmektedir. Ancak kurumlarda sağlanan imkânların çeşitlenerek artması sonucunda artan maliyetler karşısında her yaşlı birey bu imkânlardan yararlanamamaktadır. Yaşamdan bağı kopartılmadan yaşlanan bireylerin gerekli desteklerinin hem aile bireylerinden hem

de uzmanlardan sağlanması gerekmektedir (Gürer, 2019: 2).

Kontrol mekanizmalarının yeni mekânı bedeninin bizzat kendisi olmaktadır. Bu yüzden bu toplumsal ve ekonomik düzlemde beden her şeyden önemli bir hale gelmiştir. Bu bağlamda "tıp (ilaçlar) biyopolitik bir stratejinin" araçları olmuştur. MichelFoucault'a göre biyopolitika, "kapitalist toplum için biyolojik ve bedenle ilgili olan biyopolitika, her şeyden çok önemli olmaktadır. Beden, biyopolitik bir gerçeklik, tıp, biyolojik bir stratejidir". 18. yüzyıldan itibaren gelişme gösteren kapitalizm ilk etapta iş gücünde yer alan gücü "sosyalleştirmekte", kişiler üzerinde yer alan ve "toplumsal kontrol" biçimini halini alan yapının salt bir biçimde "ideolojik ve bilinç" üzerinden yapılmamakta "bedeninin içinde ve tüm bedenle ilgili" olabileceği vurgulanmaktadır (Koç, 2018: 195).

Yaşlılık sürecinde yaşlanma söyleminin teknolojik gelişmeler ışığında "kontrol" edimlerine dayalı anlatılar etrafında şekillendiği görülmektedir. Bu kontrol edilme biçimlerinde özellikle "yaşlanan bireylerin yaşlanmasının ısrarla önüne geçilmesi" hususu önemlilik arz etmektedir. Toplam nüfus içindeki yaşlı nüfus oranında meydana gelen artış, özellikle kapitalist üretim sürecinin korku duyduğu bir hal alması sonucu olarak "yaşlılık arzu edilmeyen" bir olgu haline gelmiştir. Günümüz dünyasının rasyonel düşünme biçimi ile olan kopmaz bağları sonucunda ilerleme düşüncesine olan bağlılık: toplumsal hayatta olan biten her şeyin kontrol edilebilir nitelikte olmasına özellikle dikkati çekmektedir. MichelFoucault'nun düşünce biçimine göre, günümüz dünyasında karşılaşılan her durum ve olay kontrol yapılarının ürünü haline gelmiştir **(**Bektaş, 2017:12).

Bireylerin denetim altına alınma biçimleri çeşitlilik göstererek günümüz yaşama biçimlerinde yeniden gözetim etrafında şekillenmeye başlamıştır. Rasyonel düşünme biçimi dışındaki her olgu akıl dışı olarak konumlanmakta ve böylece akıl ile paralel kabul edilenler normal statüsünü korurken, bunun dışındaki her şey anormal kategorisi etrafında şekillenmektedir.

Yaşlı bedeni üzerinden uygulanan ve günümüz dijital çağda yeniden gözetim pratikleri vasıtasıyla hayata geçen iktidar ilişkilerinin daha iyi anlaşılması içim kurumlar arasında gerçekleşen farklı süreç ve dinamiklerin döngüsel bir hal aldığı durumlara bakılması önemlidir. İktidar teknolojileri gelişen ve yenilenen yapısı ile çok sayıda etkenin aynı anda farklı bileşenlerin etkisi altında kalarak sürekli

kendilerini dönüştürmektedirler.

Bu şartlar altında gelişen ve dinamik yapısını koruyan teknoloji temelli yapı ve kurumların artık eskisi kadar aktif olamaması veya ortadan kalkmasının en büyük sebebi, "yeni oluşan iktidar teknolojilerinin dönüşümlerinden dolayı ona uyum gösterememeleri" temel etmen olarak gösterilmektedir (Foucault, 2016: 105- 106).

Bu uyumlu olamama hali yaşlıların dijital olarak adlandırılan günümüz teknoloji çağına uyum sorunlarında da ortaya çıkmaktadır. Bu durumda aktif olamayan yaşlılar uyumsuz olarak nitelenmekte ve düzeltilmesi ve kontrol altına alınması gereken bir olgu olarak yaşlılık konusu gündemegelmektedir.

Günümüzde yaşlılık söylemleri genel olarak negatif yüklü ve hastalıklı olarak kabul edilmektedir. Bu hastalık halinin iyileştirilmesi gereken bir duruma işaret ettiği düşünülmektedir. Bu düşünce yapısı temelinde "varlığın benlik yapısının ölene kadar genç kalması" gerektiği fikri etkili olmaktadır. Bireyin böyle bir düşünce tarafından besleniyor olması toplum içinde de aynı düşünce tohumlarına sahip kişilerin varlığını pekiştirmektedir. Genç kalmaya yönelik sağlık programları, kremler, yeme- içme gibi düzenleme biçimleri yaşlı hayatının yeninden düzenlenmesi ve yaşlanan kişilerin "ölene kadar genç kalması" yönünde zorla olmayan ve içselleştirilmiş yaptırım pratikleri sunulmaktadır. Bu yaptırımlar hayatın yeniden düzenlenmesi ve ölümün kontrol altına tutulabilmesini: böylelikle uygulanan sağlık politikalarının istenildiği ve amaçlandığı şekilde işlerlik kazanması yönünde gelişmeler kat edilmektedir. Sağlık politikaları ve sosyal politikalar yaşlılık konusunda alınan kararların yönünü ve formunu doğrudan belirlemektedir **(**Bektaş, 2017: 14).

Modern tıp, 18. yüzyılda kendisini ampirik olana uygun şekilde dizayn etmiştir. Bu dönem "görülen şeylerin belirlendiği ve somut göstergelerin tıbbın söylem dili haline geldiği bir dönemdir". Burada gözle görülenin ötesinde var olan "hastalık halleri söylemin dışında dille ifade edilmediği için kendi alanının ötesini" tayin etmektedir. "Hastalık tıp söyleminde sağlıklı olma halinin olumsuzlanması üzerinden yeniden düzenlenme yoluyla dahil edilmiştir". Bu hastalık hali "normal ve anormal" olarak yapılan ayırımda istenmeyen bir hal olan anormale karşılık gelmektedir. Kişilerin sağlıklı olmaları için hayat alışkanlıklarını yeniden düzenlemeleri gerekmektedir. Günümüzdeki sağlık hizmetleri önleyici olmayı hedeflemektedir. Kişilerin hastalıklara yakalanmadan çok önce kendi alışkanlıkları

üzerinde sağlık konusunda yapılan istatistiklerin öngördüğü ve kabul ettiği şekilde yaşamaları gerekmektedir (Foucault,2000).

Foucault, "iktidarın öldürme gücünün bedenlerin ve yaşamın yönetim gücüne dönüştüğü biyoiktidar çağının güçlü ayak izlerinin duyulduğunu belirtmiştir". İktidar bireyleri kategorize etmesiyle birlikte kendi "kimliğine ve yasalarına" bağlayarak günlük yaşama pratiklerine doğrudan müdahalelerde bulunmaktadır. Bu şekilde iktidarın özneleştirme stratejisi gerçekleşmiş olmaktadır. Foucault, özneyi yönetilen ve kontrol altına tutulan bireyler olarak kavramsallaştırmaktadır. Özneleşen bireyler, yapılar içerisinde kaynağını farklı farklı noktalardan alan ve akışkan bir biçimde her alana yayılan bir iktidarın gözetim ve kontrolü altındadır. İktidarın toplumsal alandaki bu karmaşık stratejiler bütünü olduğunu söylemektedir (Koç, 2018: 195-196).

Normalin dışında kalan her durumun ve olayın ilerlemenin önünde bir engel teşkil ettiği düşüncesini pekiştirmektedir. Bu durumda anormal olarak kalan her şey gözetilme ve kontrol edilebilir düzeyde tutulmaya çalışılmaktadır. Bu durum her olay ve olgunun başına geldiği gibi yaşlılık dönemindeki gözetimin ana omurgasını oluşturmaktadır **(**Bektaş, 2017: 12).

Günümüz dünyasında normal ve normal dışında kalanları en çok insan toplulukları oluşturmaktadır. Güçsüz, sağlıksız, bilgisiz, hayatta herhangi bir durumdan ötürü yetersiz varlığa sahip her kişi bu durumun doğal bir sonucu görülerek yok sayılmaktadır. Bu durumun sonuçlarından etkilenen kişilerin büyük çoğunluğunu yaşlılar meydana getirmektedir. Yaşlılık normalin ve anormalin böylesi kurulma biçiminden dolayı anormal olarak kabul edilmiştir.

Foucault, bedenin eğitilmesi ve şekle sokulması ile birlikte "yararlı bir üretim nesnesi" haline dönüşebileceğinden söz etmektedir. Artan "kapitalist sistemde" yapılan her etkinlik ve eylemliliğin sistemde bir tüketim nesnesi haline geldiği günümüz toplumsal yapısında iktidarın nüfus üzerindeki bedensel kontrol etkinliğinin artması ve bu kontrol alanların yaş grubunun skalasında da genişlediği görülmektedir. Nüfus üzerinde uygulanan denetimin ve müdahalenin geneli Foucault'a göre "biyopolitikayı" oluşturmaktadır. Nüfus içindeki doğum ve ölüm oranları, nüfus artış hızı, sağlık seviyelerinin ne durumda olduğu konularında denetim ve müdahaleyi gerekli görmektedir. İletişim ve enformasyon teknolojilerinin

gelişmesi ile birlikte iktidarın gözetleme ve izleme imkânı daha da fazla gelişmiştir. Bu şekilde nüfus üzerinde disiplin mekanizmaları işlemeye devam etmekte ve bedenlerin itaat edilme biçimleri artmaktadır. Biyopolitika biçimleri bu şekilde hayata geçirilmeye başlamaktadır. Kapitalizmin üretim aygıtının işler vaziyette kalabilmesi için disiplin mekanizmasını "zorla"kişilere uygulamama stratejisi benimsemektedir. Kullandığı yöntemler şiddet içermemektedir. Kapitalist üretim gereği bireyin biyolojik yaşamı ve sahip olduğu güçleri sınırlamak ve yok etmek hiçbir zaman faydalı olmamaktadır. Aksine "bedeni güçlendirmek, koordine etmek ve denetlemek" zorundadır. Güç aygıtları "yaşamı destekleyen, yaşamın ürettiği güçleri kısıtlamaya yönelik olarak değil arttırmaya yönelik pozitif bir iktidar" modelini benimsemektedir (Koç, 2018: 201- 206).

Gözetim pratiklerinin negatif yüklü anlamları yukarıda verilen örneklerle çözümlenmeye çalışılmıştır. Gözetimin gelişen yapısının olumlu bir yönü az da olsa toplumsal alanda görülmesi mümkün halleri bulunmaktadır. Ancak bu türden projeler doğru şekilde ihtiyaca cevap vermesi durumunda olumlu olarak görülebilmektedir. Ancak bu durumun kontrolü ve denetiminin yetkililerce yapılması önemlidir. Kişilerin bilgilerinin kötüye kullanılmaması gerekmektedir. Bunun denetiminin sağlıklı ve mahremiyetin korunması esas alınarak yapılması gerekmektedir.

Yaşlı vesağlık alanında geliştirilen **Sevgi izi**projesi kaybolan hasta kişilerin bulunması için geliştirilmiştir. Yakınlarıkaybolan kişiler **"**www.benibuldular.com"sitesi üzerinden iletişim adresleri ve telefon numaraları ile başvuruda bulunabilmektedir.Kayıt esnasında kendilerine bir numara verilmektedir.Bu numara "yaşlı**,** engelli, Alzheimer" gibi rahatsızlığıolan kişilerin "dışarı çıkıp evden uzaklaştıklarında kaybolmaması veya herhangi bir kayıp durumu yaşanmasının" önüne geçmek amacıyla kullanılacaktır. Verilen bu iz ilekayıp kişiyle bir şekilde karşılasan vatandaşlar, o kişinin kolundaki Sevgi İzi'ni görünce önce polise, jandarmaya ya da en yakındaki ilgili birime başvurabilecektir. Ardından devreye site girecektir. Koldaki o "rakam"ı taşıyan kişinin kim olduğu, tüm iletişim bilgileri ilgili birime verilecek ve kişinin bir an önce ailesine kavuşması sağlanmış olacaktır. Bilgileri siteye yüklenen kişilerin bilgilerinin tamamen gizli kalacağı ve sadece kişi bulunduğunda bu bilgilerin devlet yetkililerine verileceği yönünde

“teminat” verilmektedir. Böylece yaşlı kişilerin elindeki sevgi izi sayesinde güvenliği korunmuş olacaktır. Bu da gözetimin farklı bir boyutunu oluşturmaktadır. Teknolojik gelişmeler sonucunda bu türden olumlu gösterge pratikleri geliştirilen projelerle desteklenmektedir (Sevgi İzi Hakkında,2020).

Bedenin disipline edilmesi uygulamaları toplu olarak bir nüfus politikasının yönetilmesine doğru geçişle sağlanmaya başlanmıştır. Günümüzde dijitalleşme ile birlikte mekânlar fiziki alandan çıkartılarak sanal bir alana doğru geçilmiştir. Bu sanal alanda yapılan her türlü eylemlilikler kayıt altına alınmaktadır. İnsanlar günlük yaşama rutinlerine bir yandan devam ederken, kullandıkları elektronik cihazlar yoluyla internete girdiklerinde ve dolaşılan siteler üzerinden yapılan her bir tıklama veya dokunma hareketi sonucunda verilen her tepki dataların toplandığı ana merkeze doğru yol almaktadır.

Kişilerin akıllarından geçirdiği her türlü fikir, düşünce, hayaller, sahip olunan kişilik özellikleri ve bunun sonucunda zihinde yer alan bir şey sanal dünyada paylaşılan görüntü veya kayıtlar aracılığıyla “detaylı bir profil çıkarma” girişimine maruz kalınmaktadır.Günümüz çağı internetin yaratmış olduğu imkânlar dâhilinde yeniden şekillenmektedir. Bu çağ özellikle dijital bilgi pratikleri üzerinden yeniden inşa olunmaktadır. Varlığın en önemli gücü bilgiyi elinde tutan ve bunu geliştirenler tarafından yönetilmektedir. Bu yüzden artık herkes bilginin peşinde hareket etmektedir(Özcan,2018).

8. SONUÇ

Bu çalışmanın başlangıç itibariyle amacı Faucoult'nun çalışmaları ile başlayan ve günümüz çağdaşlarının devam ettirdiği bir alan olan "gözetim toplumu" konusunun ayrıntılı bir biçimde literatür araştırmasını yapmaktır. Gözetim çalışmaları hakkında yapılan çalışmalar günümüze gelinceye kadar farklı dönemlerden geçmiştir. Günümüzde yaşanan gözetimi Buman akışkan gözetim olarak değerlendirmektedir. Gözetimin akışkan bir yapıya bürünmesinde toplumsalın her alanına yayılan kontrol düzenekleri insan hayatını yeniden düzenlenmesini amaçlamaktadır. Bu akışkan toplum yapısının daha iyi anlaşılması için Beck'in risk toplumu kavramsallaştırmasından yararlanılmıştır. Böylece yapılan okumalar ve incelenen metinler üzerinden günümüz gözetim yapısı tanımlanırken kendini tekrar eden ve eski yapısını koruyarak günümüz koşullarında güncellenen yeniden gözetim kavramı ortaya atılmıştır.

Yeniden gözetimin toplumsal yapıdaki tezahürlerinin aydınlatılabilmesi için toplumsal alanda kendisinden çağdaş dünyaya ayak uydurulması istenen yaşlıların konumundan hareketle yaşlılar üzerinde uygulanan gözetim pratikleri incelenmiştir. Burada özellikle yaşam boyu öğrenme kuramı üzerinde durularak bu yeniden gözetimin nasıl sağlandığı kuramsal olarak açıklanmaya çalışılmıştır.

Günümüz dünyasının en büyük problemlerinden bir tanesini yaşlanan toplum ile sürdürülen mücadeleler oluşturmaktadır. Bu yaşlanan bireylerin bir sorun haline gelmeden toplumsal olanla bütünleşik bir yapı arz ederek sorunsuz bir sistemin devamlılığı için yaşlılık konusunda günümüz koşulları ve teknolojinin ışığında çözümler üretilmeye çalışılmaktadır. Yaşlıların gündelik hayatta yaşam pratikleri ve karar alma eylemlilikleri üzerinde sağlanan kolaylaştırıcılar yoluyla doğrudan müdahalenin alanını yaşlı bedeni oluşturmaktadır. Bu çalışma ile tüm dünyanın ortak bir sorunu halini alan yaşlılık problemi ile nasıl başa çıkılacağı ve bunun için hangi türden politikaların üretilebileceği konusunda yapılması planlanan çalışmalara yardımcı olmaktır. Dijital çağın gerisinde kalmayan yaşlıların bu çağa ayak uydurmayı istemek ve ayak uyduramamak arasında yaşanan gerilimin neresinde durmayı tercih ettikleri ve bunun sonucunda toplumsal alanda yaşlılık algı ve düzeyinde ne gibi değişimlerin meydana geldiği bu çalışma ile araştırılmış olacaktır.

Bu çalışmada aynı zamanda gözetleme sistemlerinin işleyiş ve yapısı konusuna da değinilmiştir. Yirmi birinci yüzyıl gözetleme toplumu tanımlanırken "karmaşık bir iletişim ve bilgi teknolojisi iletişim ağına bağımlı" oluş özellikle vurgulanmaktadır. İletişim ağlarınınkendisinin görülmesi mümkün değildir ancak: "video, uydu ve biyometrik"gözetlemenin dahil olduğu her çeşit sağlayıcılar tarafından gözetleme pratikleri hayata geçmektedir. Dolayısıyla iletişim ağlarının bu yönü bilginin alt yapısı olarak düşünülebilmektedir (Lyon, 2006: 59).

Bu çalışma ile aynı zamanda dijital dünyada gözetimin bu denli her alana yayılması ve görünür olma biçimlerinin kişileri gözetimin birer öznesi haline getirmesi yeniden üretilen yaşama pratiklerimiz üzerinde ne yönde etkide bulunduğu öğrenilmiş olacaktır. Bu özneleştirme pratikleri gözetimin akışkan bir hal alması sonucunda form değiştirerek evlerimize ve ceplerimize giren dijital kanallar üzerinden yayılarak her tür yaşam pratiği olan yeme ve içme alışkanlıkları, yapılan aktiviteler, gezilen yerler, sosyal çevrenin seçimi ve her türlü sosyalleşme alanlarının belirlenmesi üzerinde doğrudan rol oynamaktadır. Yeniden gözetim halini alan ve yaşamın her alanında varlığını görünür kılan uygulama ve kontrol noktaları yeni disiplin uygulamaları ile birlikte hayatın her alanında varlık göstermeye devam etmektedir.

Bu çalışmada, yaşlılık ve teknolojik değişimler arasındaki ilişki ayrıntılı bir biçimde incelenmiştir. Sayısı artan orandaki kişilerin bilgisi ve yapabileceklerinden haberdar olma olayı ne kadar başarılı bir biçimde sağlanırsa bunun sonucu olarak toplumda yaşayan her kişinin her türlü yaşam pratiği o oranda bilinebilir ve kontrol altında tutulabilir olmaktadır. Yaşlanmaya başlayan dünya nüfusunun teknolojik gelişmeler ışığında gelişmesi ve daha ileri boyutlara ulaşması yolunda yaşlanan nüfus ile mücadele bir sorun niteliği oluşturmaktadır. Bu yeni dünya düzeni için hedeflenen insan profili genç, dinamik, girişken, yeniliklere ayak uydurabilen kişilerden oluşmaktadır. Bu özelliklere sahip olmayan kişiler toplumsal alanda bir sorun ve problem kitlesini oluşturmaktadır. Coğrafi anlamda var olan sınırların ortadan kalkması ve akışkan bir hal alan sınırsızlığın olduğu bir toplumsal düzende her kişinin kayıt altına alınmasıyla eylemlilik halleri daha kolay bir biçimde bilinebilir olmuştur. Yaşlılığın toplumsal bir problem halini alması gözetimin nesnesi

haline dönüşmesindeki temel etmenlerden birini oluşturmaktadır. Yaşlılığın bir sorun olma halinin çözüme kavuşması ve kontrol altında tutulabilir olmasının gözetleme pratikleri yoluyla sağlandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Yaşlanma üzerinde gözetim pratikleri vasıtasıyla yaşlanan kuşağın kontrol altına alınabilir olmasının önündeki engeller minimum düzeye indirilmeye çalışılmaktadır. Ancak gelecek yıllar içinde kuşaklar arasındaki eşitsiz olan dağılımın ve toplumsal tabakalaşmaların artan oranda yükselmeye devam edeceği öngörülmektir. Bu durumun yaşlılık konusunda oluşacak yeni risk faktörlerinin de filizlenmesini beraberinde getireceği bu çalışmada ortaya çıkan bir diğer sonuçtur.

Modern olarak tasvir edilen günümüz toplumsal yapısında insanların yaşama biçimleri korkuya dayalı olarak devam ettirilmektedir. Yapının korkuya dayalı işlemesi toplumsal alanda meydana gelen değişimlerin bu korku toplumunu pekiştirmesi ve giderek risklerin bir tür yaşama pratiğine dönüştüğü alanları yeniden inşa etmektedir. Bu gözetim sonucunda yaşlanan bireylerin yaşam boyu öğrenmesi, yaşam boyu aktif bir hayat sürmesi amaçlanmaktadır. Bu yaşam boyu devam eden hayat pratiklerinin olumlanması, yaşlanan bedenler üzerinden daha uzun vadede yarar sağlamayı ve yaşlıların ülke ekonomisi için bir sorun oluşturma niteliklerinin kontrol edilebilir düzeyde kalmasını amaçlamaktadır.

Günümüz yaşama alanlarının yaygın noktalarında hissedilen yeniden gözetim patrikleri gözetimin esnek ve yaygın bir biçimde hissedilen yapısını göstermektedir. Toplumsal alanının farklı mekânlarında modern iktidarın izlekleri her zaman kendisini görünür kılmıştır. Bu sayede kişinin belli bir noktadan itibaren kayıt altına alınması yoluyla güvenlik mekanizmaları inşa edilmekte ve bilinmezliklerin alanı daraltılmaya çalışılmaktadır.

İktidar stratejilerinin kontrollü bir biçimde toplumsal alanda var edilmesi ve dolaşıma sokulması insan bedeni üzerinden üretim işlemlerinin birer sonucunu göstermektedir. Yeni düzenleme mekanları fiziki olarak inşa edilen yapıların yanı sıra insan bedeninin bizzat kendisinin belli bir kalıp dahilinde işleme sokulması yoluyla sağlanmaktadır. Bu kalıba sokulmuş bedenin yeniden üretimin bir maddesine dönüşmesi işlemleri çeşitli malların tüketilmesi yoluyla sağlanmaya çalışılmaktadır. Yeniden gözetim mekânları böylece insan bedeninden malların üretilmesine zemin hazırlayan silsileler bütününe gönderme yapmaktadır.

Dijital çağda yaygın hale gelen ve önü geçilemez bir vaziyet halini alan teknolojik unsurun gelişmesi ve kontrol mekanizmasının ana damarından geçmesi bu teknolojik unsurların gelişkin hale gelmesi ile mümkün olmuştur. Teknolojik unsurlar dijital okuryazarlık konusunda bilgi sahibi olan kişiler tarafından aktif kullanılmaktadır. Yaşlılar bu aktif kullanımın dışında kalan kişilerin çoğunluğunu oluşturmaktadır. Çağa ayak uydurmak konusunda yaşlıların karşılaştıkları problemlerle aktif yaşlanma konusunun birbirine paralellik göstermesi yaşlılığın kontrol altında tutulması gereken bir durum olma özelliğini pekiştirmektedir. Yaşlıların aktif yaşlanma konusuna daha fazla önem vermeleri bu sayede aşılanmaya çalışılmaktadır. Aktif yaşlanan yaşlı nüfus sonucunda toplumsal bütünleşmenin ve uyumun hayata geçirildiği bir toplumsal sistemin oluşturulması temel motivasyonlardan birini oluşturmaktadır.

Sonuç olarak, günümüz bilgi-enformasyon toplumları daha önce benzerine az rastlanır olan bir belgeleme ve müdahaleye bağımlı, bürokrasinin en uç örneklerine şahit olduğumuz bir yapı arz etmektedir. Modern hükümet yönetimleri "kişisel verilerin toplanması ve kayıt altına alınması" üzerine inşa edilmiştir. Aynı zamanda kapitalizm temel taşlarını "yatırımlar, verimlilik ve karlılığı geliştirebilmek için çalışanları, bilinmeyen bir noktaya kadar izleyebilmekte ve idare etmenin" sınırsız özgürlüğünde varlığını devam ettirmektedir. Bu nedenle modernite "gücü yaratmak ve devam ettirmek için veri ve bilgiye dayanmaya" karşılık gelmektedir". Bu bilgilerin anlamlı veriler halini alması ancak kişilerin her türlü mahremiyet noktalarının kontrol altına alınması ve izlenmesi sonucunda yapılabilmektedir. Bu elde edilen verilerin çoğunluğu kişisel veriler olduğu için, kişisel veriler üzerine odaklanmış dikkat gözetimi de gerekmektedir (Lyon, 2006:64).

Bu çalışma ile günümüz dünyasında toplumun her kesiminden kişilerin maruz kaldığı ve yaşlıların bu sisteme dahil olduğu yeniden gözetleme ağının genel hatları ile yapısı ve çözümlenmesi analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmada gözetleme sisteminin iç mekanizmasının ve mantığının anlaşılabilmesi için somut olarak yaşlılar üzerinde hissedilen kontrol ve yeniden düzenleme mekanizmalarının nasıl bir işlerliğe sahip olduğu çözümlenmeye çalışılmıştır.

Öz itibariyle bu çalışmada yaşlılar üzerinde icra edilen ve dijital dünyada yeniden gözetim olarak adlandırılan bu gözetleme biçimi çeşitli şekillerde

yapılmaktadır. Bu yeniden gözetim pratiklerinin özeti aşağı verilmektedir.

Yaşlılık maaşına başvuran yaşlıların tüm yaşamında kontrol silsileleri bu yolla başlamaktadır.Kişilerin, yaşlılık maaşına uygun bir gelir profiline sahip olup olmadıkları kontrol edilmektedir. Bu kontroller bizzat görevlilerin yaşanılan yere gelmesi ve yerinde incelemeler ve sorular sorulması şeklinde yapılmaktadır. Maaşı almaya hak kazanan yaşlıların bu muhtaçlık hallerinin devam etmesi hususu önemlidir. Kişiler açlık sınırının üzerinde herhangi bir gelire sahip olduğu taktirde bu maaştan mahrum kalmaktadırlar. Bu yüzden maaşın doğru kişilere, hak edilen zamana kadar verildiğinden emin olmak için yaşlı maaş alan bireyler sınırsız gözetime tabi tutulmaktadır.

Emeklilik sistemi ile yaşlanan bireyler kapitalist ekonomik sistemin dışına itilmektedirler. Ancak çalışma yaşamından mahrum kalan bireylerin sistemin içinde aktif bir biçimde tüketici rolü devam etmektedir. Kişilerin ne kadar maaş alacağı, hangi sosyal haklardan faydalanılacağı sistem tarafından belirlenmektedir. Emekli olan kişilerin hayatları böylece yeniden düzenleme ağına dahil edilmektedir. Yeniden düzenlenme, yeniden gözetlemenin başka bir görevini yerine getirmekte ve bunun sonucunda yaşam boyu sistemin dışına itilmek suretiyle sisteme dahil olunmaktadır.

Sağlık ve tıbbın nesnesi olan yaşlı bedeni üzerindeki sınırsız kontrol yeniden gözetleme biçiminin bir diğer boyutunu göstermektedir. Sağlık alanı özellikle dijital hale gelen günümüz dünyasının en çok kontrol ettiği alanlardan birini oluşturmaktadır. Özellikle yaşlanan kişilerin dış görünüşleri ve sağlıkları üzerinde sınırsız müdahale ve kontroller silsilesi sağlanmaktadır. Özellikle e nabız üzerinden yaşlı kişilerin sağlıkları kontrollerden geçirilmekte ve hayat kalitelerinin doğru şekilde sağlanıp sağlanmadığı garanti altına alınmaktadır. Özellikle yaşlı bakım ve ilaçlarının ücretsiz olması yaşlıların daha az ilaca bağımlı hale getirilmesi istenmektedir. Yaşlanan bireylerin yük olarak devlete sorun çıkarması istenmediğinden yaşlıların sağlıklı beslenme, yaşam boyu öğrenme sürecinin devam etmesi ve aktif yaşlanma gibi hususlara dikkat etmesi istenmektedir. Aynı zamanda yaşlı bakımının kişilerin aile veya çevresi tarafından karşılanması da istenen bir durumdur. Yaşlı bakımına ayrılan bütçenin yaşlı yoksulluğunun kontrol altına alınması suretiyle yeniden düzenlenmesi amaçlanmaktadır. Böylece ekonomik anlamda yaşlıların sorun olma potansiyeli kontrol altına alınmış olacaktır.

Yaşlıların teknoloji ile kurmuş oldukları ilişki gençlere oranla daha geç ve yavaş olmaktadır. Bu durum günümüz dijital çağın gerisinde kalarak kuşaklar arasındaki tabakalaşmayı daha da arttırmaktadır. Gençlerin dijital dünya ile tanışmaları anne karnından itibaren başlamaktadır. Ancak yaşlılar yakın döneme kadar bilgisayar ve telefon ile bu denli ilişki kurmamışlardır. Dijital çağda her türlü işlem telefon veya bilgisayarlar aracılığı ile yapıldığından hız ve öğrenme kapasitesi önemlidir. Bunun gerisinde kalan yaşlıların dijital okur yazarlığı öğrenmesi ve bu çağa ayak uydurarak sisteme dahil olması istenen ve arzu edilen bir durumdur. Bunun için yaşlıların teknoloji ile ilişkisi yakın planda incelenmekte ve yeni yaşam tarzına uyum göstermeleri beklenmektedir.

Sevgi izi projesi ile hasta ve yaşlı kişilerin ailelerinden uzağa gitmeleri veya başlarına herhangi bir zamanda olumsuz bir şey gelmesinin önüne geçilmesi amaçlanmaktadır. Bunun için kişilerin bilgileri bu projeyi yöneten kuruma verilmektedir. Bu bilgileri alan kurum kişiye sevgi izi işaretini takmaktadır. Bu iz ile kişinin her türlü eylemi kontrol edilebilir hale gelmektedir. Doğru şekilde kullanıldığı taktirde işlevsel olan bir gözetim pratiğinin örneğini sunmaktadır bu proje. Ancak bu durumun etik problemleri de beraberinde getireceği aşikardır. Kişilerin bilgilerinin kötüye kullanılması, bu gözetim yoluyla bu kişilerin güvenliğinin ne şekilde sağlanacağı, bu türden projelerin evrilerek hasta olmayan insanların da bu türden gözetleme işlemlerine müdahil edilmesine ön ayak olacağı gibi durumlara kapı aralanmaktadır. Gözetleme pratikleri kendi içinde etik çıkmazların ve sınırlılıkların nereden itibaren tayin edileceğine, kimin karar vereceği belli olmayan sorunlar silsilesini beraberinde getirmektedir.

KAYNAKLAR

Akarçay, E.ve Altunoğlu, M. (2012). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Arun, Ö. (2019). "Yaşlananların bir çift sözü var!: Türkiye artık yaşlı bir toplum". *Birikim, 362- 363,* 42- 54.

Aykutalp, A. (2013). *MenuelCastells: Enformasyon Çağı ve Ağ Toplumu Teorisi. Sosyolojide Yakın Dönem Gelişmeler, İçinde Sosyolojide Yakın Dönem Gelişmeler (100-120).* Eskişehir: AÖFYayınları.

Baştürk, E.(2016). *Panopkikon'danPostpanoptikon'a Gözetimin Soykütüğü*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Bauman, Z.ve Lyon, D. (2013). *Akışkan Gözetim*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Beck, U. (2014). *Risk Toplumu: Başka Bir Modernliğe Doğru*. İstanbul: İthaki Yayınları.

Bektaş, O. (2017). "Postmodern Dünyada Yaşlı Olmak". *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 10(2), 9-18.

Bentham, J., Pease, Ç., ve Simon, W. (2016). *Panoptikon/ Gözün İktidarı*. İstanbul: Su Yayınları.

Berman, Marshall. (2013). *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Best, S. veKellner, D. (1998). *Postmodern Teori Eleştirel Soruşturmalar.* İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Borazan, N. G. (2019). *İsmailTufan ile Sözlü Tarih Çalışması: Türkiye'de Gerontolojinin (Yaşlılık Biliminin Gelişimi)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Bolu.

Canatan, A. (2008). *Sosyal Yönleriyle Yaşlılık.* Ankara: Palme Yayıncılık.

Canatan, A. (2018). "Gerontolojiye Giriş". Canatan, A. ve Özmete, E. (Ed.) içinde, *Temel Gerontoloji*. Ankara: Hedef CS Basım Yayın.

Castells, M. (2008a). Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür (Birinci Cilt. Ağ Toplumunun Yükselişi). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Castells, M. (2008b). *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum Ve Kültür (Üçüncü Cilt. Binyılın Sonu)*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Ceylan, H. (2015). *Yaşlılık ve Refah Devleti.* İstanbul: Açılım Kitap.

Çakmakçıoğlu, G. (2013). *Yaşlıların Bakım Kurumlarına Yerleştirilmesinde Toplumun Tutum Ve Algılarının Araştırılması.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yalova.

Çevik Sökmen, D. (2008). H*uzurevinde Kalan Yaşlıların Huzurevindeki Yaşamlarına İlişkin Algıları.*(Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Çoban, A. veŞirin, A. (2005). "Ailede Yaşlı Bakımı". *Hemşirelik Forumu,* 58-61.

Çuhacı, A. (2007). "UlrıchBenck'in risk toplumu kuramı". *Sosyoloji Dergisi, 3*(14), 130-157.

Dönmez, İ. H. (2016). "Görülüyorum Öyleyse Varım Çağında Yaşamak". *TRT Akademi, 1*(2).782-785.

Durgun, B. ve Tümerdem, Y. (1999). "Kentleşme ve Yaşlılara Sunulan Hizmetler". *Geriatri, 2*(3), 115- 120.

Elliott, A. (2016*). Çağdaş Sosyal Teoriye Giriş*. Ankara: Dipnot Yayınları.

Esgin, A. (2013). "İmal Edilmiş Belirsizlikler Çağının Sosyolojik Yönelimi: UlrichBeck ve AnthonyGiddens Kaynaklı Risk Toplumu Tartışmaları". *Gaziantep UniversityJournal Of SocialSciences*. *12*(3), 683-696.

Farwell, S., Meyers, N. (Yapımcı) ve Meyers, N. (Yönetmen). (2015). TheIntern [Film]. ABD: 360 Films.

Foucault, M. (2000). *Kliniğin Doğuşu*. Ankara: Epos Yayınları.

Foucault, M. (2011). *Büyük Kapatılma.* İstanbul: Ayrıntı Yayınları

Foucault, M. (2012). *Cinselliğin Tarihi*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Foucault, M. (2014). *Özne ve İktidar.* İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Foucault, M. (2016). *Güvenlik, Toprak, Nüfus*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Foucault, M. (2017). *Kelimeler ve Şeyler. İnsan Bilimlerinin Bir Arkeolojisi*. Ankara: İmge Kitabevi.

Foucault, M. (2019): *Hapishanenin Doğuşu*. Ankara: İmge Kitapevi.

Giddens, A. (1998). *Modernliğin Sonuçları*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Giddens, A. (2008). *Ulus, Devlet ve Şiddet.* İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Gökler, I. ve Aydın, G. (2011). "Huzurevinde Yaşayan Yaşlıların Benlik Algılarının YordanmasındaSosyo-Demografik Özellikler ve Algılanan Sosyal Desteğin Rolü". *Aile ve Toplum Dergisi, 7* (24), 69-91.

Görgün-Baran, A. ve Sarıtaş, C.T. (2018). "Yaşlılıkta Yaşam Düzeni". Canatan, A. ve Özmete, E. (Ed.) içinde, *Temel Gerontoloji*. Ankara: Hedef CS Basım Yayın. Baran, G. A. (2018). *Sosyoloji*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Gürer, A., Küdür Çırpan, F. ve Atalan Özlen, N . (2019). "Yaşlı Bakım Hizmetleri". *Journal Of Health Services andEducation, 3*(1) , 1-6.

İncetahtacı, Y. (2018). *Katı Modernlikten Akışkan Modernliğe Geçişte Gözetim: Foucault ve Bauman'daPanoptik ve Sinoptik*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

İnternet: Altmış Beş Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz Ve Kimsesiz Türk Vatandaşları İle Engelli Ve Muhtaç Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Yönetmelik (2020). https://ailevecalisma.gov.tr/eyhgm/mevzuat/ulusal-mevzuat/yonetmelikler/65-yasini-doldurmus-muhtac-gucsuz-ve-kimsesiz-turk-vatandaslari-ile-engelli-ve-muhtac-turk-vatandaslarina-aylik-baglanmasi-hakkinda-yonetmelik/, Son Erişim Tarihi:07.05.2020

İnternet: Dijital Çağın Kavramlarını Doğru Anlamak ve Kullanmak – I (2018). https://geturkiyeblog.com/dijital-cagin-kavramlarini-dogru-anlamak-ve-kullanmak-i/, Son Erişim Tarihi:03.06.2020

İnternet: Özcan, B. (2018). Facebook'u Silelim mi? Erişim adresi https://barisozcan.com/facebooku-silelim-mi/, Son Erişim Tarihi:03.06.2020

İnternet: Sevgi İzi Hakkında (2020). Erişim adresi: http://www.benibuldular.com/hakkimizda, Son Erişim Tarihi: 07.05.2020

İnternet: Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü (2007). *Türkiye De Yaşlıların Durumu ve Yaşlanma Ulusal Eylem Planı.* https://www.tatd.org.tr/uploads/tbl_calisma_grubu_belgeleri/5bdc0c422b9e3_tbl_calisma_grubu_belgeleri2018113514.pdf, Son Erişim Tarihi:07.05.2020

İpek, M. (2019). "Küreselleşme Neoriberal Politikalar ve Değişen Yaşlılık Algısı". Yanardağ, U. ve Zubaroğlu Yanardağ, M. (Ed.) içinde, *Yaşlılık ve Sosyal Hizmet*. Ankara: Nika Yayınevi.

Kalaman, S. (2019). "Yeni Medya ve Dijital Gözetim: Türkiye'deki Sosyal Medya Kullanıcıları Üzerine Bir Araştırma". *Yönetim ve Ekonomi*, *26*(2), 576- 594.

Karataş, K. ve Duyan, V. (2002). "Kocatepe Yaşlı Dayanışma Merkezi'nin Hizmet Çevresinde Oturan Yaşlıların Sosyo Demografik Özellikleri ve Gereksinimleri". *Toplum ve Sosyal Hizmet, 13*(2), 77-90.

Koç, A. (2018). "MichelFoucault'nun "Biyopolitika" Kavramının Teorik Çerçevesi". *Uluslar Arası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 193-218.

Lyon, D. (2006). *Günlük Hayatı Kontrol Etmek: Gözetlenen Toplum*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Lyon, D. (2010). *Gözetimin Küreselleşmesi: Güvenlikleştirme Düzeninin Kökeni*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Lyon, D. (2012). *Vesikalı Yurttaş: Gözetim Aracı Olarak Kimlik Kartları*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Lyon, D. (2013). *Gözetim Çalışmaları*. İstanbul: Kalkedon Yayınları. Marcuse, H. (1990). *Tek Boyutlu İnsan*. İstanbul: İdea Yayınları.

Oğlak, S.(2018). "21. Yüzyılda Yaşlanma ve Aktif Yaşlanma". Canatan, A. ve Özmete, E. (Ed.) içinde, *Temel Gerontoloji*. Ankara: Hedef CS Basım Yayın.

Okmeydanı, S. B. (2017). "Postmodern Kültürde Gözetim Toplumunun Dönüşümü: '*Panoptikon*'dan '*Sinoptikon*' ve '*Omniptikon*'a". *Online AcademicJournal of Information Technology,* (30), 45- 69.

Özkan, U. B. (2019). *Eğitim Bilimleri Araştırmaları İçin Doküman İnceleme Yöntemi*. Ankara. Pegem Yayınları.

Özmete, E. (2019). "Yeni Yüzyılda Yaşlanma İçin Gündem: Temel Kavramlar ve Yaklaşımlar". Yanardağ, U. ve Zubaroğlu Yanardağ, M. (Ed.) içinde,*Yaşlılık ve Sosyal Hizmet*. Ankara: Nika Yayınevi.

Rıtzer, G. Ve Stepnisky, J. (2013). *Çağdaş Sosyoloji Kurumları ve Klasik Kökleri*. Ankara: De Ki Yayınları.

Ritzer, G. (2012). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları.*Ankara: De Ki Yayınları.

Sağlam, E.B. (2018). *Sosyoloji*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Sığın, A. (2016). "Çalışma Hayatı ve Emeklilik Bağlamında Türkiye'de Yaşlılık". *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Dergisi*, 25(1), 87- 101.

Smıth, D. A.(2011). *Toplumsal Değişme Anlayışı*. İstanbul: Gündoğan Yayınları.

Soydemir: (2011). "Modernizmin Karanlık Yüzü: Risk Toplumu". *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergis*,3 (2), 169-178.

Suğur, N. (2019). "Hayatın Yok Yerinde Yaşlılık: Neoliberalizmin Yaşlıları". *Birikim, 362- 363*,55-61.

Şahin, N. (2018). "Bir Mekân Olarak Bedenin Kontrolü: İkaria'ya Yolculuk". *Bitlis Eren Üniversitesi Akademik İzdüşüm Dergisi, 3*(1), 20-33.

Tiryakian, E.(2014). *Emile Durkheim. Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Tokgöz, Cemile. (2011). *Bilişim Çağında Toplumsal Denetim Aracı Olarak Gözetim Olgusu ve Yeni İletişim Ortamlarında Bireyin Gözetim Farkındalığı Üzerine Bir Araştırma.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Wallace, R.A. ve Wolf, A. (2012). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Waters, M. (2008). *Modern Sosyoloji Kuramları*. İstanbul: Gündoğan Yayınları.

Wilson, C. (2018). "Is it LoveorLoneliness? ExploringtheImpact of EverydayDigitalTechnologyUse on TheWellbeing of OlderAdults". *AgeingveSociety,* 38, 1307-1331.

Yalçınkaya, T. ve Özsoy, E. (2013). *Risk Toplumu: Bilgi Toplumunun Evriminde Yeni Boyut*. II. Uluslararası Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi, Kocaeli Üniversitesi İİBF, Kocaeli.

EKLER

Ek -1. Yaşlı veya Özürlü Aylığı Talep Formu

YAŞLI VEYA ÖZÜRLÜ AYLIĞITALEPFORMU

SOSYAL GÜVENLİK KURUMU BAŞKANLIĞI
(PrimsizÖdemelerGenelMüdürlüğü)

Aşağıdakibeyanlarımesasalınarak01/07/1976tarihlive2022sayılıKanunagöretarafımaaylıkbağlanmasını,Kurumunuzungerekgörmesi halindekontrolmuayenetalebiniüç ay içerisindeyerinegetireceğimitaahhüteder, aylıklarımıngönderilmesiniarzederim.

ADRES:

Adı, Soyadı:

İmzası:

POSTAKODU: **VARSA SOS. GÜV.KURUMU NUMARASI:**

MuhasebeBirimiEvrakKayıtDefteri		**MuhasebeBirimindekiYetkilinin**
Tarih	**Numara**	**Adı,**
		Soyadı:
		Mühür,
		İmza:

KİMLİK BİLGİLERİ

TC KİMLİK NUMARASI		**ADI**	
BABA ADI		**SOYADI**	
DOĞUM TARİHİ		**DOĞUM YERİ**	

MAL BİLDİRİM BELGESİ

BİLGİLER	**KENDİSİ**	**BİLGİLER**	**KENDİSİ**	**BİLGİLER**	**KENDİSİ**
Varsaaylıkaldığınız kurum, aylıkmiktarı		Gelirvekazancınızınçeşidiaylık ortalamatutarı		Para veyakıymetlieşyaçeşidive değerleri	
Aldığınıznafakavey ayardımmiktarı		Taşınmazmalınızveyataşıtınızv arsaçeşidivedeğerleri		**Başvurusahibinin** **İmzası**	

MUHTAÇLIK BELGESİ

İl veyaİlçeİdareKuruluBaşkanıAdıveSoyadı: (İmzaTarihMühür)	**Üye** Adı Soyadı: İmza:	**Üye** Adı Soyadı: İmza:	**Üye** Adı Soyadı: İmza:
	Üye Adı Soyadı: İmza:	**Üye** AdıSoyadı: İmza:	**Üye** AdıSoya dı: İmza:
İL:	**İLÇE:**	**KARAR TARİHİ:**	**KARAR NO:**

ÖZGEÇMİŞ

KişiselBilgiler

Soyadı, Adı	:YOĞAN,Melek
Uyruğu	:T.C
Doğumtarihive yeri	:20.09.1993 Mustafakemalpaşa/BURSA
Medenihali	:Bekar
Telefon	:0553 264 78 35
e-mail	: melekyogan@gmail.com

Eğitim

Derece	**EğitimBirimi**	**MezuniyetTarihi**
YüksekLisans	Sosyoloji	2020
Lisans	Sosyoloji	2015
Lise	Anadolu Lisesi	2011

İşDeneyimi

Yıl	**Yer**	**Görev**
2011-2014	Kamilkoç	BiletSatışPersoneli
2014-2015	ArtıDershanesi	PsikolojikDanışman
2018-2019	Decathlon	Satışsorumlusu
2019-…	Sloth Coffee Shop	Barista

YabancıDil

İngilizce (Orta Seviye)

ankara HBM



ankara HBM